

Mrežni kodeks

Studeni 2021. godine

1. Sadržaj

1. <i>Sadržaj</i>	1
2. <i>Uvod</i>	5
3. <i>Rječnik i definicije</i>	7
3.1. Akronimi i skraćenice	7
3.2. Definicije	8
4. <i>Kodeks planiranja razvoja</i>	18
4.1. Indikativni plan razvoja proizvodnje	18
4.2. Dugoročni plan razvoja prijenosne mreže	19
4.2.1. Kriteriji za izradu Dugoročnog plana razvoja prijenosne mreže	20
4.2.2. Izrada i sadržaj Dugoročnog plana razvoja prijenosne mreže	20
4.3. Procjena stabilnosti sustava	22
4.4. Podaci planiranja	22
5. <i>Prikљučenje na prijenosnu mrežu</i>	23
5.1. Uvjeti za priključak na prijenosnu mrežu	23
5.2. Ugovor o priključku, Ugovor o korištenju prijenosne mreže i Sporazum o upravljanju 23	23
5.2.1. Ugovor o priključku	23
5.2.2. Ugovor o korištenju prijenosne mreže	24
5.2.3. Sporazum o upravljanju	24
5.3. Puštanje u pogon VN postrojenja i priključka kojeg gradi Korisnik	24
5.4. Puštanje u pogon Objekta Korisnika	24
5.4.1. Saglasnost za privremeni pogon	25
5.4.2. Saglasnost za trajni pogon	26
5.4.3. Testiranje sukladnosti	26
5.5. Isključenje sa prijenosne mreže	26
5.5.1. Ponovno priključenje	27
5.5.2. Dobrovoljno isključenje	27
5.6. Telekomunikacije i SCADA	28
5.6.1. Telekomunikacije	28
5.6.2. SCADA	28
6. <i>Tehnički zahtjevi za priključenje</i>	30
6.1. Opći zahtjevi za priključenje	30
6.1.1. Kvaliteta električne energije	30
6.1.2. Zaštita	30
6.1.3. Uzemljenje	31

6.1.4.	Razine struja kratkih spojeva	31
6.1.5.	Postrojenja i uređaji.....	32
6.1.6.	Podfrekvencijski releji	32
6.1.7.	Prikupljanje i razmjena podataka u realnom vremenu.....	32
6.2.	Priklučenje potrošnje na prijenosnu mrežu.....	33
6.2.1.	Područje primjene.....	33
6.2.2.	Opći zahtjevi u pogledu frekvencije	33
6.2.3.	Opći zahtjevi u pogledu napona	33
6.2.4.	Zahtjevi u pogledu kratkog spoja	34
6.2.5.	Zahtjevi u pogledu jalove snage	34
6.2.6.	Zahtjevi u pogledu zaštite.....	35
6.2.7.	Zahtjevi u pogledu regulacije.....	36
6.2.8.	Razmjena informacija.....	36
6.2.9.	Isključenje i ponovno uključenje potrošnje	36
6.2.10.	Kvaliteta električne energije.....	37
6.2.11.	Simulacijski modeli	37
6.2.12.	Upravljanje potrošnjom.....	38
6.3.	Zahtjevi za priključenje proizvodača električne energije	40
6.3.1.	Područje primjene.....	40
6.3.2.	Opći zahtjevi za proizvodne module tipa A	41
6.3.3.	Opći zahtjevi za proizvodne module tipa B	44
6.3.4.	Dodatni zahtjevi za sinkroni proizvodni modul tipa B	47
6.3.5.	Dodatni zahtjevi za modul elektroenergetskog parka tipa B	47
6.3.6.	Opći zahtjevi za proizvodne module tipa C	48
6.3.7.	Dodatni zahtjevi za sinkroni proizvodni modul tipa C	55
6.3.8.	Dodatni zahtjevi za modul elektroenergetskog parka tipa C	56
6.3.9.	Opći zahtjevi za proizvodne module tipa D	59
6.3.10.	Dodatni zahtjevi za sinkrone proizvodne module tipa D	61
6.3.11.	Dodatni zahtjevi za modul elektroenergetskog parka tipa D	62
6.4.	Zahtjev za priključenje istosmjernih (HVDC) sustava	63
6.4.1.	Područje primjene.....	63
6.4.2.	Opći zahtjevi za priključenje HVDC sustava	63
6.4.3.	Zahtjevi u pogledu regulacije jalove snage i održavanja napona	68
6.4.4.	Zahtjevi u pogledu regulacije	73
6.4.5.	Zahtjevi u pogledu zaštitnih uređaja i podešenja	74

6.4.6.	Zahtjevi u pogledu ponovne uspostave elektroenergetskog sustava	74
6.4.7.	Zahtjevi za istosmjerno priključene EEP module	75
6.4.8.	Razmjena informacija i koordinacija.....	75
7.	<i>Operativni kodeks</i>	78
7.1.	Planiranje.....	78
7.1.1.	Predviđanje potrošnje i proizvodnje	78
7.1.2.	Planiranje zastoja.....	79
7.1.3.	Dnevni rasporedi.....	81
7.1.4.	Kratkoročna i srednjeročna prikladnost, D2CF modeli	81
7.1.5.	DACF i IDCF modeli	81
7.1.6.	Upravljanje zagušenjima	82
7.2.	Upravljanje prijenosnim sustavom	82
7.2.1.	Održavanje frekvencije.....	83
7.2.2.	Održavanje napona i isporuka jalove snage	84
7.2.3.	Sigurnost rada prijenosnog sustava.....	84
7.2.4.	Dispečerski nalozi, upute i komunikacije	84
8.	<i>Kodeks mjera u nepredvidenim situacijama</i>	86
8.1.	Plan odbrane od poremećaja	86
8.1.1.	Kontrola potrošnje	86
8.1.2.	Resinkronizacija otoka	88
8.1.3.	Višestruki incidenti u sustavu	89
8.2.	Obnova rada sustava nakon raspada	89
8.2.1.	Plan obnove rada elektroenergetskog sustava	89
8.3.	Obuka.....	90
9.	<i>Kodeks mjerjenja</i>	91
9.1.	Opći zahtjevi.....	91
9.2.	Definiranje točaka i parametara mjerjenja	92
9.2.1.	Definiranje točaka mjerjenja.....	92
9.2.2.	Parametri mjerjenja.....	92
9.3.	Instalacija za mjerjenje	94
9.3.1.	Mjerni transformatori	94
9.3.2.	Mjerila (brojila).....	94
9.3.3.	Čuvanje podataka	94
9.3.4.	Zaštita instalacija za mjerjenje	95
9.3.5.	Pristup podacima	95

9.4.	Testiranje i baždarenje instalacija za mjerjenje	95
9.4.1.	Mjerila (brojila).....	95
9.4.2.	Mjerni transformatori	96
9.4.3.	Uredaji za čuvanje podataka.....	96
9.5.	Greške mjerila (brojila).....	96
9.6.	Registar mjerena.....	96
9.7.	Obračunska baza podataka	97
9.7.1.	Pristup podacima i prikupljanje podataka u Obračunsku bazu podataka.....	97
9.7.2.	Zamjena podataka	98
9.7.3.	Pristup podacima i sigurnost.....	98
10.	<i>Opći uvjeti.....</i>	99
10.1.	ENTSO-E neobavezujuće smjernice	99
10.1.1.	Neobavezujuće smjernice za provedbu.....	99
10.1.2.	Praćenje.....	99
10.2.	Izmjene i dopune Mrežnog kodeksa.....	99
10.3.	Tumačenje Mrežnog kodeksa	100
10.4.	Nezakonitost i djelimična nepravovaljanost.....	100
10.5.	Odredbe o sporu.....	100
10.6.	Procedura pravljenja izuzetaka.....	100
10.7.	Nepredviđene okolnosti	101
10.8.	Prijelazne i završne odredbe	102
11.	<i>Prilog 1.....</i>	103
12.	<i>Prilog 2.....</i>	104
12.1.	Standardni podaci planiranja	104
12.2.	Detaljni podaci planiranja	105

2. Uvod

“Zakon o prijenosu, regulatoru i operatoru sustava električne energije u Bosni i Hercegovini” („Službeni glasnik BiH“, br. 7/02 i 13/03, 76/09 i 1/11 u daljem tekstu Zakon o prijenosu el. energije), “Zakon o osnivanju Neovisnog operatora sustava za prijenosni sustav u Bosni i Hercegovini” („Službeni glasnik BiH“, broj 35/04, u daljem tekstu Zakon o NOS-u) i “Zakon o osnivanju kompanije za prijenos električne energije u Bosni i Hercegovini” („Službeni glasnik BiH“, br. 35/04, 76/09 i 20/14 u daljem tekstu Zakon o Elektroprijenosu BiH) definiraju uloge i odgovornosti Državne regulatorne komisije za električnu energiju (u daljem tekstu: DERK), Neovisnog operatora sustava (u daljem tekstu: NOSBiH-a) i Elektroprijenosu BiH u elektroenergetskom sustavu Bosne i Hercegovine.

Nadležnost NOSBiH-a za pripremanje i usvajanje Mrežnog kodeksa proizlazi iz članka 5. stav 5.3. Zakona o prijenosu el. energije i članka 7. stav 6. Zakona o NOS-u. Mrežni kodeks:

- a) definira minimum tehničkih i operativnih zahtjeva za povezivanje u jedinstven elektroenergetski sustav direktno priključenih proizvodnih jedinica, direktno priključenih kupaca na prijenosnu mrežu i distribucijskih sustava unutar BiH.
- b) utvrđuje operativne procedure i principe međusobnih odnosa NOSBiH-a, Elektroprijenosu BiH i Korisnika prijenosne mreže u BiH i to u normalnim i poremećenim uvjetima rada elektroenergetskog sustava (EES).
- c) ima za cilj da omogući razvoj, održavanje i upravljanje prijenosnom mrežom sukladno sa pravilima ENTSO-E i pozitivnom europskom praksom u ovoj oblasti.
- d) je povezan i usklađen sa Tržišnim pravilima i odgovarajućim pravilnicima koji se odnose na priključak i korištenje prijenosne mreže BiH.
- e) Sukladno sa gore navedenim zakonima, NOSBiH ima isključivu nadležnost i ovlaštenje za obavljanje sljedećih djelatnosti:
  - nadzor i upravljanje radom prijenosne mreže u Bosni i Hercegovini naponskih razina 400, 220 i 110 kV. Funkcije upravljanja pojedinim elementima prijenosne mreže, posebnim sporazumom, NOSBiH može prenijeti na Elektroprijenos BiH.
  - daljinska kontrola uređajima koji su neophodni za upravljanje radom prijenosne mreže u realnom vremenu;
  - daljinsko očitavanje mjernih uređaja neophodnih za upravljanje balansnim tržištem i poravnanjem;
  - davanje uputa balansno odgovornim stranama u cilju postizanja planiranog programa razmjene i anuliranja debalansa;
  - usklađivanje i odobravanje planiranih isključenja elemenata prijenosne mreže i proizvodnih objekata;
  - odobravanje i kontrola tranzita preko prijenosne mreže uz uvažavanje tehničkih ograničenja;
  - komunikacija, razmjena podataka i koordinacija svih djelatnosti sa operatorima susjednih sustava, ENTSO-E kontrolnog bloka i ENTSO-E;
  - priprema, odnosno utvrđivanje Indikativnog plana razvoja proizvodnje;

- pregledanje, odobravanje, direktna revizija i objavljivanje Dugoročnog plana razvoja prijenosne mreže;
  - nabavka pomoćnih i pružanje sistemskih usluga.
- f) Svaka djelatnost neposredno vezana za transformatore 110/x kV je u nadležnosti Elektroprijenos BiH.
- g) NOSBiH i Elektroprijenos BiH surađuju i koordiniraju djelatnosti u vezi sa svim pitanjima koja se odnose na primjenu i provođenje gore navedenih zakona i ovog Mrežnog kodeksa, te ostalim pitanja vezanim za učinkovito funkcioniranje, održavanje, izgradnju i širenje prijenosne mreže.
- h) Za sve tehničke uvjete koji nisu eksplicitno definirani Mrežnim kodeksom, NOSBiH se može pozvati na uredbe Europske komisije prilagođene pravnom okviru Energetske zajednice, kao i međunarodne standarde i preporuke:
- IEC (Internacional Electrotechnical Commission)
  - EN (European Standards)
  - CENELEC (European Committee for International Standardisation)
  - ISO (International Organization for Standardisation)
  - CIGRE (Conference Internationale des Grands Reseaux Electriques)
  - IEEE (Institute of Electrical and Electronics Engineers)
  - ENTSO-E
  - Uredba Komisije (EU) 2016/631 od 26.8.2016. o uspostavljanju mrežnih pravila za zahtjeve za priključivanje proizvođača električne energije na mrežu.
  - Uredba Komisije (EU) 2016/1388 od 17.8.2016. o uspostavljanju mrežnih pravila za priključenje potrošnje.
  - Uredba Komisije (EU) 2016/1447 od 26.8.2016. o uspostavljanju mrežnih pravila za zahtjeve za priključivanje na mrežu sustava za prijenos istosmjernom strujom visokog napona i istosmjerno priključenih modula elektroenergetskog parka.
  - Primjenom uredbi (EU) 2016/631, (EU) 2016/1388 i (EU) 2016/1447 osiguravaju se pošteni uvjeti tržišnog natjecanja na unutrašnjem tržištu električne energije, sigurnost sustava i integracija obnovljivih izvora energije te olakšava trgovina električnom energijom na transparentan i nediskriminirajući način.
  - Zahtjevi koji se odnose na proizvođača su definirani sukladno sa Prilagođenom Uredbom za priključenje proizvođača (EU) 2016/631. U cilju što boljeg funkcioniranja EES BiH, pored zahtjeva za priključenje na prijenosni sustav na naponske razine ≥ 110 kV, definirani su zahtjevi i parametri od sustavnog značaja i za proizvodne module koji se priključuju na naponske razine < 110 kV. Obaveza ODS-va u EES BiH je da prilagode regulativu koja se odnosi na priključenje proizvodnih modula (tipovi A, B i C) sukladno sa definiranim zahtjevima i parametrima u ovom Mrežnom kodeksu.

3. Rječnik i definicije

3.1. Akronimi i skraćenice

U Mrežnom kodeksu sljedeći akronimi i skraćenice će imati sljedeće značenje:

AAC	Već dodijeljeni prijenosni kapacitet (<i>Already Allocated Capacity</i>)
AMR	Automatsko očitanje brojila (<i>Automated Meter Reading</i>)
APU	Automatsko ponovno uključenje
ATC	Raspoloživi prijenosni kapacitet (<i>Available Transmission Capacity</i>)
BAS	Institut za standardizaciju Bosne i Hercegovine
BiH	Država Bosna i Hercegovina
CAX	Vrijednost prekogranične razmjene koja uključuje netiranje
CET	Srednjoeuropsko vrijeme (<i>Central European Time</i>)
D2CF	Model za prognozu zagušenja dva dana unaprijed
DC NOSBiH	Dispečerski centar NOSBiH-a
DC OP	Dispečerski centar operativnog područja Elektroprijenos BiH
DERK	Državna regulatorna komisija za električnu energiju
EC	Europska komisija (<i>European Commission</i>)
EES	Elektroenergetski sustav
ESS	Skup procedura za izradu, razmjenu i dostavljanje dnevnih rasporeda (<i>ETSO Scheduling System</i>)
EN	Europska norma
ENTSO-E	Europsko udruženje operatora prijenosnih sustava za električnu energiju (<i>European Network of Transmission System Operators for Electricity</i>);
FRR	Rezerva za obnovu frekvencije (<i>Frequency Restoration Reserves</i>)
FCR	Rezerva za održavanje frekvencije (<i>Frequency Containment Reserves</i>)
HE	Hidroelektrana
HVDC	VN priključak istosmjernih sustava (<i>High Voltage Direct Current</i>)
IC	Identifikacijski kod mjerne točke (<i>Identification Code</i>)
IEC	Međunarodna elektrotehnička komisija (<i>International Electrotechnical Commission</i>)
IDCF	Model za prognozu zagušenja unutar dana
LFSM-O	Ograničen frekvencijski osjetljiv način rada – nadfrekvencijski (<i>Limited Frequency Sensitive Mode – Overfrequency</i>)
LFSM-U	Ograničen frekvencijski osjetljiv način rada – podfrekvencijski (<i>Limited Frequency Sensitive Mode – Underfrequency</i>)

NOSBiH	Nezavisni operator sustava u BiH
NTC	Neto prijenosni kapacitet (<i>Net Transfer Capacity</i>)
NIE	Neupravljivi izvor energije
NMT	Naponski mjerni transformator
ODS	Operator distribucijskog sustava
OMM	Obračunsko mjerno mjesto
RR	Zamjenska rezerva (<i>Replacement Reserve</i>)
SCADA/EMS	Sustav za nadzor, upravljanje i prikupljanje podataka/sustav za upravljanje energijom (<i>Supervisory Control and Data Acquisition/Energy Management System</i>)
SN	Srednji napon
SMT	Strujni mjerni transformator
SVC	Statički VAR kompenzator (<i>Static VAR Compensator</i>)
TE	Termoelektrana
TRM	Margina prijenosne pouzdanosti (<i>Transmision Reliability Margin</i>)
TTC	Ukupni prijenosni kapacitet (<i>Total Transfer Capacity</i>)
VE	Vjetroelektrana
VN	Visoki napon

3.2. Definicije

Sljedeće riječi i izrazi iz Mrežnog kodeksa će, osim ako to kontekst drugačije ne zahtijeva, imati sljedeće značenje:

Pojam	Tumačenje
Djelatna energija	Mjera proizvodnje ili potrošnje djelatne snage uređaja integrirane u određenom vremenu. Izražena je u kilovatsatima (kWh), megavatsatima (MWh) ili gigavatsatima (GWh)
Djelatna snaga	Realna komponenta pravidne snage, obično izražena u kilovatima (kW) ili megavatima (MW)
Automatsko podfrekvencijsko rasterećenje	Djelomično isključenje potrošnje koje se postiže djelovanjem podfrekvencijskih releja
Automatsko ponovno uključenje DV (APU)	Uklop prekidača bez ručne intervencije (automatski) nakon njegovog isključenja uslijed djelovanja zaštite

Black start	Sposobnost pokretanja proizvodne jedinice bez vanjskog napajanja vlastite potrošnje
	Proceduru za povratak u normalno stanje nakon potpunog ili djelomičnog raspada elektroenergetskog sustava inicira NOSBiH ili subjekt kojeg ovlasti NOSBiH.
Direktno priključeni kupac	Kupac čije su priključne točke na 110 kV naponu ili višoj naponskoj razini
Dispečer	Osoba ovlaštena za izdavanje dispečerskih naloga i uputa
Dispečerska uputa	Preporuka operativnog osoblja NOSBiH-a u cilju koordinacije i harmonizacije djelatnosti na povećanju bezbjednosti pogona, prevencije režima koji sustav mogu da dovedu u stanje smanjene bezbjednosti i narušenih parametara eksploracije
Dispečerski centar NOSBiH-a (DC NOSBiH)	Lokacija sa koje se upravlja prijenosnom mrežom regulacijskog područja BiH
Dispečerski nalog	Izvršni zahtjev operativnog osoblja nadležnog DC-a koji se odnosi na provođenje manipulacija sklopnim aparatima u objektima prijenosne mreže, korištenje resursa pomoćnih usluga prema važećim sporazumima, omogućavanje sigurnog i stabilnog funkcioniranja pogona EES-a, te provođenje procedura u fazi restauracije EES-a
Distribucijski sustav	Obuhvata elektroenergetske mreže SN i NN, koje se prostiru od mjesta razgraničenja sa prijenosnom mrežom, odnosno od mjesta priključenja elektrana do mjesta priključenja krajnijih kupaca, te priključke, opremu, uređaje i ostalu infrastrukturu neophodnu za njegovo funkcioniranje
Dnevni raspored	Program proizvodnje, razmjene i potrošnje električne energije u točno definiranim vremenskim intervalima
Dugoročni plan razvoja prijenosne mreže	Desetogodišnji plan razvoja prijenosne mreže koji izrađuje Elektroprijenos BiH
Dugotrajni prekid/isključenje	Planirani zastoj koji traje duže od tri (3) dana
Elaborat	Elaborat tehničkog rješenja priključka kojim se definira način i uvjeti priključenja Objekta korisnika na prijenosnu mrežu
Elektrana	Postrojenje za pretvaranje primarne energije u električnu energiju
Elektrana sa mogućnošću black starta	Elektrana koja je kod NOSBiH-a registrirana kao elektrana koja ima bar jednu proizvodnu jedinicu sa mogućnošću black starta

Elektroenergetska mreža	Elementi elektroenergetskog sustava koji se rabe u funkciji prijenosa (110 kV i više) i distribucije električne energije
Elektroenergetska bilanca BiH	Dokument koji sadrži planove potrošnje, proizvodnje, nabavke i isporuke električne energije i snage u BiH, procjenu gubitaka na prijenosnoj mreži, kao i procjene potrebe za pomoćnim uslugama. Izrađuje se za period od godinu dana sa mjesecnom dinamikom
Elektroprijenos BiH	Kompanija osnovana sukladno sa Zakonom o osnivanju kompanije za prijenos električne energije u BiH
Element postrojenja kupca	Nedjeljiv skup uređaja koji sadržava opremu kojom vlasnik postrojenja kupca ili operator zatvorenog distribucijskog sustava može djelatno upravljati, bilo pojedinačno ili zajednički kao dio skupa postrojenja kupca putem treće strane
Faktor snage	Odnos djelatne i prividne snage
Faktor zemljospoja	Odnos efektivne vrijednosti napona zdrave faze prema zemlji tokom kvara i efektivne vrijednosti napona prije kvara Ovaj odnos mora biti uvijek veći od 1 i funkcija je odnosa direktne i nulte reaktanse
Flicker	Efekt na ljudski vid pri promjeni osvjetljenja rasvjetnog tijela Pojava nastaje kao posljedica promjene razina i učestalosti ovojnice napona napajanja rasvjetnog tijela
Frekvencija	Broj ciklusa izmjenične struje u sekundi izražen u hercima (Hz)
Frekvencijski osjetljiv način rada	Način rada proizvodnog modula u kom se izlazna djelatna snaga mijenja kao odziv na promjenu frekvencije sustava tako da pomaže povratak frekvencije na zadatu vrijednost
Glavno mjerilo (brojilo)	Mjerni uređaj koji mjeri tokove djelatne i jalove energije na obračunskom mjernom mjestu (mjesto preuzimanja i/ili mjesto predaje) u prijenosnoj mreži
Godišnji plan zastojia	Plan isključenja elemenata elektroenergetskog sustava radi zastoja koji je odobrio NOSBiH Sastoji se od Plana isključenja elemenata prijenosne mreže i Plana isključenja elemenata objekta Korisnika
Identifikacijski kod mjerne točke (IC)	Jedinstveni alfanumerički kod za svaku mjeru točku
IEC standard	Standard koji je odobrila Međunarodna elektrotehnička komisija
Indikativni plan razvoja proizvodnje	Desetogodišnji plan razvoja proizvodnje koji izrađuje NOSBiH

Tromost generatora	Svojstvo rotora generatora da zadrži svoje stanje jednoličnog rotacionog kretanja i zamah ako se ne primjeni vanjski obrtni moment
Instalirana snaga proizvodnog modula	Maksimalna snaga koju proizvodni modul može u kontinuitetu proizvoditi u normalnim radnim uvjetima
Interkonektivni vod	Vod kojim je elektroenergetski sustav BiH spojen sa elektroenergetskim sustavom susjedne zemlje
Ispad	Neplanirani prijelaz mrežnog elementa ili proizvodne jedinice iz pogonskog stanja u vanpogonsko stanje
Karakteristika U-Q/Pmax	Karakteristika kojom se prikazuje sposobnost proizvodnje jalove snage proizvodnog modula u uvjetima promjenjivog napona na mjestu priključenja
Kompenzacijski rad	Rad sinkronog generatora bez primarnog pokretoča za dinamičku regulaciju napona proizvodnjom ili apsorpcijom jalove snage
Korisnik	Svako fizičko ili pravno lice ili više udruženih pravnih lica koja predaju i/ili preuzimaju električnu energiju i čiji su objekti fizički priključeni na prijenosnu mrežu, kao i svako fizičko ili pravno lice ili više udruženih pravnih lica čiji će objekti biti priključeni na prijenosnu mrežu
Kratkotrajni prekid/isključenje	Planirani zastoj elementa prijenosne mreže koji traje tri dana ili manje
Kriterij sigurnosti (n-1)	Kriterij kojim se osigurava da jednostruki ispad bilo kojeg elementa prijenosne mreže (vod, interkonektivni vod, mrežni transformator, proizvodna jedinica) ne smije dovesti do narušavanja normalnog pogonskog stanja Ne odnosi se na ispade sabirnica ili ispade sa zajedničkim povodom.
Licencirana strana	Subjekt koji ima licencu sukladno sa pravilima regulatornih komisija
Margina pouzdanosti prijenosa (TRM)	Margina sigurnog prijenosa koja se uvodi zbog neophodnosti stvaranja sigurne granice u cilju regulacije i uvažavanja nesigurnosti u pogledu stanja EES-a i scenarija, kao i u pogledu preciznosti podataka i primijenjenih računarskih metoda i modela Mogućnost prijenosa iskazuje se zajedno za sve interkonektivne (spojne) vodove između dva susjedna priključena regulacijska područja, unutar određenog perioda, te za svaki od oba smjera prijenosa
Mjere u nepredviđenim situacijama	Mjere koje se poduzimaju u uvjetima poremećenog pogona i koje su definirane Kodeksom mjera u nepredviđenim situacijama
Mjerni transformator	Opći naziv za strujne mjerne transformatore, naponske mjerne transformatore i kombinirane mjerne transformatore

Mjesto priključenja	Mjesto gdje se vrši primopredaja električne energije u prijenosnu mrežu
Modul elektroenergetskog parka	Jedna ili skup proizvodnih jedinica (vjetroelektrana/solarna elektrana) koje proizvode električnu energiju čiji priključak na mrežu je asinkron ili preko uređaja energetske elektronike te ima jednu točku priključka prema prijenosnom, distribucijskom ili zatvorenom distribucijskom sustavu
Mrtva zona frekvencijskog odziva	Interval koji se namjenski upotrebljava za deaktiviranje regulacije frekvencije
Mrtva zona regulatora	Namjerno postavljen opseg na regulatoru turbine unutar koga nema rezultirajuće promjene u poziciji regulacijskih ventila u regulacijskom sustavu brzine/opterećenja
Nacrt lokacije	Nacrti pripremljeni za svaku lokaciju priključka
Nadležni operator sustava	Znači operator prijenosnog sustava ili operator distribucijskog sustava (ODS) na čiji sustav su priključeni ili će biti priključeni proizvodni moduli, postrojenje kupca ili distribucijski sustav
Naponski mjerni transformator (NMT)	Transformator koji se rabi sa mjerilima i/ili zaštitnim uređajima u kojima je napon u sekundarnom namotaju u okviru propisanih limita greške, proporcionalan naponu i fazi u primarnom namotaju
Neosjetljivost frekvencijskog odziva	Inherentna karakteristika regulacijskog sustava koje se određuje kao najmanja veličina promjene frekvencije ili ulaznog signala koja izaziva promjenu izlazne snage
Neto prijenosni kapacitet (NTC)	Predstavlja najbolje procijenjenu granicu mogućeg prijenosa snage razmjene između dva regulacijska područja. Usklađen je sa sigurnosnim standardima, uzimajući u obzir tehničke neizvjesnosti budućih uvjeta u mreži
Nezavisni operator sustava u BiH (NOSBiH)	Kompanija osnovana sukladno sa Zakonom o osnivanju Neovisnog operatora sustava za prijenosni sustav u BiH
Objavljeno mrežno ograničenje	Ograničenje sustava koje utvrđuje i objavljuje NOSBiH jedan (1) dan prije podnošenja dnevnog rasporeda
Objekt Korisnika	Proizvodni/potrošački objekt u vlasništvu Korisnika koji je preko VN postrojenja ili direktno povezan na prijenosnu mrežu
Obračunska baza podataka	Baza podataka za koju je nadležan NOSBiH i u kojoj su smješteni mjerni i obračunski podaci

Obračunsko mjerno mjesto (OMM)	Stvarna ili virtualna lokacija u kojoj se obračunavaju energetske veličine (energija/snaga) za Korisnika mreže Mjerno mjesto može biti fizičko brojilo (fizičko mjerno mjesto) ili obračunska formula nad očitanjima fizičkih brojila (virtualno mjerno mjesto)
Odobreni dnevni raspored	Dnevni raspored koji je odobrio NOSBiH, a primjenjuje se za odgovarajući dan i obavezujući je za balansno odgovornu stranu koja ga je podnijela
Održavanje napona	Sistemska usluga kojom se napon održava u deklariranim granicama
Operator distribucijskog sustava	Energetski subjekt odgovoran za rad, upravljanje, održavanje i razvoj distributivnog sustava na određenom području i njegovo povezivanje sa drugim sustavima
Opterećenje	Snaga koju potrošački uređaji ili Korisnik preuzima iz prijenosne mreže Opterećenje ne treba poistovjećivati sa potrošnjom
Otok	Dio EES-a koji je galvanski odvojen od glavnog EES-a
Plan obnove rada EES-a	Plan koji pravi i održava NOSBiH za periode tokom kojih su ukupni elektroenergetski sustav BiH ili njegovi dijelovi diskonektirani iz sustava ENTSO-E, a kojim će se naznačiti cijelokupna strategija obnove elektroenergetskog sustava
Plan odbrane od poremećaja	Plan koji sadrži sve tehničke i organizacione mјere za sprečavanje širenja ili pogoršavanja incidenata u EES-u
Planirani prekid	Planirano isključenje prijenosnog elementa i/ili objekta Korisnika koje koordinira NOSBiH
Pogonski dijagram proizvodne jedinice	Definira limite sposobnosti rada proizvodne jedinice u MW i MVAr u normalnim okolnostima
Pomoćna usluga	Sve usluge, osim proizvodnje i prijenosa električne energije, koje se pružaju NOSBiH-u u svrhu osiguravanja sistemskih usluga
Pomoćno napajanje energijom	Nezavisni izvor električne energije kojim se može pokrenuti proizvodna jedinica bez vanjskog napajanja
Poremećaj	Neplanirani događaj koji može uzrokovati poremećenost pogona
Poremećeni pogon	Poremećeni pogon je označen stanjem u kojem su svi kupci opskrbljeni pri čemu: - granične vrijednosti napona i frekvencije nisu više održane, - i/ili su moguća preopterećenja proizvodnih jedinica i elemenata mreže, - i/ili kriterij sigurnosti (n-1) nije više ispunjen

Postrojenje kupca	Postrojenje koje troši električnu energiju i priključeno je na najmanje jednom mjestu priključenja na prijenosni ili distribucijski sustav. Distribucijski sustav i/ili pomoćna napajanja proizvodnog modula ne smatraju se postrojenjem kupca.
Pravila i standardi ENTSO-E	Pravila i standardi definirani u Operativnom priručniku ENTSO-E i sva ostala pravila, standardi ili preporuke koje je odobrio i objavio ENTSO-E
Prijenosna mreža	Elementi EES-a koji se rabe u funkciji prijenosa električne energije i snage na naponskoj razini 110 kV i više
Priključak	Skup vodova, opreme i uređaja za prijenos električne energije kojima se Objekt Korisnika direktno ili putem VN postrojenja povezuje na prijenosnu mrežu
Prividna snaga	Proizvod napona (u voltima) i struje (u amperima). Sastoje se od realne komponente (djelatne snage) i imaginarnе komponente (jalove snage) i obično se izražava u kilovoltamperima (kVA) ili megavoltamperima (MVA)
Procedure za pomoćne usluge	Prateći dokument Tržišnih pravila Pogledati www.nosbih.ba
Proces obnove frekvencije (sekundarna i tercijarna regulacija)	Centralizirana automatska (sekundarna regulacija), odnosno ručna (tercijarna regulacija) funkcija koja regulira proizvodnju u regulacijskom području kako bi se kontrola razmjene električne energije preko interkonektivnih dalekovoda održala unutar postavljenih ograničenja te da bi se frekvencija sustava, u slučaju odstupanja, vratila u zadate vrijednosti
Proces održavanja frekvencije (primarna regulacija)	Održava balans između proizvodnje i potrošnje u mreži, korištenjem turbinskog regulatora. To je automatska decentralizirana funkcija regulatora turbine čiji cilj je prilagođavanje proizvodnje generatora kao odgovor na promjenu frekvencije u sinkronoj zoni
Proizvodni modul	Označava sinkroni generator ili modul elektroenergetskog parka
Proizvodač	Fizičko ili pravno lice koje je vlasnik elektrane
Prolazak kroz stanje kvara	Sposobnost proizvodnih modula da ostanu priključeni na mrežu i rade tokom trajanja propada napona izazvanih poremećajima u prijenosnoj mreži
Raspad sustava	Raspad sustava može biti potpun ili djelomičan. Potpuni raspad podrazumijeva ispad sa prijenosne mreže svih proizvodnih jedinica, beznaponsko stanje svih postrojenja i prestanak napajanja svih potrošača. Djelomični raspad sustava podrazumijeva odvajanje jednog njegovog dijela, pri čemu su u tom dijelu sustava posljedice iste kao i kod potpunog raspada.

Raspoloživi prijenosni kapacitet (ATC)	Iznos neto prijenosnog kapaciteta (NTC) koji je još raspoloživ za komercijalne transakcije, tj. pozitivna razlika između NTC-a i već dodijeljenog prijenosnog kapaciteta (AAC)
Rasterećenje	Smanjenje opterećenja na kontroliran način isključivanjem potrošača
Jalova energija	Mjera proizvodnje ili potrošnje jalove snage uređaja integrirane u određenom vremenu Izražena je u kilovarsatima (kVArh), megavarsatima (MVArh), ili gigavarsatima (GVArh)
Jalova snaga	Imaginarna komponenta prividne snage koja se obično izražava u kilovarima (kVAr) ili megavarima (MVar)
Registar mjerena	Dokument koji definira način obračunavanja energetskih veličina Ovaj registar uključuje informacije vezane za mjernu instalaciju, podatke o tipu i tehničkoj specifikaciji opreme, reviziji i baždarenju, te specifične podatke o lokaciji, itd.
Regulacija frekvencije	Mjere koje se poduzimaju za održavanje ili vraćanje vrijednosti frekvencije sustava u zadate okvire
Regulacija napona	Mjere za održavanje napona sustava unutar datog opsega na različitim čvornim točkama u mreži
Regulacijski blok	Jedno ili više regulacijskih područja koja surađuju radi regulacije frekvencije i snage razmijene u okviru ENTSO-E
Regulacijsko područje	Dio interkonektiranog sustava ENTSO-E (obično se poklapa sa teritorijom kompanije ili države, fizički razgraničeno pozicijom točaka mjerena razmijenjene energije sa ostatkom interkonektiranog sustava), kojim upravlja jedinstveni operator sustava, sa stvarnim tokovima i kontroliranim proizvodnim jedinicama priključenim u okviru regulacijskog područja Regulacijsko područje može biti dio regulacijskog bloka koji ima vlastitu podčinjenu kontrolu u hijerarhiji sekundarne regulacije frekvencije.
Rezerva za obnovu frekvencije (FRR)	Operativna rezerva koja se aktivira u cilju obnove frekvencije do nominalne vrijednosti i vraćanja balansa na planiranu vrijednost sinkronog područja koje se sastoji od više regulacijskih područja Rabi se za potrebe i sekundarne i tercijarne regulacije
Rezerva za održavanje frekvencije (FCR)	Operativna rezerva za konstantno sprječavanje odstupanja frekvencije od nominalne vrijednosti u cilju kontinuiranog održavanja balansne snage u cijeloj sinkronoj oblasti Aktivira se automatski za potrebe primarne regulacije

Rizik od poremećaja u sustavu	Saznanje da postoji rizik od velikog i ozbiljnog poremećaja ukupnog prijenosnog sustava ili dijela prijenosne mreže na osnovu kojeg NOSBiH izdaje upozorenje Korisnicima koji mogu biti ugroženi
Sustav mjerenja	<p>Sve komponente i uređaji koji su instalirani ili koji postoje između svake točke mjerenja i baze podataka mjerenja</p> <p>Ovo uključuje i instalaciju za mjerenje, sve prateće komunikacione linkove, hardver i softver neophodne za funkcije sakupljanja mjerenja, te svu opremu za obradu podataka</p>
Sinkroni proizvodni modul	Nedjeljiv skup uređaja koji proizvodi električnu energiju tako da su frekvencija napona na generatoru i frekvencija mrežnog napona u stalnom sinkronizmu
Opskrbljivač	Subjekt koji posjeduje licencu za opskrbljivanje kupaca električnom energijom
Srednjoeuropsko vrijeme (CET)	Službeno vrijeme u Bosni i Hercegovini
Stabilizator elektroenergetskog sustava	Dodatna mogućnost automatskog regulatora napona proizvodnog modula koja služi za prigušivanje oscilacija snage
Stabilnost na male poremećaje (statička stabilnost)	Sposobnost sustava ili proizvodnog modula da uspostavi i održava stabilan rad nakon malog poremećaja
Statizam	Odnos promjene frekvencije u stacionarnom stanju i rezultirajuće promjene izlazne djelatne snage u stacionarnom stanju izražen u postocima. Promjena frekvencije izražava se u odnosu na nazivnu frekvenciju, a promjena djelatne snage u odnosu na maksimalnu snagu ili stvarnu djelatnu snagu u trenutku dostizanja odgovarajućeg praga. Statizam se izražava u procentima
Strujni mjerni transformator (SMT)	Transformator koji se rabi sa mjernim i/ili zaštitnim uređajima u kojima je struja u sekundarnom namotaju u okviru granica propisane greške, proporcionalna i u fazi sa strujom u primarnom namotaju
Točka mjerenja	Točka u kojoj se mjeri primopredaja električne energije
Testovi sukladnosti	Procedure ispitivanja sukladnosti proizvodnih objekata sa tehničkim zahtjevima Mrežnog kodeksa (www.nosbih.ba)
Tranzijentna stabilnost	<p>Sposobnost elektroenergetskog sustava da održi sinkronizam nakon velikog poremećaja (u smislu vrste, mjesta i trajanja tog poremećaja)</p> <p>Sustav je nestabilan ako samo jedna njegova proizvodna jedinica kod takvog poremećaja izgubi sinkronizam</p>

Ugovor o priključku	Označava ugovor između Elektroprijenos BiH i Korisnika kojim se uređuju uvjeti priključenja na prijenosnu mrežu
Ukupni prijenosni kapacitet	Ukupni iznos snage koji se može razmijeniti između dijelova interkonekcije, a da ne bude ugrožena sigurnost EES-a i interkonekcije
Upozorenje na ograničenje u sustavu	Upozorenje koje izdaje NOSBiH da sustav radi u otežanim uvjetima koji mogu prouzrokovati određeno ograničenje
Uredba	Uredba Europske komisije prilagođena pravnom okviru Energetske zajednice
Već dodijeljeni prijenosni kapacitet (AAC)	Ukupan iznos dodijeljenih prava prijenosa, bilo da su kapaciteti ili programi razmjene, ovisno od metode dodjeljivanja
Virtualna tromost	Mogućnost modula elektroenergetskog parka da zamijeni učinak inercije sinkronog proizvodnog modula.
VN Postrojenje	Visokonaponsko postrojenje koje se sastoji od visokonaponske opreme i uređaja koji su u funkciji prijenosa električne energije VN postrojenje obuhvata sabirnice, dalekovodno polje, transformatorsko polje i/ili mjerna polja naponske razine 110 kV i više.
Zatvoreni distribucijski sustav	Distribucijski sustav koji distribuira električnu energiju unutar geografski ograničene industrijske ili trgovačke lokacije ili lokacije sa zajedničkim uslugama i koji ne opskrbljuje kupce iz kategorije domaćinstva, osim za mali broj domaćinstava koja se nalaze unutar područja koje sustav opslužuje i koja su zaposlenjem ili na sličan način u vezi s vlasnikom sustava.

4. Kodeks planiranja razvoja

- (1) Ovaj kodeks obuhvaća izradu Indikativnog plana razvoja proizvodnje, Dugoročnog plana razvoja prijenosne mreže i Procjenu stabilnosti sustava, a primjenjuje se na NOSBiH, Elektroprivjenos BiH, ODS i Korisnike.
- (2) Ovim kodeksom su precizirani podaci koji se rabe prilikom planiranja razvoja.

4.1. Indikativni plan razvoja proizvodnje

- (1) NOSBiH je nadležan za izradu Indikativnog plana razvoja proizvodnje.
- (2) Cilj Indikativnog plana razvoja proizvodnje je da pruži informaciju o najavljenim projektima izgradnje novih proizvodnih kapaciteta na prijenosnoj mreži. Indikativni plan razvoja proizvodnje treba da prioritetno ukaže na mogućnosti zadovoljavanja potreba Bosne i Hercegovine u električnoj energiji i snazi na bazi korištenja vlastitih resursa, uvažavajući sljedeće elemente planiranja:
  - određivanje potreba u proizvodnim kapacitetima za pokrivanje vršnog tereta EES-a BiH na prijenosnoj mreži
  - određivanje potreba u proizvodnim kapacitetima za zadovoljenje potražnje za električnom energijom ODS-a i kupaca priključenih na prijenosnu mrežu
  - određivanje potreba u proizvodnim kapacitetima uz uvažavanje odobrene vrijednosti Instalirane snage za module elektroenergetskog parka (NIE – vjetroelektrane/solarne elektrane)
  - potrebne operativne rezerve u snazi
  - bilančni suficiți i deficiti.
- (3) Indikativni plan razvoja proizvodnje analizira dinamiku realizacije planova proizvodnje i potrošnje u elektroenergetskom sektoru u Bosni i Hercegovini.
- (4) Indikativni plan razvoja proizvodnje obuhvaća period od deset (10) godina. Utvrđivanje Indikativnog plana razvoja proizvodnje se radi na bazi podataka koje dostavljaju Korisnici. Aktualizacija Indikativnog plana razvoja proizvodnje se vrši svake godine.
- (5) Indikativni plan razvoja proizvodnje sadrži:
  - a) maksimum i minimum potrošnje električne energije u Bosni i Hercegovini u proteklom periodu i procjene potreba u električnoj energiji za svaku od godina u periodu koji je predmet planiranja,
  - b) tri scenarija rasta potrošnje u narednih 10 godina (niži, bazni i viši) na bazi informacija o očekivanom razvoju potrošnje električne energije koje su dostavili ODS i Korisnici i vlastitim analiza,
  - c) veličinu i strukturu proizvodnih kapaciteta koji su u mogućnosti zadovoljiti snagu i potrošnju u planskom periodu, broj i strukturu proizvodnih kapaciteta za koje se očekuje da će biti van pogona veći dio godine zbog kapitalnih remonata,
  - d) trenutne raspoložive proizvodne kapacitete i one koji će se izgraditi, rekonstruirati ili trajno izaći iz pogona u promatranom planskom periodu (tip elektrane, instalirani kapacitet,

planirana godišnja proizvodnja, vrsta goriva, planirana godina puštanja u rad, početak i završetak rekonstrukcije, godina izlaska iz pogona),

- e) utjecaj izgradnje proizvodnih objekata koji rabe NIE,
  - f) osvrt na planove razvoja EES-a na regionalnoj razini, uključujući prijedloge izgradnje novih interkonektivnih vodova i njihov utjecaj na vrijednosti prekograničnih kapaciteta.
- (6) Bilanciranje novih proizvodnih objekata se radi:
- za vjetroelektrane i solarne elektrane:
    - na osnovu važećih Uvjeta za priključak na prijenosnu mrežu koje je Korisnik prihvatio, i
    - odgovarajuće potvrde nadležne institucije entiteta da je elektrana unutar maksimalne snage prihvata sa stanovišta mogućnosti regulacije sustava.
  - za sve ostale proizvodne objekte, na osnovu važećih Uvjeta za priključak na prijenosnu mrežu koje je Korisnik prihvatio.
  - eventualni dodatni kriteriji za bilanciranje definiraju se u Indikativnom planu razvoja proizvodnje.
- (7) Dinamika izrade Indikativnog plana razvoja proizvodnje za planski period čiji početak počinje u godini G:
- a) NOSBiH objavljuje poziv za dostavljanje podataka početkom studenog u G-2,
  - b) Korisnici dostavljaju podatke NOSBiH-u do kraja prosinca u G-2,
  - c) NOSBiH do kraja travnja u G-1 dostavlja Indikativni plan razvoja proizvodnje DERK-u na odobrenje.
- (8) NOSBiH će, nakon odobrenja DERK-a, Indikativni plan razvoja proizvodnje objaviti na svojoj web stranici.

4.2. Dugoročni plan razvoja prijenosne mreže

- (1) Elektroprijenos BiH je nadležan za izradu Dugoročnog plana razvoja prijenosne mreže.
- (2) Cilj Dugoročnog plana razvoja prijenosne mreže je da na osnovu Indikativnog plana razvoja proizvodnje (bazni scenarij) i drugih relevantnih dokumenata, blagovremeno definira potrebna pojačanja postojećih i izgradnju novih objekata prijenosne mreže kako bi se osigurao neprekidan prijenos električne energije. Time se omogućuje pravovremeno osiguranje potrebnih sredstava i pokretanje procedura za izgradnju i rekonstrukciju elemenata prijenosne mreže. Elektroprijenos BiH će prilikom izrade Dugoročnog plana razvoja prijenosne mreže voditi računa i o razvojnim planovima ODS-a.
- (3) Elektroprijenos BiH izrađuje Dugoročni plan razvoja prijenosne mreže za narednih 10 godina. Aktualizacija Dugoročnog plana razvoja prijenosne mreže vrši se svake godine.
- (4) Elektroprijenos BiH je odgovoran za realizaciju Dugoročnog plana razvoja prijenosne mreže.

4.2.1. Kriteriji za izradu Dugoročnog plana razvoja prijenosne mreže

- (1) Prijenosna mreža mora biti planirana tako da dugoročno omogući siguran i pouzdan prijenos električne energije zahtijevanog kvaliteta.
- (2) Polazna osnova za izradu Dugoročnog plana razvoja prijenosne mreže su aktualna opterećenja elemenata prijenosne mreže u režimima maksimalne i minimalne potrošnje na prijenosnoj mreži. Dugoročni plan razvoja prijenosne mreže uzima u obzir planirani porast potrošnje na mreži prijenosa, angažiranje proizvodnih kapaciteta koji su priključeni ili će biti priključeni (bilančno uključeni proizvodni kapaciteti iz Indikativnog plana razvoja proizvodnje) na prijenosnu mrežu u planskom periodu, kao i predviđanja opterećenja mreže na regionalnoj razini.
- (3) Sastavni dio Dugoročnog plana razvoja prijenosne mreže je i procjena potrebnih finansijskih sredstava koja uvažava ekonomski kriterije.

4.2.1.1. Kriterij sigurnosti (n-1)

- (1) Kriterij sigurnosti (n-1) se primjenjuje u planiranju razvoja prijenosne mreže naponske razine 400 kV, 220 kV i 110 kV.
- (2) Primjena kriterija sigurnosti (n-1) u planiranju razvoja prijenosne mreže predstavlja tehnički okvir za određivanje vrijednosti opterećenja elemenata prijenosne mreže i napona u čvoristima 110, 220 i 400 kV, u odnosu na granične vrijednosti. Posljedice višestrukih poremećaja koji mogu nastati u prijenosnoj mreži ne uzimaju se u obzir.
- (3) Kriterij sigurnosti (n-1) u prijenosnoj mreži je ispunjen ako, nakon jednostrukog ispada jednog od elemenata: voda, mrežnog transformatora (400/x kV i 220/x kV), interkonektivnog voda, kao i generatora priključenog na prijenosnu mrežu:
  - nema trajnog narušavanja graničnih vrijednosti pogonskih veličina u prijenosnoj mreži,
  - nema prekida opskrbe električnom energijom.
- (4) Kriterij sigurnosti (n-1) ne primjenjuje se na ispad dvosustavnog ili višesustavnog voda.
- (5) U slučaju kada nije moguće postići punu prijenosnu moć elemenata prijenosne mreže zbog ograničenja izazvanih ugrađenom opremom u postrojenjima Korisnika, NOSBiH i Elektroprijenos BiH imaju pravo tražiti od Korisnika da izvrši zamjenu takve opreme o svom trošku. NOSBiH i Elektroprijenos BiH pismenim putem obavještavaju Korisnika o potrebi zamjene postojeće opreme i definiraju rok u kojem je neophodno da se izvrši zamjena.
- (6) U općem slučaju, na granici prijenosnog i distribucijskog sustava mora biti ispunjen kriterij sigurnosti (n-1). U slučaju radikalnog priključka na prijenosnu mrežu jednim vodom ili jednim transformatorom 110/x kV, od kriterija sigurnosti (n-1) može se odstupiti, ako je osigurano napajanje iz srednjonaponskih mreža u punom iznosu.
- (7) Kod planiranja Priključka, može se uz suglasnost Korisnika odstupiti od kriterija sigurnosti (n-1), pri čemu nije dozvoljeno priključenje na način da se formira "T spoj" dalekovoda.

4.2.2. Izrada i sadržaj Dugoročnog plana razvoja prijenosne mreže

- (1) NOSBiH će Elektroprijenosu BiH staviti na raspolaganje podatke vezane za rad prijenosnog sustava, koji su potrebni za planiranje razvoja prijenosne mreže.

- (2) ODS će na zahtjev Elektroprijenosu BiH dostaviti podatke koji su potrebni za planiranje razvoja prijenosne mreže.
- (3) Standardne podatke planiranja moraju osigurati novi Korisnici i postojeći Korisnici za svaku značajniju izmjenu na svojoj mreži, odnosno, režimu rada.
- (4) Elektroprijenos BiH od Korisnika može zahtijevati i druge vrste podataka potrebne za izradu Dugoročnog plana razvoja prijenosne mreže koji nisu specificirani u točki 4.4 i koje će Korisnik dostaviti na osnovu posebnog zahtjeva Elektroprijenos BiH.
- (5) Kada iz godine u godinu nema promjena podataka, umjesto da ponovno dostavlja podatke, Korisnik može poslati pisano izjavu kojom potvrđuje da nema promjena podataka u odnosu na prethodno razdoblje.
- (6) Dinamika izrade Dugoročnog plana razvoja prijenosne mreže:
  - a) Dugoročni plan razvoja prijenosne mreže Elektroprijenos BiH dostavlja NOSBiH-u na pregled, direktnu reviziju i odobrenje.
  - b) Stručni savjet za reviziju Dugoročnog plana razvoja prijenosne mreže formira NOSBiH. Ovisno od rezultata revizije, Dugoročni plan razvoja prijenosne mreže može se vratiti Elektroprijenosu BiH na doradu. Dugoročni plan razvoja prijenosne mreže dostavlja se DERK-u na odobrenje do 31. listopada.
  - c) NOSBiH će, nakon odobrenja DERK-a, Dugoročni plan razvoja prijenosne mreže objaviti na svojoj web stranici.
- (7) Dugoročni plan razvoja prijenosne mreže sa uključenim aktualnim i planskim podacima sadrži:
  - a) maksimalne i minimalne snage proizvodnih jedinica,
  - b) maksimalne i minimalne djelatne i jalove snage konzumnih čvorista,
  - c) način priključka novih proizvodnih i potrošačkih kapaciteta shodno dinamici njihovog ulaska u pogon,
  - d) procjenu opterećenja elemenata prijenosne mreže na bazi procjene maksimalnog opterećenja prijenosne mreže uz korištenje kriterija sigurnosti (n-1),
  - e) procjenu naponskih prilika na bazi procjene maksimalnog i minimalnog opterećenja prijenosne mreže,
  - f) prijedloge izgradnje novih interkonektivnih vodova i njihov utjecaj na vrijednosti prekograničnih kapaciteta,
  - g) gubitke u prijenosnoj mreži,
  - h) proračun trofaznih i jednofaznih struja kratkih spojeva za početnu, petu i desetu godinu planskog perioda za svako čvorište. Kada je potencijalna struja kratkog spoja u VN postrojenjima prijenosne mreže veća od 90% vrijednosti nazivne prekidne struje kratkog spoja rasklopne opreme, Elektroprijenos BiH mora dati prijedlog odgovarajućih mjera.
  - i) potrebna pojačanja mreže i/ili promjene u topološkoj strukturi prijenosne mreže,
  - j) statistiku kvarova i vrijeme zastoja zbog kvarova i održavanja dalekovoda i mrežnih transformatora u posljednjih pet godina,
  - k) procjenu potrebnih ulaganja za realizaciju predloženih planova.

4.3. Procjena stabilnosti sustava

- (1) Procjenu stabilnosti EES-a BiH, NOSBiH radi najmanje jednom u periodu od 5 godina. NOSBiH na bazi odgovarajućih analiza određuje potrebne uvjete koje Korisnik mora osigurati kako bi se zadržao ciljanu razinu rezerve stabilnosti pri malim poremećajima.
- (2) Procjena stabilnosti se radi za postojeće stanje i za krajnju godinu planskog perioda iz Dugoročnog plana razvoja prijenosne mreže.
- (3) Prijenosna mreža mora se planirati tako da bude osigurano očuvanje stabilnosti na male poremećaje i tranzijentne stabilnosti, kao i odgovarajuće profile napona. U tom cilju NOSBiH od Elektroprijenos BiH i Korisnika sustava može zahtijevati da usklade karakteristike i parametre svoje opreme, naročito sustava za regulaciju snage i napona karakterističnih potrošačkih uređaja i proizvodnih jedinica koje su značajne sa aspekta regulacije te stabilnosti i smanjenja povratnog utjecaja na prijenosnu mrežu, uključujući i utjecaj na kvalitetu električne energije.

4.4. Podaci planiranja

- (1) Preliminarni projektni podaci:
  - Podaci koje dostavlja Korisnik zajedno sa zahtjevom za izdavanje Uvjeta za priključak na prijenosnu mrežu, smatrat će se preliminarnim projektnim podacima dok ne bude izrađen Elaborat. Preliminarni projektni podaci će sadržavati samo standardne podatke planiranja.
- (2) Izvršni projektni podaci:
  - Elaboratom se definiraju izvršni projektni podaci i oni se odnose kako na priključak Objekta Korisnika i VN postrojenja na prijenosnu mrežu, tako i na relevantne parametre Objekta Korisnika.
  - Izvršni projektni podaci, zajedno s drugim podacima vezanim za EES, a kojima raspolažu NOSBiH i Elektroprijenos BiH, činit će podlogu za planiranje razvoja EES-a. Izvršni projektni podaci mogu sadržavati kako standardne podatke planiranja, tako i detaljne podatke planiranja.
- (3) Za potrebe planiranja razvoja prijenosne mreže Korisnik treba osigurati dvije vrste podataka: standardne podatke koji su obavezni (12.1) i detaljne podatke planiranja, koje u određenim slučajevima mogu zahtijevati NOSBiH-a ili Elektroprijenos BiH (12.2).

5. Priklučenje na prijenosnu mrežu

- (1) Procedura priključenja na naponskoj razini nižoj od 110 kV u objektima Elektroprijenos BiH definirana je Pravilnikom o priključku i Detaljnim pravilima za SN priključak u objektima Elektroprijenos BiH (www.elprijenos.ba).
- (2) Procedure, prava i obaveze NOSBiH-a, Elektroprijenos BiH i Korisnika u realizaciji priključenja novog Korisnika i izmjena kod postojećih Korisnika precizno su definirane Pravilnikom o priključku (www.derk.ba).

5.1. Uvjeti za priključak na prijenosnu mrežu

- (1) Uvjete za priključak izdaje Elektroprijenos BiH na zahtjev Korisnika, a na osnovu revidiranog Elaborata. Uvjete za priključak, nakon što ih prihvati Korisnik, Elektroprijenos BiH dostavlja NOSBiH.
- (2) Elaborat sadrži neophodne analize na osnovu kojih se definiraju tehnički parametri Korisnika koji se priključuje i već priključenog Korisnika koji mijenja tehničke parametre svoje mreže. Cilj Elaborata je da se onemogući negativni efekt na prijenosni sustav i EES u cjelini i osigurati normalan rad Objekta Korisnika.
- (3) Elaborat može da sadrži više varijanti priključenja, od kojih se odabire najjeftinija tehnički prihvatljiva varijanta. Elektroprijenos BiH će odabranu varijantu uzeti u obzir prilikom izrade Dugoročnog plana razvoja prijenosne mreže.
- (4) Svaki priključak na prijenosni sustav će biti izведен tako da bude sukladno sa kriterijem sigurnosti (n-1).
- (5) Ukoliko su, uslijed priključenja novog ili promjene tehničkih parametara mreže postojećeg Korisnika, potrebna proširenja, pojačanja ili druge tehničke promjene u prijenosnoj mreži, to mora biti jasno definirano i naznačeno u okviru Elaborata.

5.2. Ugovor o priključku, Ugovor o korištenju prijenosne mreže i Sporazum o upravljanju

5.2.1. Ugovor o priključku

- (1) Uvjeti i odredbe, kojima je određeno priključenje na prijenosnu mrežu, postavljeni su u Ugovoru o priključku koji sklapaju Korisnik i Elektroprijenos BiH. Tijekom izrade Ugovora Elektroprijenos BiH konzultira NOSBiH.
- (2) Primjerak potписанog Ugovora o priključku Elektroprijenos BiH dostavlja NOSBiH-u.
- (3) Prije sklapanja Ugovora o priključku, Korisnik Elektroprijenosu BiH mora osigurati ažurirane podatke prema Kodeksu planiranja razvoja (točka 12.1, a po potrebi na zahtjev Elektroprijenos BiH i podatke iz točke 12.2).
- (4) Ugovorom o priključku se definiraju i zahtjevi koji se odnose na telekomunikacije i SCADA, te na Kodeks mjerjenja (Poglavlje 9.).

5.2.2. Ugovor o korištenju prijenosne mreže

- (1) Ugovor o korištenju prijenosne mreže, na zahtjev Korisnika, a na osnovu Ugovora o priključku i odobrenja za priključenja VN postrojenja, zaključuje se između Elektroprijenos BiH i Korisnika. Ugovorom o korištenju prijenosne mreže definiraju se pravni, ekonomski i tehnički uvjeti prema kojima Korisnik može rabiti prijenosnu mrežu u vlasništvu Elektroprijenos BiH za prijenos električne energije.
- (2) Ugovor o korištenju prijenosne mreže mora se zaključiti za svako pojedinačno postrojenje ili više postrojenja, preko kojih se vrši isporuka električne energije u prijenosni sustav ili prijem energije iz prijenosnog sustava.
- (3) Ugovor o korištenju mreže, u ime kupca povezanog na prijenosnu mrežu, zaključuje opskrbljivač sa Elektroprijenosom BiH.

5.2.3. Sporazum o upravljanju

- (1) Sporazum o upravljanju zaključuje se između NOSBiH-a i Korisnika. Sporazumom o upravljanju definiraju se pravni, ekonomski i tehnički uvjeti prema kojima NOSBiH upravlja uređajima koji su u vlasništvu Korisnika, a koji su u funkciji prijenosa električne energije.

5.3. Puštanje u pogon VN postrojenja i priključka kojeg gradi Korisnik

- (1) Korisnik obavještava Elektroprijenos BiH o završetku radova na VN postrojenju i priključku i dostavlja prijedlog programa kontrole izvedenih radova.
- (2) Program kontrole odobrava Elektroprijenos BiH, a o datumu kontrole Korisnika obavještava najkasnije sedam dana prije datuma utvrđenog za kontrolu.
- (3) Nakon izvršene kontrole Elektroprijenos BiH dostavlja NOSBiH-u i Korisniku zapisnik o izvršenoj kontroli i spremnosti za puštanje u pogon VN postrojenja i priključka.
- (4) Elektroprijenos BiH na osnovu zahtjeva Korisnika, Ugovora o priključku i Zapisnika o izvršenoj kontroli iz prethodnog stava, izdaje Odobrenje za priključenje VN postrojenja i priključka.
- (5) Suglasnost za puštanje u pogon VN postrojenja i priključka izdaje NOSBiH uz prethodno dostavljanje sljedećih dokumenata:
  - Odobrenje za priključenje VN postrojenja i priključka,
  - Elaborata o podešenju zaštita,
  - Protokol o ispitivanju električnih zaštita,
  - Sporazum o upravljanju,
  - Izvještaj o uspostavljenoj komunikaciji i izvršenom testiranju za razmjenu neophodnih mjernih veličina sa NOSBiH-om/Elektroprijenosom BiH.

5.4. Puštanje u pogon Objekta Korisnika

- (1) Svi Korisnici moraju zadovoljiti Tehničke zahtjeve koji su navedeni u ovom Mrežnom kodeksu.
- (2) Suglasnost za puštanje u pogon Objekta Korisnika sastoji se od:

- Suglasnosti za privremeni pogon i
- Suglasnosti za trajni pogon.

5.4.1. Suglasnost za privremeni pogon

- (1) Suglasnost za privremeni pogon Korisniku daje pravo priključenja Objekta Korisnika na prijenosnu mrežu u svrhu provođenja svih potrebnih funkcionalnih ispitivanja i ispitivanja sukladno sa Mrežnim kodeksom i Testovima sukladnosti.
- (2) Suglasnost za privremeni pogon, na zahtjev Korisnika, izdaje NOSBiH (Obrazac zahtjeva se nalazi na www.nosbih.ba):
  - a) za proizvodne objekte, na osnovu:
    - Odobrenja za priključenje VN postrojenja i priključka,
    - Ugovora o korištenju prijenosne mreže,
    - Dozvole koju Korisniku izdaje nadležni organ, a koja pokriva period privremenog pogona,
    - Izjave Korisnika o spremnosti za puštanje Objekta u pogon i sinkronizaciju,
    - Izjave Korisnika o preuzimanju odgovornosti tokom trajanja privremenog pogona,
    - dostavljenih podataka iz točke 4.4.2 ovog Mrežnog kodeksa,
    - Elaborata o podešenju zaštita,
    - Protokol o ispitivanju električnih zaštita,
    - Sporazuma o upravljanju,
    - Izvješća o uspostavljenoj komunikaciji i izvršenom testiranju za razmjenu neophodnih mjernih veličina sa NOSBiH-om/Elektrroprijenosom BiH,
    - Programa puštanja u rad,
    - potpisanih i ovjerenog Registra mjerena.
  - b) za druge objekte, na osnovu:
    - Odobrenja za priključenje VN postrojenja i priključka,
    - Ugovora o korištenju prijenosne mreže,
    - Izjave Korisnika o spremnosti puštanja Objekta Korisnika u pogon,
    - Izjave Korisnika o preuzimanju odgovornosti tokom trajanja privremenog pogona,
    - dostavljenih podataka iz točke 4.4.2
    - Elaborata o podešenju zaštita,
    - Protokol o ispitivanju električnih zaštita,
    - Sporazuma o upravljanju,
    - Izvješća o uspostavljenoj komunikaciji i izvršenom testiranju za razmjenu neophodnih mjernih veličina sa NOSBiH-om/Elektrroprijenosom BiH,

- Programa puštanja u rad,
  - potpisano i ovjerenog Registra mjerena.
- (3) U periodu važenja Suglasnosti za privremeni pogon Korisnik je dužan provesti sva funkcionalna ispitivanja i ispitivanja sukladno s Testovima sukladnosti, te rezultate dostaviti NOSBiH-u na odobrenje.
- (4) Suglasnost za privremeni pogon se izdaje za period od dvanaest (12) mjeseci. Primjerak Suglasnosti NOSBiH dostavlja nadležnim regulatornim komisijama i Elektroprijenosu BiH. Uz primjerak Suglasnosti NOSBiH dostavlja Elektroprijenosu BiH i podatke iz točke 12.2.
- (5) Producenje važenja Suglasnosti za privremeni pogon može biti odobreno kada, na zahtjev Korisnika, NOSBiH procijeni da je Korisnik postigao značajan napredak prema punoj sukladnosti sa zahtjevima iz Testova sukladnosti.

5.4.2. Suglasnost za trajni pogon

- (1) Suglasnost za trajni pogon, na zahtjev Korisnika, izdaje NOSBiH na osnovu:
- rezultata Testova sukladnosti koje je verificirao NOSBiH,
  - Uporabne dozvole,
  - Dozvole za obavljanje djelatnosti proizvodnje električne energije koju izdaje nadležna regulatorna komisija (samo za proizvodne jedinice).
- (2) Primjerak Suglasnosti za trajni pogon NOSBiH dostavlja nadležnim regulatornim komisijama i Elektroprijenosu BiH.

5.4.3. Testiranje sukladnosti

- (1) Korisnik je obavezan provesti testiranje sukladno s Testovima sukladnosti:
- tokom važenja Suglasnosti za privremeni pogon,
  - nakon kvara ili zamjene opreme koji mogu imati utjecaj na sukladnost Objekta Korisnika sa tehničkim zahtjevima ovog Mrežnog kodeksa,
  - u toku životnog vijeka Objekta Korisnika, na opravdan zahtjev NOSBiH-a.
- (2) Prava i obaveze NOSBiH-a i Korisnika definirane su u Testovima sukladnosti.
- (3) Korisnik je odgovoran za sigurnost osoblja i Objekta tokom testiranja.
- (4) NOSBiH će imati pravo da prisustvuje testiranju na mjestu održavanja ili daljinski, iz kontrolnog centra.

5.5. Isključenje sa prijenosne mreže

- (1) Elektroprijenos BiH i NOSBiH, bez snošenja ikakve odgovornosti, imaju pravo isključiti Objekt Korisnika s prijenosne mreže na osnovu pismenog naloga drugih nadležnih institucija.
- (2) Elektroprijenos BiH i NOSBiH imaju pravo privremenog isključenja Objekta Korisnika s prijenosne mreže bez prethodnog obavještavanja u sljedećim slučajevima:

- sprječavanje prijetećih opasnosti za zdravlje i sigurnost ljudi ili uređaja,
  - nesreće u elektranama i postrojenjima,
  - kada operativno osoblje Korisnika ne ispunjava naloge NOSBiH-a, osim ako je tako postupilo iz sigurnosnih razloga, u vezi s osobljem ili postrojenjem ili zbog nevalidnosti dispečerskog naloga ili upute,
  - ostale okolnosti izvan kontrole Elektroprijenos BiH ili NOSBiH-a koje nisu rezultat neke namjerne djelatnosti Korisnika ili kršenja ugovora sa njegove strane, a nije ih moguće planirati.
- (3) Elektroprijenos BiH i NOSBiH imaju pravo i obavezu privremenog isključenja Objekta Korisnika s prijenosne mreže, nakon pismene obavijesti, u sljedećim slučajevima:
- poništavanje licence Korisnika,
  - bilo kakve izmjene tehničkih uvjeta prema kojima je izvršen priključak bez suglasnosti Elektroprijenos BiH i NOSBiH-a, ukoliko bi te promjene ugrožavale sigurnost i kvalitetu opskrbe,
  - planirane popravke ili rekonstrukcije objekata Elektroprijenos BiH na osnovu usuglašenih planova zastoja,
  - propust Korisnika da izvrši uputu za eliminiranje značajnih tehničkih defekata na postrojenju i naloge vezane za sigurnost,
  - propust Korisnika da postupi po pismenom obavještenju NOSBiH i Elektroprijenos BiH ili da dostavi osnovano pismo obrazloženje kašnjenja u roku definiranom u članku 4.2.1.1 (5),
  - otkrivanje štetnih ili bilo kakvih drugih utjecaja na točkama mjerena,
  - odbijanje pristupa u cilju očitanja i kontrole na točkama mjerena,
  - neispunjavanje finansijskih obaveza prema NOSBiH-u i Elektroprijenosu BiH koje se odnose na tarifu za uslužu obavljanja djelatnosti Elektroprijenos BiH i NOSBiH-a i pomoćne usluge,
  - nepostojanje opskrbljivača.

5.5.1. Ponovno priključenje

- (1) Elektroprijenos BiH i NOSBiH će osigurati da se Objekt Korisnika ponovno priključi na prijenosnu mrežu nakon otklanjanja uzroka koji su doveli do njegovog privremenog isključenja.

5.5.2. Dobrovoljno isključenje

- (1) Korisnik ima pravo zahtijevati trajno isključenje sa prijenosne mreže. Ukoliko se odluči na trajno isključenje, tada, osim ako nije drugačije dogovoren, mora o tome pismo obavijestiti Elektroprijenos BiH i NOSBiH najmanje jedan (1) mjesec prije datuma isključenja.
- (2) Elektroprijenos BiH/NOSBiH će poduzeti procedure isključenja, te obavijestiti i druge Korisnike ako smatra da procedure isključenja mogu štetno uticati na uvjete priključenja.

5.6. Telekomunikacije i SCADA

5.6.1. Telekomunikacije

- (1) Svaki Korisnik treba da osigura odgovarajuću telekomunikacijsku opremu potrebnu za komunikaciju između NOSBiH-a, Elektroprijenos BiH i Korisnika (fax, telefon, e-mail, itd.), kao i pristup neophodnim uređajima i podacima potrebnim NOSBiH-u, Elektroprijenosu BiH i ostalim Korisnicima, na način definiran Ugovorom o priključku.
- (2) Svaki Korisnik je obavezan da izradi elaborat o telekomunikacijama koji će definirati načine povezivanja opreme i sustava Korisnika na telekomunikacijsku mrežu Elektroprijenos BiH i načine razmjene podataka. Pri izradi elaborata o telekomunikacijama i odabiru svoje telekomunikacijske opreme, Korisnik mora osigurati kompatibilnost opreme s postojećom, te svoje rješenje mora uskladiti sa Elektroprijenosom BiH i NOSBiH-om.
- (3) Nadzor i dodatnu konfiguraciju telekomunikacijske opreme nakon instalacije vrši NOSBiH, a ako to nije moguće, nadzor i dodatnu konfiguraciju može vršiti Elektroprijenos BiH. U izuzetnim slučajevima, upravljanje telekomunikacijskom opremom, uz suglasnost NOSBiH-a i Elektroprijenos BiH, može vršiti Korisnik. Instalirana telekomunikacijska oprema, povezana na telekomunikacijsku mrežu Elektroprijenos BiH će se rabiti za sve potrebne razmjene podataka (podaci u realnom vremenu, očitanje brojila, zaštite, itd.) i daljinskog upravljanja, dok se javne telekomunikacijske mreže mogu rabiti samo u izvanrednim slučajevima.

5.6.2. SCADA

- (1) Elektroprijenos BiH i Korisnici su obavezni da osiguraju odgovarajuće mjerne instalacije i pouzdane komunikacije, kako bi se zahtijevani podaci u realnom vremenu mogli kontinuirano prenositi u baze podataka nadležnih centara upravljanja.
- (2) NOSBiH nadzire i upravlja radom EES-a BiH u realnom vremenu. Podaci u realnom vremenu usmjeravat će se neposredno na NOSBiH-ovu SCADA/EMS opremu i SCADA opremu u Elektroprijenosu BiH, preko daljinskih terminala sa VN postrojenja bez obzira na vlasništvo. Prikupljanje podataka sa Objekata Korisnika vršit će se posredno, preko SCADA opreme Korisnika ili preko SCADA opreme nadležnog centra upravljanja na NOSBiH-ovu SCADA/EMS opremu i SCADA opremu u Elektroprijenosu BiH, a Elektroprijenos BiH i Korisnici su zaduženi da osiguraju pravilan, blagovremen i pouzdan način prijenosa svih potrebnih podataka.
- (3) U realnom vremenu se prikupljaju sljedeći tipovi podataka:
  - mjerjenja (djelatna i jalova snaga, napon, frekvencija);
  - signalizacije stanja sklopnih aparata (prekidači, rastavljači, uzemljivači i sl.);
  - položaji regulacijskih preklopki transformatora od interesa;
  - alarmna signalizacija sa zaštitne i upravljačke opreme;
  - brzina i smjer vjetra, pritisak i temperatura sa lokacija modula elektroenergetskih parkova,
  - ostali podaci, ovisno od potrebe.
- (4) Korisnik je obavezan osigurati tehničku mogućnost daljinskog upravljanja VN sklopnim aparatima koji su u funkciji prijenosa električne energije.

(5) Vrsta podataka i način razmjene u realnom vremenu će biti definirani u Sporazumu o upravljanju.

6. Tehnički zahtjevi za priključenje

6.1. Opći zahtjevi za priključenje

6.1.1. Kvaliteta električne energije

6.1.1.1. *Flikeri*

- (1) Vrijednosti flikera, prema BAS IEC/TR 3 61000-3-7:2002, za 95% jednominutnih sedmičnih vrijednosti napona, isključujući iz statistike flikere koji su nastali zbog naponskih propada, moraju zadovoljiti sljedeće vrijednosti:
- jačina kratkotrajnih flikera mora biti manja od $P_{st} = 0,8$;
  - jačina dugotrajnih flikera mora biti manja od $P_{lt} = 0,6$.

6.1.1.2. *Harmonijska izobličenja*

- (1) Ukupna harmonijsko izobličenje (THD) u EES-u ne smije prelaziti:
- 3% za 110 kV mrežu, 1,5% za 220 i 400 kV,
  - THD za harmonike do 40-tog reda moraju biti manji od granica navedenih u BAS IEC/TR 3 61000-3-6:2002.

6.1.1.3. *Fazna nesimetrija*

- (1) U normalnim pogonskim uvjetima, sukladno sa IEC 61000-3-13, 95% od 10-minutnih vrijednosti napona, maksimalna vrijednost nesimetrije faznog napona na prijenosnoj mreži neće prelaziti 2%, odnosno, negativna komponenta će biti manja od 2% pozitivne komponente napona.

6.1.1.4. *Kvaliteta električne energije za vjetro parkove*

- (1) Parametri kvalitete električne energije sukladno sa IEC 61400-21.

6.1.2. Zaštita

6.1.2.1. *Kriteriji zaštite*

- (1) Uređaji za zaštitu od kratkih spojeva za sve vrste opreme (generatori, transformatori, sabirnice, dalekovodi) na brz i efikasan način selektivno isključuju sve kvarove. Sustavi relejne zaštite u prijenosnoj mreži su projektirani tako da bude osigurano rezervno djelovanje (po mogućnosti sa dvije zaštite na istoj hijerarhijskoj razini), te opremljeni glavnim i rezervnim sustavom za isključenje dijela sustava koji je u kvaru. Funkcioniranje zaštite ne smije dovesti do preuranjenog ispada uslijed preopterećenja ili gubitka sinkronizma. Brzina i selektivnost prilikom isključenja dalekovoda trebala bi biti unaprijeđena korištenjem signalnih veza između obje strane dalekovoda.

- (2) Svi Korisnici su Elektroprijenosu BiH i NOSBiH-u na odobrenje dužni dostaviti sheme zaštita svojih postrojenja i njihovo podešenje radi postizanja selektivnosti i podatke o ažuriranju parametara podešenja zaštitnih uređaja na naponskoj razini 110 kV i više.

6.1.2.2. *Vrijeme djelovanja zaštita*

- (1) Na zahtjev Korisnika, za priključak ili kod promjene uvjeta za priključak, Elektroprijenos BiH će dostaviti podatke o vremenu potrebnom za eliminaciju kvara ili kvarova na postrojenju, uključujući i preporučenu metodu uzemljenja elemenata sustava.
- (2) Ukupno vrijeme osnovnog stepena potrebno za eliminaciju kvara, računajući vrijeme od nastanka kvara do potpunog prekida toka struje, iznosi:
- za dalekovode 400 kV: do 100 ms;
  - za dalekovode 220 kV: do 100 ms;
  - za dalekovode 110 kV: 120 do 140 ms.
- (3) Od Korisnika se zahtijeva da, u koordinaciji sa Elektroprijenosom BiH, podesi vremena reagiranja svojih zaštita na način da se osigura zahtjev selektivnosti. Shema koordinacije (selektivnost) zaštite na prijenosnoj mreži, kao i svaka izmjena, dostavljaju se NOSBiH-u na odobrenje. Odobrenje NOSBiH-a će se zasnivati na bazi rezultata analiza (kritično vrijeme isključenja kvara, selektivnost...).
- (4) Tehnika automatskog ponovnog uključenja (APU) primjenjuje se u EES-u BiH i to:
- u mreži 400 kV: jednopolni APU sa beznaponskom pauzom do 1s;
  - u mreži 220 i 110 kV: jednopolni i tropolni APU sa beznaponskom pauzom do 1s.

6.1.3. *Uzemljenje*

- (1) Prijenosna mreža je učinkovita uzemljena ako faktor zemljospoja nije veći od 1,4.
- (2) Na naponu sustava 110 kV i više, neutralna točka zvjezdista transformatora spojenih na prijenosnu mrežu moraju imati mogućnost spoja sa zemljom.

6.1.4. *Razine struja kratkih spojeva*

- (1) Prijenosna mreža je projektirana i funkcioniра tako da se razine struja kratkih spojeva održavaju ispod sljedećih maksimalnih vrijednosti:
- 40 kA na 400 kV sustavu;
  - 40 kA na 220 kV sustavu;
  - 31,5 kA na 110 kV sustavu.
- (2) Sva oprema koja čini dio prijenosne mreže, biće projektirana tako da izdrži navedene vrijednosti struja kratkog spoja, osim ako nije drugačije ugovoreno sa Elektroprijenosom BiH i NOSBiH-om.

6.1.5. Postrojenja i uređaji

- (1) Važeći standardi će se primjenjivati na sva nova i modificirana postrojenja i uređaje. Postrojenja i uređaji moraju biti sukladno i sa svim dodatnim zahtjevima koje su utvrdili Elektroprijenos BiH i NOSBiH kojih se treba pridržavati u okviru tehničkih specifikacija, kao dokaz da su ispunjeni osnovni zahtjevi važećih standarda. Korisnici trebaju po potrebi dopunjavati tehničke specifikacije u cilju omogućavanja Elektroprijenosu BiH i NOSBiH-u da ispune svoje obaveze.
- (2) Korisnik će osigurati specifikaciju postrojenja i uređaja koja omogućuje rad unutar primjenjivih tehničkih i sigurnosnih procedura s kojima su se usuglasili Korisnik i Elektroprijenos BiH/NOSBiH.
- (3) Korisnik će se pobrinuti da njegova postrojenja ili uređaji ne unoše smetnje u prijenosnu mrežu sa aspekta viših harmonika, naponskih varijacija, nesimetrije i sl.
- (4) Svi elementi koji čine dio prijenosne mreže, a koji se prvi put prikazuju, moraju biti novi i atestirani, te imati prikladne potvrde sukladno sa važećim standardima o potvrdi kvaliteta.
- (5) Za svu opremu i uređaje u svakom Korisnikovom postrojenju mora postojati ažurirana i ovjerena izvedbena tehnička dokumentacija koja će biti dostupna Elektroprijenosu BiH.

6.1.6. Podfrekvencijski releji

- (1) Elektroprijenos BiH, ODS i Korisnici obavezni su instalirati potreban broj podfrekvencijskih releja. NOSBiH će odrediti kriterije djelovanja podfrekvencijske zaštite, iznose opterećenja i frekvencije isključenja, a Elektroprijenos BiH, ODS i Korisnici će implementirati ovu funkciju sukladno sa tehničko-tehnološkim karakteristikama potrošača.

6.1.7. Prikupljanje i razmjena podataka u realnom vremenu

- (1) U slučaju bilo kakvih izmjena koje se odnose na topologiju prijenosne mreže na svim naponskim razinama, vrstu i tehničke parametre instalirane opreme, posebno mjerne opreme i njenih karakteristika, te izmjena vezanih za prethodno definirane skupove podataka koji se prikupljaju u realnom vremenu, Elektroprijenos BiH i Korisnik će o tome pravovremeno obavijestiti NOSBiH.
- (2) Elektroprijenos BiH i Korisnik su dužni na vrijeme upoznati NOSBiH o eventualnim planiranim radovima na opremi za daljinski nadzor i upravljanje, u slučaju da će ti radovi uzrokovati prekide u komunikaciji i prikupljanju podataka u realnom vremenu koje obavlja DC NOSBiH-a.
- (3) U slučaju da su iscrpljene sve tehničke mogućnosti, te da iz opravdanih tehničkih razloga nije moguće ostvariti direktno povezivanje i prikupljanje odgovarajućih podataka u realnom vremenu sa VN postrojenja, Elektroprijenos BiH i/ili Korisnik se obavezuju da će, ukoliko ih posjeduju, tražene podatke iz takvih objekata, proslijediti iz vlastitih centara upravljanja u DC NOSBiH-a putem međacentarske komunikacije. U slučaju potrebe koju iskažu Elektroprijenos BiH i/ili Korisnik, NOSBiH je dužan da DC OP-u i/ili Korisniku putem međacentarske komunikacije iz svog sustava dostavi podatke koji su za njih interesantni.

6.2. Priklučenje potrošnje na prijenosnu mrežu

6.2.1. Područje primjene

- (1) Ovi zahtjevi se primjenjuju za priključenje na prijenosnu mrežu novih Korisnika pod kojim se podrazumijevaju:
  - a) postrojenja kupaca priključenih na prijenosnu mrežu;
  - b) distribucijski sustavi uključujući zatvorene distribucijske sustave;
  - c) elementi postrojenja kupca koji se upotrebljavaju u postrojenju kupca ili zatvorenom distribucijskom sustavu za pružanje usluga upravljanja potrošnjom nadležnim operatorima sustava.

6.2.1.2. *Primjena na postojeće Korisnike*

- (1) Postojeća postrojenja ne podliježu ovim zahtjevima osim ako će postojeće postrojenje biti izmijenjeno u tolikoj mjeri da se uvjeti/ugovor o priključku moraju temeljito preispitati na sljedeći način:
  - vlasnici postrojenja svoje planove unaprijed dostavljaju NOSBiH i Elektroprijenosu BiH;
  - NOSBiH i Elektroprijenos BiH obavještava regulatorno tijelo ako smatra da je stepen modernizacije ili zamjene opreme takav da su potrebni novi uvjeti/ugovor o priključku.

6.2.1.3. *Primjena na crpno-akumulacijske proizvodne module i industrijska postrojenja*

- (1) Crpno-akumulacijski proizvodni moduli koji su opremljeni i za proizvodni i za crpni način rada ne podliježu ovim zahtjevima.
- (2) Crpni modul u crpno-akumulacijskom postrojenju koji ima samo crpni način rada smatra se postrojenjem Korisnika i podliježe ovim zahtjevima.
- (3) Vlasnici industrijskih postrojenja s integriranim proizvodnim modulom i NOSBiH/Elektroprijenos BiH imaju pravo dogovoriti uvjete za isključenje kritičnih opterećenja njihovih postrojenja na način da se ne ugrožavaju proizvodni procesi.

6.2.2. Opći zahtjevi u pogledu frekvencije

- (1) Postrojenja Korisnika moraju biti sposobna da ostanu priključena na prijenosnu mrežu i rade unutar frekvencijskih i vremenskih intervala kako je navedeno u [Tablici 1. Priloga 1](#).

6.2.3. Opći zahtjevi u pogledu napona

- (1) Postrojenja Korisnika moraju biti sposobna da ostanu priključena na mrežu i rade u naponskim rasponima i vremenskim intervalima navedenim u [Tablici 2. Priloga 1](#).

- (2) Ako to zahtijeva NOSBiH/Elektrhoprijenos BiH postrojenje Korisnika mora imati mogućnost automatskog isključenja pri utvrđenim naponima. O uvjetima i postavkama za automatsko isključenje iz mreže dogovaraju se NOSBiH/Elektrhoprijenos BiH i vlasnik postrojenja kupca ili ODS.
- (3) Kad je riječ o distribucijskim sustavima koji su priključeni na postrojenja Elektroprijenos BiH napona nižeg od 110 kV na mjestu priključenja, ODS-ovi dimenzioniraju opremu sukladno s važećim standardima za te naponske razine.

6.2.4. Zahtjevi u pogledu kratkog spoja

- (1) Maksimalne razine struja kratkog spoja na mjestu priključenja Korisnika na prijenosnu mrežu su sukladno s točkom 6.1.4.
- (2) NOSBiH/Elektrhoprijenos BiH na svojoj web stranici objavljuje minimalne i maksimalne vrijednosti struja kratkog spoja za svako čvorište naponske razine ≥ 110 kV. Podaci se ažuriraju godišnje.
- (3) U slučaju da zbog nepredviđenog događaja dođe do povećanja maksimalne razine struje kratkog spoja (iz stava 1) NOSBiH/Elektrhoprijenos BiH će obavijestiti vlasnika postrojenja kupca ili ODS priključenog na prijenosni sustav što je prije moguće, a najkasnije u roku od sedam dana od nastanka događaja.
- (4) Kada zbog planiranog događaja dođe do povećanja maksimalne razine struje kratkog spoja (iz stava 1) NOSBiH/Elektrhoprijenos BiH će obavijestiti vlasnika postrojenja kupca ili ODS priključenog na prijenosnu mrežu što je prije moguće, a najkasnije u roku od sedam dana od nastanka događaja
- (5) Vlasnik postrojenja kupca priključenog na prijenosnu mrežu ili ODS će dostaviti informacije o doprinosu struja kratkog spoja iz tog postrojenja ili mreže u direktnom, inverznom i nultom sustavu simetričnih komponenti.
- (6) U slučaju da zbog nepredviđenog događaja dođe do povećanja doprinosu struje kratkog spoja na prijenosnoj mreži iznad praga od 0,1 kA vlasnik postrojenja kupca ili ODS-a što je prije moguće, a najkasnije u roku od sedam dana nakon neplaniranog događaja, obavještavaju NOSBiH/Elektrhoprijenos BiH o promjenama.
- (7) Kada zbog planiranog događaja dođe do povećanja doprinosu struje kratkog spoja na prijenosnoj mreži iznad praga od 0,1 kA vlasnik postrojenja kupca ili ODS-a što je prije moguće, a najkasnije u roku od sedam dana nakon planiranog događaja, obavještavaju NOSBiH/Elektrhoprijenos BiH o promjenama.

6.2.5. Zahtjevi u pogledu jalove snage

- (1) Postrojenja kupca priključena na prijenosnu mrežu i ODS moraju moći održati rad u stacionarnom stanju na mjestu priključenja u opsegu jalove snage sukladno sa sljedećim uvjetima:
  - a) za postrojenja kupca priključena na prijenosnu mrežu, stvarni opseg jalove snage za:
    - preuzimanje jalove snage s prijenosne mreže neće biti veći od 48 % od najvećeg preuzimanja djelatne snage (faktor snage 0,9);
    - isporuku jalove snage u prijenosnu mrežu neće biti veći od 15 % od najvećeg preuzimanja djelatne snage (faktor snage 0,99)

- Izuzeci su dozvoljeni ako vlasnik postrojenja kupca dokaže tehničke ili finansijske rabi za EES koji će biti dogovoreni sa NOSBiH/Elektrhoprijenosom BiH prije priključenja na prijenosnu mrežu;
- b) za distribucijske sustave priključene na prijenosnu mrežu, stvarni opseg jalove snage za:
- preuzimanje jalove snage s prijenosne mreže neće biti veći od 48 % (faktor snage 0,9) od najvećeg preuzimanja ili isporuke djelatne snage u prijenosnu mrežu,
  - isporuka jalove snage u prijenosnu mrežu neće biti veći od 33 % (faktor snage 0,95) od najvećeg preuzimanja ili isporuke djelatne snage u prijenosnu mrežu,
  - Izuzeci su dozvoljeni ako ODS i NOSBiH/Elektrhoprijenos BiH zajedničkom analizom dokažu tehničke ili finansijske rabi za EES.
- c) NOSBiH/Elektrhoprijenos BiH i ODS će dogovoriti obim analize kojom će se razmotriti moguća rješenja i utvrditi optimalno rješenje za razmjenu jalove snage na mjestima priključenja distribucijskog sustava na prijenosnu mrežu. Analiza treba da uzme u obzir specifične karakteristike sustava, promjenljivost tokova snaga, dvosmjerne tokove snaga i sposobnosti za proizvodnju jalove snage u distribucijskom sustavu.
- d) NOSBiH/Elektrhoprijenos BiH može utvrditi upotrebu drugih mjernih veličina umjesto faktora snage za utvrđivanje ekvivalentnih opsega za proizvodnju jalove snage (npr. dogovorenna vrijednost jalove snage, zadata vrijednost napona).
- e) Zahtjevi za vrijednosti opsega jalove snage primjenjuju se na mjestu priključenja.
- (2) NOSBiH može zahtijevati da ODS ne isporučuje jalovu snagu u prijenosnu mrežu kada je preuzimanje djelatne snage manje od 25 % najvećeg preuzimanja djelatne snage.
- (3) NOSBiH može zahtijevati da ODS djelatno kontrolira razmjenu jalove snage na mjestu priključenja u slučajevima kada za to postoji potreba. ODS može zahtijevati da NOSBiH razmotri mogućnost sudjelovanja njegovih postrojenja u upravljanju jalovom snagom.

6.2.6. Zahtjevi u pogledu zaštite

- (1) NOSBiH/Elektrhoprijenos BiH i vlasnik postrojenja kupca priključenog na prijenosnu mrežu ili ODS će usuglasiti zaštitne planove i podešenja zaštita radi postizanja selektivnosti.
- (2) Zaštitni planovi i uređaji zaštita obuhvaćaju:
- a) Zaštitu od vanjskih i unutrašnjih kratkih spojeva;
  - b) Zaštitu od prenapona i podnapona na mjestu priključenja;
  - c) Nadfrekvencijsku i podfrekvencijsku zaštitu;
  - d) Zaštitu strujnih krugova potrošnje;
  - e) Zaštitu blok-transformatora;
  - f) Rezervnu zaštitu i zaštitu od otkaza prekidača.
- (3) Elektroprijenos BiH/NOSBiH i vlasnik postrojenja kupca priključenog na prijenosnu mrežu ili ODS dogovaraju se o izmjenama zaštitnih planova i podešenja zaštita.

6.2.7. Zahtjevi u pogledu regulacije

- (1) NOSBiH/Elektrhoprijenos BiH i vlasnik postrojenja kupca priključenog na prijenosni sustav ili ODS mogu dogovoriti planove i podešenja upravljačkih/regulacijskih uređaja postrojenja kupca ili ODS-a relevantnih za sigurnost sustava.
- (2) Planovi i podešenja mogu obuhvatiti sljedeće:
  - a) otočni rad;
  - b) prigušivanje oscilacija;
  - c) poremećaje prema prijenosnoj mreži;
  - d) automatsko prebacivanje na napajanje za hitne situacije i ponovnu uspostavu uobičajene topologije;
  - e) automatsko ponovno uklapanje (kod jednopolnih kvarova).
- (3) Prioriteti u podešenju uređaja za zaštitu i upravljanje su sljedeći:
  - a) zaštita prijenosne mreže;
  - a) zaštita distribucijskih sustava i postrojenja kupca priključenog na prijenosnu mrežu;
  - b) frekvencijska regulacija;
  - c) ograničenje snage.

6.2.8. Razmjena informacija

- (1) Postrojenja kupca priključena na prijenosnu mrežu i ODS opremaju se sukladno sa zahtjevima koji su definirani u točki 5.6.

6.2.9. Isključenje i ponovno uključenje potrošnje

- (1) U slučaju smanjenja frekvencije, ODS i, ako je tako odredio NOSBiH/Elektrhoprijenos BiH, vlasnik postrojenja kupca priključenog na prijenosnu mrežu, moraju osigurati automatsko podfrekvencijsko isključenje dijela svoje potrošnje u definiranim stupnjevima i na način kako je to definirano u točki 8.1.1.4.
- (2) U pogledu funkcionalnih sposobnosti isključenja potrošnje pri sniženom naponu, primjenjuju se sljedeći zahtjevi:
  - a) NOSBiH/Elektrhoprijenos BiH može, u koordinaciji s ODS ili vlasnicima postrojenja kupca priključenih na prijenosnu mrežu, odrediti zahtjeve za isključenje potrošnje
  - b) Ukoliko NOSBiH procijeni da je ugrožena sigurnost EES-a NOSBiH daje nalog vlasniku postrojenja za blokadu rada regulacijskih sklopki i isključenje potrošnje
  - c) oprema za blokadu rada regulacijske sklopke i za isklop potrošnje pri sniženom naponu, biće instalirana u suradnji s NOSBiH/Elektrhoprijenos BiH;
  - d) isključenje potrošnje pri sniženom naponu realizira se zaštitnim uređajima ili nalogom iz dispečerskog centra;

- e) isključenje potrošnje pri niskom naponu se vrši mjeranjem napona sve tri faze, a blokada rada zaštitnih uređaja na osnovu smjera toka djelatne ili jalove snage.
- (3) Blokada rada regulacijskih sklopki primjenjuje se na transformatore na mjestu priključenja distribucijskog sustava na prijenosnu mrežu pri čemu mora postojati mogućnost automatske ili ručne blokade rada regulacijske sklopke. NOSBiH određuje uvjete za automatsku blokadu rada regulacijske sklopke.
- (4) Postrojenja kupca priključena na prijenosnu mrežu i ODS moraju ispunjavati sljedeće zahtjeve u odnosu na isključenje ili ponovno uključenje potrošnje:
  - a) NOSBiH/Elektrhoprijenos BiH propisuje uvjete za ponovno uključenje potrošnje i daju odobrenje za ugradnju automatskih sustava za ponovno uključenje;
  - b) Distribucijski sustav i postrojenje kupca priključeno na prijenosnu mrežu moraju biti sposobni za sinkronizaciju u frekvencijskim opsezima navedenim 6.2.2. NOSBiH/Elektrhoprijenos BiH odlučuju o potrebnim ugradnjama uređaja za sinkronizaciju i propisuju uvjete za podešenje.
  - c) Distribucijski sustav i postrojenje kupca priključeno na prijenosnu mrežu moraju se moći daljinski isključiti iz prijenosne mreže u propisanom vremenu ako to zahtijeva NOSBiH/Elektrhoprijenos BiH.

6.2.10. Kvaliteta električne energije

- (1) Vlasnici postrojenja kupca priključenih na prijenosnu mrežu i ODS moraju osigurati da njihovo priključivanje na mrežu ne izaziva fluktuacije napona napajanja, harmonijska izobličenja i faznu nesimetriju na mreži na mjestu priključenja iznad dozvoljenih granica kako je definirano i točkama 6.1.1.1, 6.1.1.2 i 6.1.1.3 respektivno.

6.2.11. Simulacijski modeli

- (1) NOSBiH/Elektrhoprijenos BiH može zahtijevati simulacijske modele koji definiraju karakteristike postrojenja kupaca ili distribucijskih sustava u stacionarnom i dinamičkom stanju.
- (2) Sadržaj i format simulacijskih modela uključuju:
  - a) stacionarno i dinamičko stanje;
  - b) elektromagnetske tranzijentne simulacije na mjestu priključenja;
  - c) strukturu i blok-dijagram.
- (3) Simulacijski model treba da sadrži sljedeće podmodele:
  - a) regulaciju snage;
  - b) regulaciju napona;
  - c) modele zaštite postrojenja;
  - d) različite tipove potrošnje i
  - e) modele pretvarača.

- (4) NOSBiH/Elektroprijenos BiH, ako je potrebno, definiraju zahtjeve za registraciju parametara postrojenja kupca i/ili distribucijskih sustava u svrhu uspoređivanja odziva modela.

6.2.12. Upravljanje potrošnjom

- (1) Usluge upravljanja potrošnjom koje se pružaju NOSBiH mogu biti:
- daljinsko upravljanje potrošnjom s ciljem promjene djelatne snage, promjene jalove snage ili upravljanja ograničenjima u prijenosnoj mreži;
  - autonomno upravljanje potrošnjom s ciljem promjene frekvencije sustava ili vrlo brze promjene djelatne snage.
- (2) Postrojenja kupca i zatvoreni distribucijski sustavi mogu pružati usluge upravljanja potrošnjom prema gore i/ili prema dolje.
- (3) Elementi postrojenja kupca koji pružaju usluge upravljanja potrošnjom, pojedinačno ili zajednički preko treće strane, moraju biti:
- sposobni za rad u propisanim frekvencijskim i naponskim opsezima;
  - sposobni za regulaciju potrošnje električne energije u rasponu koji je ugovorio sa NOSBiH direktno ili preko treće strane;
  - opremljeni za primanje naloga od NOSBiH direktno ili indirektno preko treće strane i sposobni za njihovo izvršavanje.
  - sposobni za podešavanje potrošnje u periodu koje utvrdi NOSBiH.
  - sposobni da podnesu brze promjene frekvencije bez isključenja, koje se računaju u vremenskom periodu od 500 ms.
- (4) Svako postrojenje kupca mora moći uključiti i isključiti postrojenja za kompenzaciju jalove snage, pojedinačno ili preko treće osobe, na osnovu naloga NOSBiH.
- (5) Postrojenja kupca i zatvoreni distribucijski sustavi koji pružaju usluge upravljanja potrošnjom s ciljem promjene frekvencije pojedinačno ili zajednički preko treće strane, moraju biti:
- sposobni za rad u propisanim frekvencijskim i naponskim opsezima;
  - biti opremljeni regulacijskim sustavom koji je neosjetljiv u mrtvoj zoni ± 200 mHz oko nazivne frekvencije sustava;
  - biti sposobni za aktiviranje nasumičnog kašnjenja u trajanju do pet minuta prije nastavka uobičajenog rada pri povratku na frekvenciju unutar mrtve zone. Odstupanje frekvencije od nazivne vrijednosti kada se odziv aktivira iznosi -1 Hz;
  - biti opremljeni regulatorom kojim se mjeri frekvencija sustava sa periodom ažuriranja $\leq 0,2$ s;
  - mora moći detektirati promjenu frekvencije sustava od 10 mHz u periodu do 0,4s s vremenom odziva do 0,4 s. Dopušteni pomak pri mjerenu frekvencije je 0,01Hz.
- (6) NOSBiH, po potrebi, može sklopiti ugovor s vlasnikom postrojenja kupca ili zatvorenim distribucijskim sustavom (direktno ili preko treće strane) o isporuci usluge upravljanja potrošnjom s ciljem vrlo brze promjene djelatne snage. Ugovorom se definira:

- promjena djelatne snage povezana s parametrom kao što je brzina promjene frekvencije;
- vrijeme odziva za vrlo brzu promjenu djelatne snage ne smije biti veće od dvije sekunde.

6.3. Zahtjevi za priključenje proizvođača električne energije

6.3.1. Područje primjene

- (1) Ovi zahtjevi se odnose na priključenje sinkronih proizvodnih modula i modula elektroenergetskog parka na elektroenergetsku mrežu.
- (2) Zahtjevi u pogledu priključenja primjenjuju se na nove proizvodne module sukladno s točkom 6.3.1.2.
- (3) Zahtjevi se ne primjenjuje na:
  - proizvodne module instalirane radi osiguranja rezervnog napajanja;
  - uređaje za skladištenje energije osim crpno-akumulacijskih proizvodnih modula.

6.3.1.1. Primjena na postojeće proizvodne module

- (1) Postojeći proizvodni moduli ne podlježu zahtjevima, osim ako je proizvodni modul tipa C ili tipa D modificiran u takvoj mjeri da su potrebni novi uvjeti/ugovor o priključenju.
- (2) Proizvođači koji namjeravaju modernizirati pogon ili zamijeniti opremu koja utiče na sposobnosti proizvodnog modula (npr. povećanje maksimalne snage; povećanje maksimalne snage koja dovodi do promjene tipa proizvodnog modula, promjena naponske razine priključenja).
- (3) Proizvođači, na zahtjev nadležnog operatora sustava, će izvršiti prenamještanje postojećih parametara, ukoliko je tehnički izvodljivo i ne izaziva dodatne troškove.
- (4) Ako ODS ili NOSBiH i Elektroprijenos BiH smatraju da su potrebni novi uvjeti/ugovor o priključku, o tome se obavještava nadležno regulatorno tijelo.

6.3.1.2. Kategorizacija proizvodnih modula

- (1) Proizvodni moduli moraju ispunjavati zahtjeve na osnovu naponske razine mjesta priključenja i maksimalne snage sukladno sa sljedećim kategorijama:
  - a) Tip A: mjesto priključenja ispod 110 kV i maksimalna snaga do 0,5 MW ;
  - b) Tip B: mjesto priključenja ispod 110 kV i maksimalna snaga do 10 MW;
  - c) Tip C: mjesto priključenja ispod 110 kV i maksimalna snaga do 20 MW;
  - d) Tip D: mjesto priključenja na 110 kV ili više. Proizvodni modul pripada tipu D i ako je njegovo mjesto priključenja ispod 110 kV i maksimalna mu je snaga jednaka pragu ili veća od praga koji je određen za tip C.
- (2) Proizvodni modul tipa D čija maksimalna snaga odgovara tipu A i B će ispunjavati zahtjeve koji se odnose na proizvodne module A i B. Proizvodni moduli tipa B moraju ispunjavati zahtjeve koji su definirani u točki 6.3.9.2 (Stabilnost proizvodnog modula).

6.3.1.3. Primjena na proizvodne module, crpno-akumulacijske proizvodne module, kogeneracijska postrojenja i industrijska postrojenja

- (1) Crpno-akumulacijski proizvodni moduli moraju ispunjavati sve odgovarajuće zahtjeve i u proizvodnom i u crpnom načinu rada.
- (2) Proizvođači čiji su proizvodni moduli priključeni na mreže industrijskih postrojenja i nadležni operator sustava imaju pravo ugovoriti uvjete isključenja takvih modula zajedno s kritičnim opterećenjima na način da se ne ugrožavaju proizvodni procesi.
- (3) Osim za zahtjeve iz točke 6.3.2.2 i točke 6.3.2.3 u pogledu sposobnosti održavanja ili promjene izlazne djelatne snage ne primjenjuju se na proizvodne module iz kogeneracijskih postrojenja koji su ugrađeni u mreže industrijskih postrojenja ako su ispunjeni sljedeći kriteriji:
  - glavna namjena tih postrojenja je proizvodnja toplotne energije za proizvodne procese tog industrijskog postrojenja;
  - svaka promjena proizvodnje toplinske energije izaziva promjenu proizvodnje djelatne snage i obratno;
- (4) Kogeneracijska postrojenja procjenjuju se na osnovu njihove maksimalne električne snage.

6.3.2. Opći zahtjevi za proizvodne module tipa A

6.3.2.1. Frekvencijska stabilnost proizvodnog modula

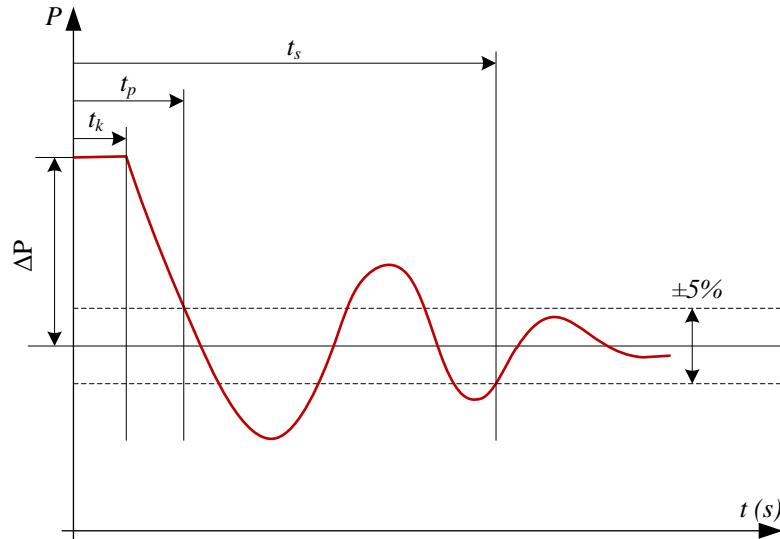
- (1) Proizvodni moduli moraju ispunjavati sljedeće zahtjeve u pogledu frekvencijske stabilnosti:
  - a) Proizvodni modul mora biti sposoban ostati priključen na mrežu i raditi unutar frekvencijskih i vremenskih intervala kako je navedeno u [Tablici 1. Priloga 1](#).
  - b) Proizvodni modul mora biti sposoban ostati priključen na mrežu i raditi pri brzinama promjene frekvencije do ± 2 Hz/sec. Mjerni vremenski prozor iznosi do 0,1 s.

6.3.2.2. Ograničen frekvencijski osjetljiv način rada – nadfrekvencijski (LFSM-O)

- (1) Proizvodni modul mora biti sposoban aktivirati frekvencijski odziv djelatne snage sukladno sa slikom 6.2. pri frekvencijskom pragu i postavkama statizma;
  - a) frekvencijski prag 50,2 Hz;
  - b) postavka statizma je 5%. Statizam mora biti podesiv u opsegu koji odgovara određenoj tehnologiji, a koji se kreće u okviru 2 – 12%.
- (2) Umjesto prethodnog stava, dopušta se automatski isklop sa mreže i ponovno priključivanje proizvodnih modula tipa A pri nasumičnim frekvencijama, u idealnom slučaju jednoliko distribuiranim, iznad frekvencijskog praga, pri čemu je ponovno automatsko uključenje dopušteno ispod frekvencijskog praga.
- (3) proizvodni modul treba da bude sposoban da aktivira frekvencijski odziv snage sa što je moguće manjim početnim kašnjenjem (t_k). Ako je kašnjenje duže od dvije sekunde, proizvođač mora opravdati kašnjenje navodeći tehničke dokaze;
- (4) Rezolucija mjerjenja frekvencije mora biti ≤ 10 mHz. Opseg tolerancije oko stacionarne krajnje vrijednosti kontrolirane varijable režima LFSM-O iznosi $\pm 5\%$ nominalne snage modula za proizvodnju električne energije.

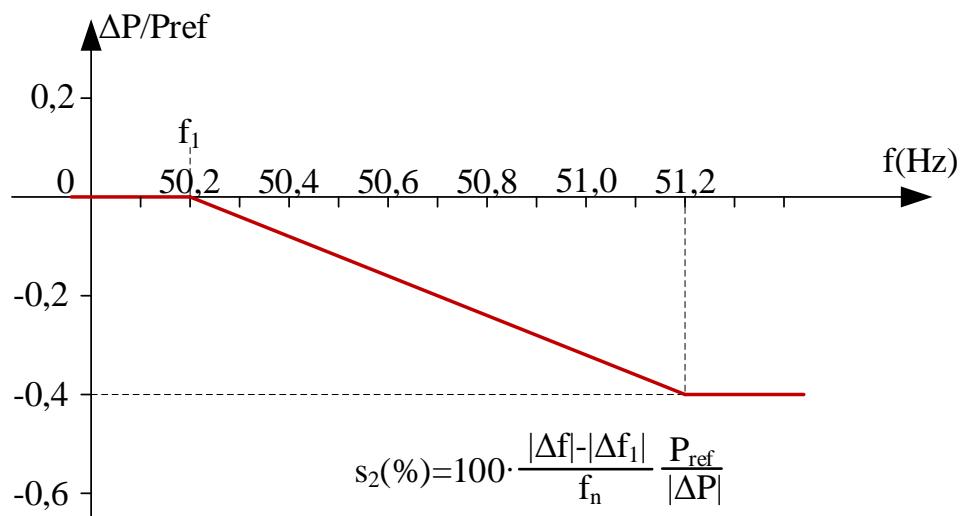
Preporučene vrijednosti za:

- vrijeme smanjenje snage ze module elektroenergetskih parkova za $\Delta P \leq 0,5 P_{\max}$ iznosi $t_p \leq 2$ s
- vrijeme ulaska u opseg tolerancije (5%), tj. stabilizacije snage iznosi $t_s \leq 20$ s
- $t_k \ll t_p$.

Slika 6.1. Tolerancija i trajanje odziva djelatne snage

- (5) ukoliko je potrebno, NOSBiH može zahtijevati da proizvodni modul nakon postizanja minimalne regulacijske razine bude sposoban nastaviti pogon na toj razini ili dodatno smanjiti izlaznu djelatnu snagu
- (6) proizvodni modul mora biti sposoban stabilno raditi tokom pogona u LFSM-O-u. Kad je taj način rada aktivан, njegova podešena vrijednost (*set-point*) prevladava nad svim drugim podešenim vrijednostima djelatne snage.

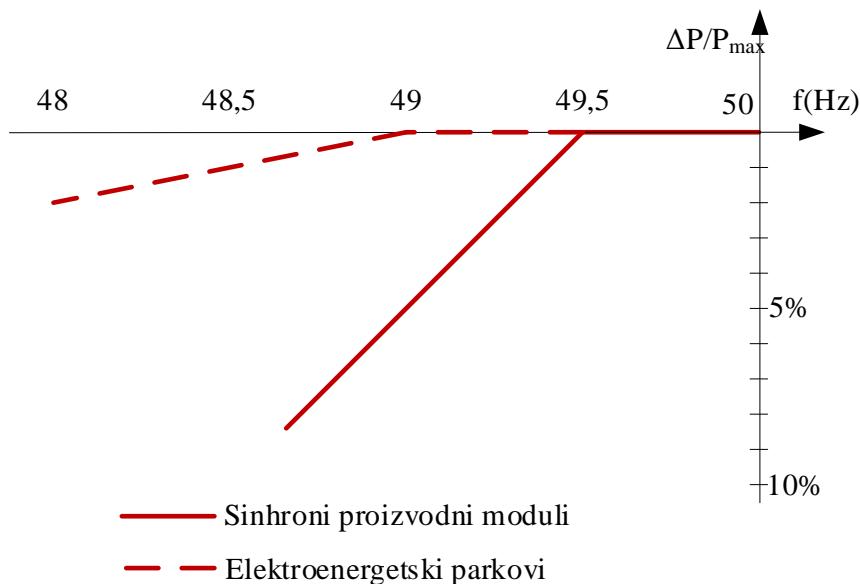
Slika 6.2. Frekvencijski odziv djelatne snage u LFSM-O

Gdje su:

- P_{ref} maksimalna snaga sinkronog proizvodnog modula na koju se odnosi ΔP , odnosno izlazna snaga modula elektroenergetskog parka u trenutku dostizanja LFSM-O praga
  - ΔP promjena izlazne djelatne snage proizvodnog modula.
  - f_n nazivna frekvencija (50 Hz) u mreži a Δf frekvencijsko odstupanje u mreži.
- (7) Proizvodni modul mora biti sposoban održavati stalnu izlaznu snagu na svojoj ciljanoj vrijednosti bez obzira na promjene frekvencije.

6.3.2.3. Smanjenje djelatne snage s opadanjem frekvencije

- (1) Dopušteno smanjenje djelatne snage od najveće izlazne vrijednosti s opadanjem frekvencije u svom regulacijskom području:
  - a) za module elektroenergetskog parka ispod 49 Hz stepen smanjenja iznosi 2 % maksimalne snage na 50 Hz po 1 Hz pada frekvencije;
  - b) za sinkrone module ispod 49,5 Hz stepen smanjenja iznosi 10 % maksimalne snage na 50 Hz po 1 Hz pada frekvencije.

Slika 6.3. Najveće smanjenje izlazne snage s opadanjem frekvencije

- (2) U dopuštenom smanjenju djelatne snage od maksimalne izlazne snage uzimaju se u obzir:
  - razina akumulacije, temperatura okoline, padaline, brzine vjetra, iradijacija i sl.
  - tehničke sposobnosti u ovisnosti od tehnologije proizvodnog modula.
- (3) Proizvodni modul mora biti opremljen se logičkim interfejsom (ulaznim port) radi prekida proizvodnje djelatne snage unutar pet (5) sekundi od primanja naloga (signala) na ulaznom portu. NOSBiH ima pravo navesti zahtjeve za opremu kako bi se tom mogućnošću upravljalo daljinski.
- (4) Proizvodni modul se može automatski priključivati na mrežu pod sljedećim uvjetima:

- a) frekvencijski opseg $49,5 - 50,2$ Hz nakon ispada i $49,5 - 50,1$ Hz u normalnim pogonskim uvjetima uz vrijeme kašnjenja od 60 sekundi
  - b) najveći dopušteni gradijent povećanja izlazne djelatne snage iznosi 10% u minuti nakon ispada.
- (5) Automatsko priključivanje je dopušteno osim ako je ODS u koordinaciji s NOSBiH odredio drukčije.

6.3.3. Opći zahtjevi za proizvodne module tipa B

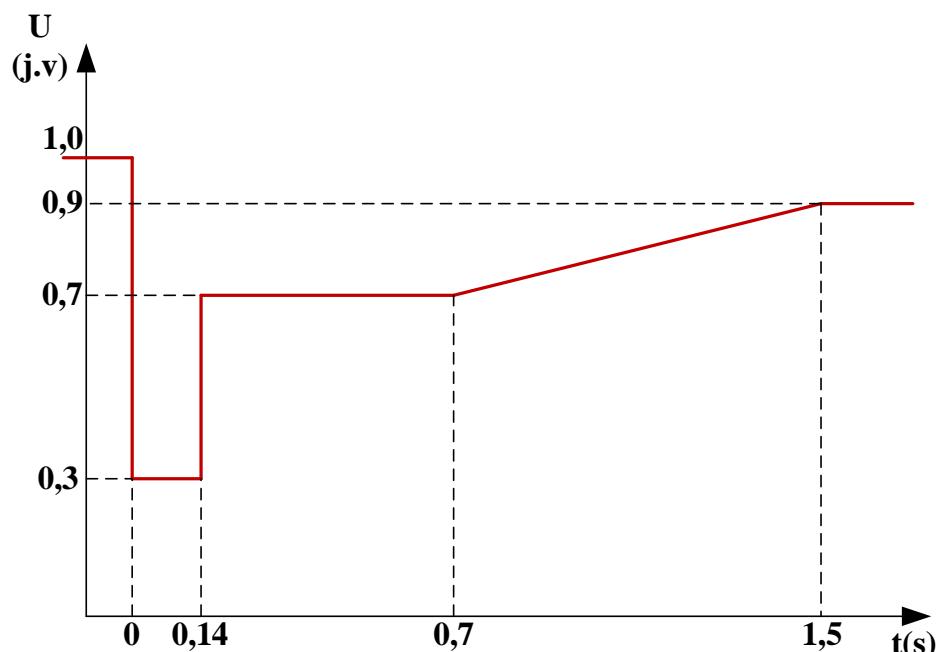
- (1) Proizvodni moduli tipa B moraju ispunjavati zahtjeve koji se odnose na tip A, osim točke 6.3.2.2 (2).

6.3.3.1. Frekvencijska stabilnost proizvodnog modula

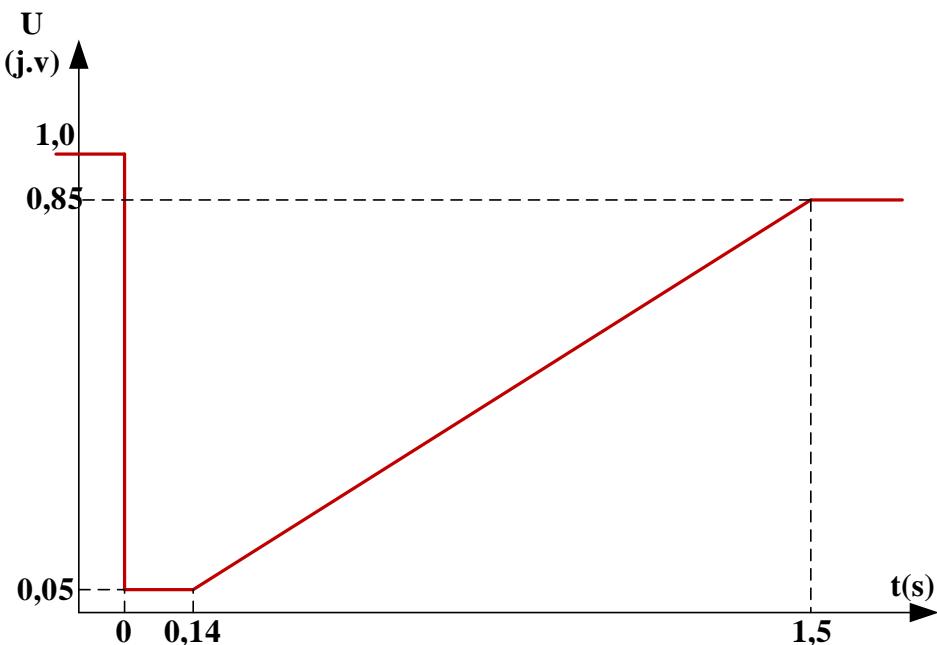
- (1) Proizvodni moduli u pogledu frekvencijske stabilnosti, tj. radi regulacije izlazne djelatne snage, moraju biti opremljen interfejsom (ulaznim portom) kako bi se izlazna djelatna snaga mogla smanjiti nakon primanja naloga na ulaznom portu.

6.3.3.2. Stabilnost proizvodnih modula

- (1) U pogledu stabilnosti proizvodni moduli moraju ispunjavati uvjete sposobnosti prolaska kroz stanje kvara (*Fault ride through – FRT*), tj. moraju biti u stanju da ostanu na mreži u toku pojave kvara na prijenosnoj mreži i nastave stabilan rad nakon otklonjenih kvarova. FRT kriva izražava donju granicu vrijednosti linijskih napona u točki priključenja u funkciji vremena prije, tokom i nakon kvara (simetrični i nesimetrični). Na sljedećim slikama prikazane su FRT krive za sinkrone proizvodne module i module elektroenergetskih parkova.

Slika 6.4. FRT kriva za sinkrone proizvodne module

Slika 6.5. FRT kriva za module elektroenergetskih parkova

- (2) ODS određuje i objavljuje uvjete prije i poslije kvara za sposobnost prolaska kroz stanje kvara u mreži u pogledu:
  - izračuna minimalne dopuštene snage kratkog spoja na mjestu priključenja prije kvara,
  - radne točke djelatne i jalove snage proizvodnog modula prije kvara na mjestu priključenja i napona na mjestu priključenja, i
  - izračuna minimalne dopuštene snage kratkog spoja na mjestu priključenja poslije kvara;
  - Ukoliko je priključak na 110 kV mrežu NOSBiH i Elektroprijenos BiH će Elaboratom odrediti prethodno navedene uvjete.
- (3) na proizvođačev zahtjev ODS daje uvjete prije i poslije kvara koji se uzimaju u obzir sposobnost prolaska kroz stanje kvara u mreži kao rezultat izračuna na mjestu priključenja kako je navedeno u prethodnom stavu:
  - minimalne dopuštene snage kratkog spoja prije kvara na svakom mjestu priključenja izražene u MVA,
  - radne točke proizvodnog modula prije kvara izražene izlaznom djelatnom snagom i izlaznom jalovom snagom i naponom na mjestu priključenja, i
  - minimalne dopuštene snage kratkog spoja poslije kvara na svakom mjestu priključenja izražene u MVA.

Alternativno, nadležni operator sustava može dati tipične vrijednosti.

- (4) Proizvodni moduli se mogu ponovno priključiti na mrežu nakon ispada izazvanog mrežnim poremećajem samo uz suglasnost nadležnog operatora sustava.

6.3.3.3. Zahtjevi u pogledu upravljanja

- (1) Proizvodni moduli moraju ispunjavati sljedeće opće zahtjeve u pogledu upravljanja sustava:
  - upravljačke sheme i podešenja upravljačkih uređaja proizvodnog modula koji su potrebni za stabilnost prijenosnog sustava i za poduzimanje hitnih mjera, ili bilo koju njihovu promjenu, usklađuju i dogovaraju NOSBiH, ODS i proizvođač;
  - zaštitni planovi.
- (2) Nadležni operator sustava određuje plan i podešenja zaštite mreže, odnosno priključnih vodova proizvodnog modula. Proizvođač svoje zaštitne planove za proizvodni modul i priključne vodove usklađuje i dogovara s Elektroprijenosom BiH prije puštanja u pogon proizvodnog modula, ali i u slučaju promjene podešenja.
- (3) Zaštita proizvodnog modula ima prednost ispred pogonske regulacije, uzimajući u obzir sigurnost sustava te zdravlje i sigurnost zaposlenika i javnosti, kao i ublažavanje svake štete na proizvodnom modulu;
- (4) Zaštitni planovi mogu obuhvaćati:
  - vanjski i unutarnji kratki spoj,
  - nesimetrično opterećenje (inverzni redoslijed faza),
  - preopterećenje statora i rotora,
  - naduzbudu/poduzbudu,
  - prenapon/podnapon na mjestu priključenja,
  - prenapon/podnapon na izvodima generatora,
  - lokalne oscilacije,
  - struju uklopa,
  - asinkroni pogon (gubitak sinkronizma),
  - zaštitu od nedopuštenih torzija vratila (primjerice podsinkrona rezonancija),
  - zaštitu priključnog voda proizvodnog modula,
  - zaštitu blok-transformatora,
  - rezervnu zaštitu od kvara zaštite i rasklopнog postrojenja,
  - povećanje magnetskog toka (U/f),
  - povratnu snagu,
  - brzina promjene frekvencije, i
  - pomak neutralne točke napona;
- (5) Promjene planova i podešenja zaštite proizvodnog modula i mreže dogovaraju nadležni operator sustava i proizvođač;
- (6) Proizvođač će podesiti zaštitne i upravljačke uređaje sukladno sa sljedećim prioritetima:
  - zaštita mreže i proizvodnog modula;

- virtualna tromost, ako je primjenjivo;
- frekvencijska regulacija;
- ograničenje snage; i
- ograničenje gradijenta snage;

(7) Razmjene informacija:

- elektrane moraju osigurati razmjenu informacija s ODS ili NOSBiH u realnom vremenu ili periodično uz vremensko označavanje, kako odredi ODS ili NOSBiH sukladno s točkom 5.6;
- ODS, u koordinaciji s NOSBiH određuje sadržaj razmjene informacija, uključujući listu podataka koji dostavlja elektrana.

6.3.4. Dodatni zahtjevi za sinkroni proizvodni modul tipa B

- (1) Sinkroni proizvodni moduli moraju ispunjavati sljedeće dodatne zahtjeve u pogledu naponske stabilnosti:
  - a) nadležni operator sustava ima pravo odrediti sposobnost sinkronog proizvodnog modula za osiguravanje jalove snage
  - b) sinkroni proizvodni modul oprema se trajnim sustavom za automatsku regulaciju uzbude koji može osiguravati stalni napon na izvodima generatora na podešenoj vrijednosti, koju se može birati, bez nestabilnosti u cijelom radnom području sinkronog proizvodnog modula
- (2) S obzirom na stabilnost, sinkroni proizvodni moduli moraju biti sposobni za uspostavu djelatne snage poslije kvara u iznosu od 90% vrijednosti djelatne snage prije kvara u roku do 5 sekundi.

6.3.5. Dodatni zahtjevi za modul elektroenergetskog parka tipa B

Proizvodni moduli tipa B moraju ispunjavati utvrđene zahtjeve za tipove A i B.

6.3.5.1. Naponska stabilnost

- (1) Modul elektroenergetskog parka mora biti sposoban da osigura jalovu snagu u opsegu 0,33 Q/Pmax u oba smjera.
- (2) Modul elektroenergetskog parka mora biti sposoban osigurati injektiranje/apsorpciju dodatne jalove struje na mjestu priključenja u odnosu stanje prije kvara, prilikom sniženih/povišenih napona, do svojih maksimalnih vrijednosti.
- (3) Dodatna jalova struja će biti funkcija odstupanja direktne komponente napona u točki priključka. Zahtjevi za dodatnom jalovom strujom modula elektroenergetskih parkova priključenih na distribucijski sustav utvrđuju se sukladno sa EN 50549-2.
- (4) U slučaju nesimetričnih (jednopolnih ili dvopolnih) kvarova, modul elektroenergetskog parka osigurava direktnu, inverznu i nultu komponentu dodatne jalove struje, prema zahtjevima ODS-a definiranim u procesu priključenja.

6.3.5.2. Uspostavljanje djelatne snage

- (1) Modul elektroenergetskog parka mora uspostaviti djelatnu snagu poslije kvara prema sljedećim zahtjevima:
- uspostava djelatne snage poslije kvara počinje kada napon postigne 0,9 j.v;
  - dopušteno vrijeme za uspostavu djelatne snage iznosi 1 sekundu; i
  - djelatna snaga mora iznositi najmanje 90% vrijednosti snage prije kvara sa točnošću od 10%;

6.3.6. Opći zahtjevi za proizvodne module tipa C

Proizvodni moduli moraju ispunjavati zahtjeve koji se odnose na tip B osim točke 6.3.3.1 (1).

6.3.6.1. Frekvencijska stabilnost proizvodnog modula

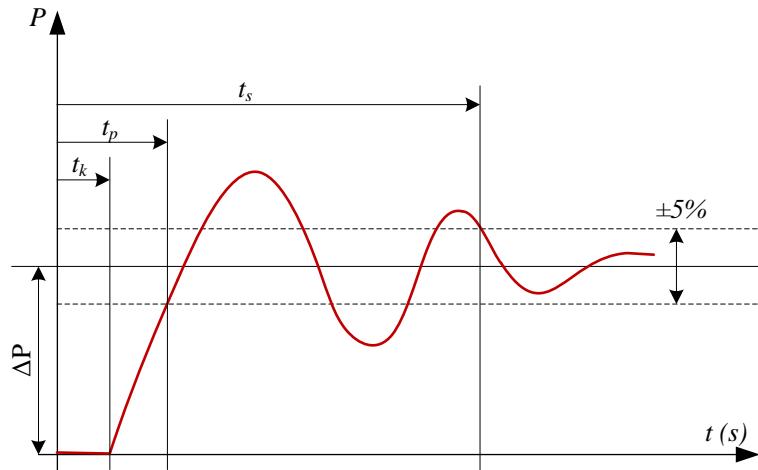
- (1) Proizvodni moduli moraju ispunjavati sljedeće zahtjeve u pogledu frekvencijske stabilnosti:
- a) s obzirom na mogućnost regulacije djelatne snage i opseg regulacije, regulacijski sustav proizvodnog modula mora imati mogućnost podešenja zadate vrijednosti djelatne snage. Zahtjevano vrijeme dostizanja zadate vrijednosti i tolerancije djelatne snage NOSBiH i/ili ODS će se definirati u Elaboratu tehničkog rješenja priključka na prijenosnu mrežu, u ovisnosti od vrste tehnologije proizvodnog modula, a provjerit će se u Testovima sukladnosti.
  - b) ručna regulacija se dopušta u slučajevima kad su uređaji za automatsku daljinsku regulaciju izvan pogona. Minimalno vrijeme dostizanja zadate vrijednosti je 15 minuta sa tolerancijom od 10% zadate djelatne snage.

6.3.6.2. Ograničen frekvencijski osjetljiv način rada – podfrekvencijski (LFSM-U)

- (1) Uz točku 6.3.2.2 primjenjuju se sljedeći se zahtjevi na proizvodne module s obzirom na ograničen frekvencijski osjetljiv način rada – podfrekvencijski (LFSM-U)
- (2) proizvodni modul mora biti sposoban aktivirati frekvencijski odziv djelatne snage pri frekvencijskom pragu i postavkama statizma:
- frekvencijski prag je 49,8 Hz ;
  - postavka statizma je 5%. Statizam mora biti podesiv u opsegu koji odgovara određenoj tehnologiji, a koji se kreće u okviru 2 – 12%.
- (3) za stvarni frekvencijski odziv djelatne snage u LFSM-U-u trebaju biti uzeti u obzir:
- razina akumulacije, temperatura okoline, padaline, brzine vjetra, iradijacija i sl.
  - tehničke sposobnosti u ovisnosti od tehnologije proizvodnog modula.
- (4) vrijeme kašnjenja (t_k) aktiviranja frekvencijskog odziva djelatne snage proizvodnog modula mora biti što kraće koliko je tehnički to moguće, ali ne smije biti duže od dvije sekunde. Za veće vrijeme

kašnjenja od dvije sekunde proizvođač pruža tehničke dokaze o razlozima produženja vremena odziva;

- (5) proizvodni modul u LFSM-U režimu rada mora biti sposoban osigurati povećanje snage do svoje maksimalne snage sukladno s vremenima kao što je prikazano na sljedećoj slici. Vremena (vrijeme odziva t_p i vrijeme stabilizacije t_s) trebaju biti dogovorena s nadležnim operatorom sustava u ovisnosti od tehničke mogućnosti proizvodnih modula.

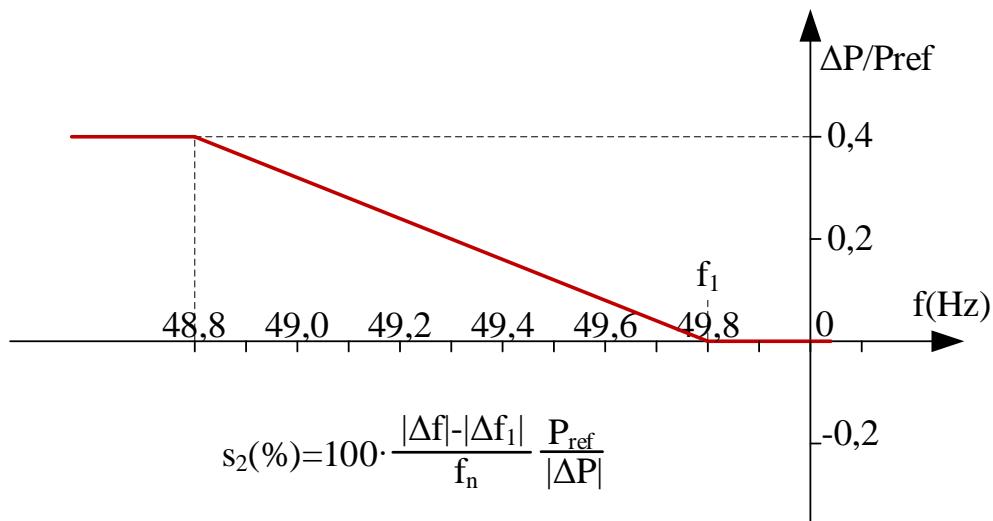

Slika 6.6. Tolerancija i trajanje odziva djelatne snage

- (6) Preporučene vrijednosti za:

- sinkrone module vrijeme odziva $t_p \leq 5$ minuta za povećanje snage $\Delta P = 0,2 P_{max}$. Ukupno vrijeme stabilizacije odziva $t_s \leq 6$ minuta.
- module elektroenergetskih parkova (vjetroelektrane) $t_p \leq 5$ sekundi za povećanje snage od $0,2 P_{max}$ ukoliko je radna točka iznad $0,5 P_{max}$. Ukoliko je radna točka ispod $0,5 P_{max}$ vrijeme odziva može biti veće. Ukupno vrijeme stabilizacije odziva $t_s \leq 30$ s.
- ostale module elektroenergetskih parkova $t_p \leq 10$ sekundi za povećanje snage $\Delta P = 0,5 P_{max}$. Ukupno vrijeme stabilizacije odziva $t_s \leq 30$ s.
- U ovisnosti od tehničkih mogućnosti, nadležni operator sustava sa proizvođačem može dogоворити и друго vrijeme stabilizacije odziva t_s , ako preporučene vrijednosti ne mogu biti ostvarene.
- $t_k \ll t_p$.

- (7) proizvodni modul mora osigurati stabilan rad u LFSM-U-u;

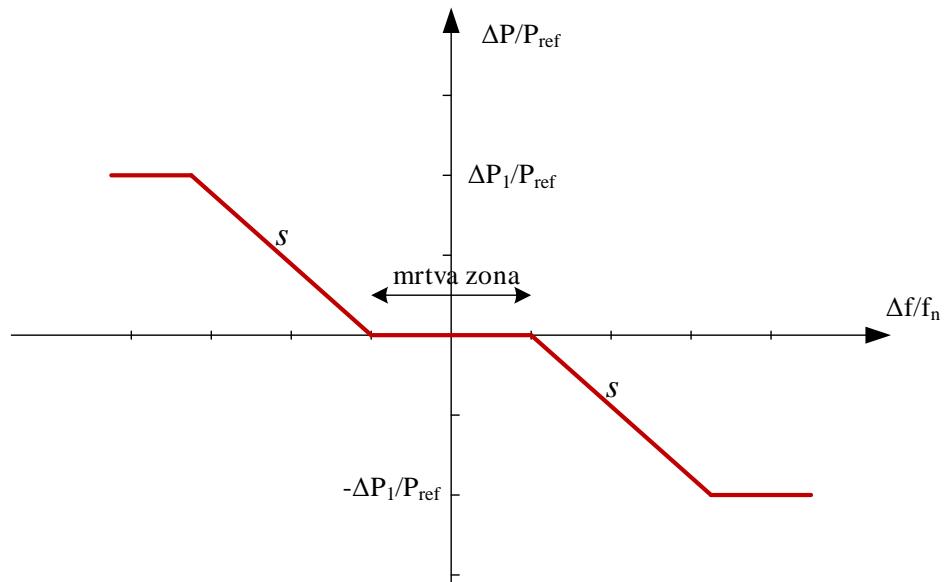
Slika 6.7. Frekvencijski odziv djelatne snage u LFSM-U

Gdje su:

- P_{ref} - maksimalna snaga sinkronog proizvodnog modula na koju se odnosi ΔP , odnosno izlazna snaga modula elektroenergetskog parka u trenutku dostizanja LFSM-U praga.
  - ΔP - promjena izlazne djelatne snage proizvodnog modula.
  - f_n - nazivna frekvencija (50 Hz) u mreži, a Δf frekvencijsko odstupanje u mreži.
- (8) kad je aktivan frekvencijski osjetljiv način rada proizvodni modul sposoban je pružati frekvencijski odziv djelatne snage sukladno s parametrima prikazanim u sljedećoj tabeli

Tabela 4. Parametri za frekvencijski odziv djelatne snage u frekvencijsko osjetljivom načinu rada (objašnjenje za sliku 6.8.)

Parametri	Područja	
Područje djelatne snage u odnosu na maksimalnu snagu	$\frac{ \Delta P_1 }{P_{max}}$	1,5 – 10 %
Neosjetljivost frekvencijskog odziva	$ \Delta f_i $	$\leq 10 \text{ mHz}$
	$\frac{ \Delta f_i }{f_n}$	0,02%
Mrtva zona frekvencijskog odziva		$\pm 10 \text{ mHz}$ uključujući neosjetljivost frekvencijskog odziva; Mora biti podesiv u opsegu 0 - 200 mHz;
Statizam s_1	Standardna vrijednost je 5%.	

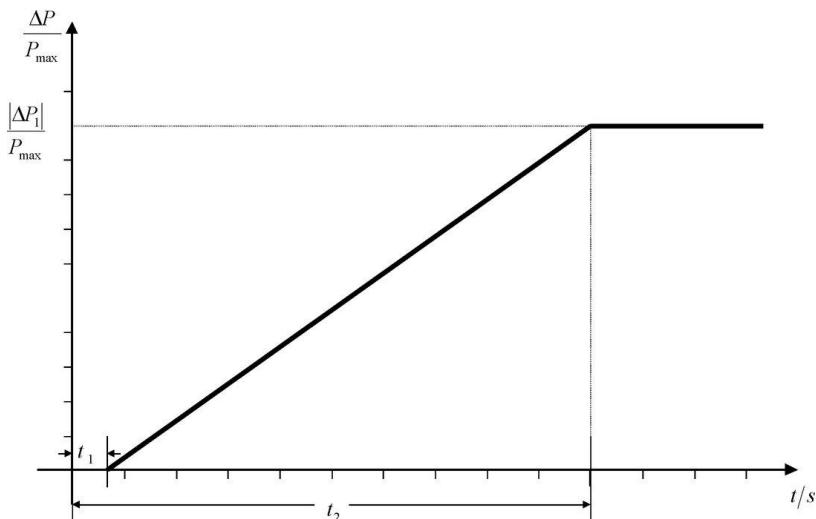

Slika 6.8. Frekvencijski odziv djelatne snage u frekvencijsko osjetljivom načinu rada

Gdje su:

- P_{ref} - maksimalna snaga sinkronog proizvodnog modula na koju se odnosi ΔP , odnosno izlazna snaga modula elektroenergetskog parka u trenutku dostizanja FSM praga.
- ΔP - promjena izlazne djelatne snage proizvodnog modula.
- f_n - nazivna frekvencija (50 Hz) u mreži a Δf frekvencijsko odstupanje u mreži.

- (9) Mrtva zona frekvencijskog odziva za frekvencijsko odstupanje i statizam moraju biti podesivi;
- (10) U slučaju skokovite promjene frekvencije, proizvodni modul sposoban je aktivirati puni frekvencijski odziv djelatne snage na razini pune linije ili iznad nje, kako je prikazano na slici 6.9, sukladno s parametrima navedenim u tabeli 5;
- (11) Aktiviranje frekvencijskog odziva djelatne snage proizvodnog modula ne smije kasniti više od dvije sekunde. Za veće vrijeme odziva proizvođač pruža tehničke dokaze kojima se dokazuje zašto je potrebno duže vrijeme. Za proizvodne module bez inercije kašnjenje mora biti manje od 0,5 sekundi. Ako proizvođač ne može ispuniti taj zahtjev, dostavlja tehničke dokaze kojima se dokazuje zašto je potrebno dulje vrijeme za početnu aktivaciju frekvencijskog odziva djelatne snage;

Slika 6.9. frekvencijski odziv djelatne snage

Gdje je:

P_{max} - maksimalna snaga proizvodnog modula na koju se odnosi ΔP .

ΔP - je promjena izlazne djelatne snage proizvodnog modula.

t_1 – početno kašnjenje

t_2 – vrijeme pune aktivacije

(12) proizvodni modul mora biti sposoban pružati frekvencijski odziv djelatne snage u trajanju od minimalno 15 minuta.

(13) regulacija djelatne snage ne smije štetno uticati na frekvencijski odziv djelatne snage proizvodnih modula;

Tabela 5. Parametri za punu aktivaciju frekvencijskog odziva djelatne snage izazvanu skokovitom promjenom frekvencije (objašnjenje za sliku 6.9.)

Parametri	Područja ili vrijednosti
Područje djelatne snage u odnosu na maksimalnu snagu (područje frekvencijskog $\frac{ \Delta P_1 }{P_{max}}$ odziva)	1,5 – 10 %
Za proizvodne module s inercijom najveće dopušteno početno kašnjenje t_1 ,	2 sek
Za proizvodne module bez inercije najveće dopušteno početno kašnjenje t_1 ,	0,5 sek
Najdulje dopušteno izabrano vrijeme pune aktivacije t_2 , osim ako zbog stabilnosti sustava dopustite duža vremena aktivacije.	30 sek

(14) Proizvodni modul mora imati mogućnosti za ponovnu uspostavu frekvencije ili održavanje planiranih vrijednosti tokova razmjene snage između regulacijskih područja. Minimalna brzina promjene proizvodnje (P_{max}/min) iznosi:

- gasne elektrane 8%
- termoelektrane 2% i
- drugi proizvodni moduli 20%;

(15) crpno-akumulacijske elektrane moraju biti sposobne isključiti svoj teret u slučaju podfrekvencije;

6.3.6.3. Praćenje frekvencijsko osjetljivog načina rada u realnom vremenu

- (1) Za praćenje rada frekvencijskog odziva djelatne snage proizvodni modul mora biti opremljen interfejsom za prijenos podataka u realnom vremenu iz elektrane u SCADA sustav ODS-a ili NOSBiH. Prosljeđuju se sljedeći signali:
  - stanje frekvencijskog osjetljivog načina rada (uključeno/isključeno),
  - planirana izlazna djelatna snaga,
  - stvarna vrijednost izlazne djelatne snage,
  - stvarna podešenja parametara za frekvencijski odziv djelatne snage,
  - statizam i mrtva zona;
- (2) ODS-a i NOSBiH mogu odrediti dodatne signale radi provjere učinka odziva elektrana koje učestvuju u frekvencijskom odzivu djelatne snage.

6.3.6.4. Stabilnost proizvodnog modula

- (1) Proizvodni moduli moraju ispunjavati sljedeće zahtjeve u pogledu stabilnosti:
  - a) u slučaju oscilacije snage proizvodni moduli zadržavaju staticku stabilnost pri pogonu u bilo kojoj radnoj točki pogonskog dijagrama;
  - b) proizvodni moduli moraju biti sposobni ostati priključeni na mrežu i raditi bez smanjenja snage sve dok su napon i frekvencija unutar definiranih granica sukladno s ovim Mrežnim kodeksom;
  - c) proizvodni moduli moraju biti sposobni da ostanu u pogonu tokom djelovanja APU u zamkastoj mreži.

6.3.6.5. Ponovno uspostavljanje rada sustava

- (1) „Black“ start:
  - a) proizvodni modul koji ima sposobnost „black“ starta i koji je izabran za pružanje ove usluge mora biti spremna za pokretanje u vremenu do 10 minuta nakon izdavanja naloga od NOSBiH;
  - b) proizvodni modul mora biti sposoban automatski regulirati kratkotrajne padove napona prouzrokovane priključenjem potrošnje;
  - c) proizvodni modul mora:
    - biti sposoban za rad ispod tehničkog minimuma proizvodnje djelatne snage,

- biti sposoban regulirati priključenje potrošnje u određenim koracima,
- biti sposoban za pogon u LFSM-O-u i LFSM-U-u,
- regulirati frekvenciju u slučaju nadfrekvencije i podfrekvencije u cijelom području izlazne djelatne snage,
- biti sposoban za paralelan pogon nekoliko proizvodnih modula unutar jednog otoka, i
- automatski regulirati napon tokom ponovne uspostave pogona sustava;

(2) Otočni režim rada:

- a) Proizvodni modul nije dužan biti sposoban za pogon u otočnom režimu rada.
- b) Proizvođač i ODS u koordinaciji s NOSBiH definiraju metodu za detekciju otočnog pogona. Metod detekcije se ne smije osloniti samo na signalizaciju položaja sklopnih uređaja sa strane mreže.

(3) Brza resinkronizacija:

- a) u slučaju isključenja sa mreže proizvodni modul mora biti sposoban za brzu resinkronizaciju sukladno sa Planom odbrane EES-a;
- b) proizvodni modul s minimalnim vremenom resinkronizacije dužim od 15 minuta nakon odvajanja od bilo kojeg vanjskog izvora električne energije mora biti projektiran za prelaz na vlastitu potrošnju iz bilo koje radne točke svog pogonskog dijagrama.
- c) proizvodni moduli moraju biti sposobni nastaviti pogon nakon prelaza na vlastitu potrošnju, bez obzira na priključke vlastite potrošnje na mrežu. Minimalno vrijeme pogona određuje ODS u koordinaciji s NOSBiH-om, ali ne može biti manje od 30 min.

6.3.6.6. Zahtjevi u pogledu upravljanja

- (1) S obzirom na gubitak kutne stabilnosti ili gubitak mogućnosti regulacije, proizvodni modul mora biti sposoban za automatsko isključenje sa mreže radi očuvanja sigurnosti sustava ili zaštite samog modula. Proizvođač i ODS u koordinaciji s NOSBiH dogovaraju kriterije za detekciju gubitka kutne stabilnosti ili gubitka mogućnosti regulacije;
- (2) Elektrane moraju instalirati opremu za registraciju kvarova i praćenje dinamičkog ponašanja sustava, koja vrši zapis sljedećih parametara:
  - napon,
  - djelatnu snagu,
  - jalovu snagu, i
  - frekvenciju.
- (3) Podešenja opreme za registraciju kvarova, uključujući kriterije okidanja i brzine uzorkovanja moraju biti sukladno sa tehničkim standardima ODS-a i NOSBiH-a.
- (4) Nadzor dinamičkog ponašanja sustava obuhvaća okidač za otkrivanje slabo prigušenih oscilacija snage koji mora biti sukladno sa tehničkim standardima ODS-a i NOSBiH-a;

- (5) ODS i NOSBiH moraju imati pristup informacijama sa uređaja za praćenje kvaliteta opskrbe i dinamičkog ponašanja sustava. ODS i NOSBiH definiraju komunikacijske protokole za razmjenu podataka sukladno s točkom 5.6.
- (6) Na zahtjev ODS-a i/ili NOSBiH-a, proizvođač dostavlja simulacijske modele za stacionarna i dinamička stanja kao i modele za simulaciju elektromagnetskih prelaznih procesa. Proizvođač osigurava da su dostavljeni modeli sukladno s rezultatima Testova sukladnosti koje je verificirao ODS i/ili NOSBiH.
  - a) Modeli koje dostavlja proizvođač moraju sadržavati sljedeće podmodele:
    - model generatora,
    - turbinski regulator,
    - regulator napona, uključujući funkciju stabilizatora elektroenergetskog sustava i sustav za regulaciju uzbude,
    - zaštitne modele proizvodnog modula, kako su dogovorili ODS i/ili NOSBiH i proizvođač i
    - modele pretvarača za module elektroenergetskog parka;
  - b) Zahtjev za dostavu simulacijskih modela mora biti usklađen sa NOSBiH-om i mora uključiti:
    - format,
    - popis dokumentacije o strukturi modela i blok-dijagramima,
    - procjenu minimalne i maksimalne snage kratkog spoja na mjestu priključenja, izraženu u MVA;
  - c) Na zahtjev ODS-a i/ili NOSBiH-a proizvođač dostavlja zapise o testiranjima rada proizvodnog modula kako bi se izvršila usporedba odziva modela;
- (7) Ako ODS i/ili NOSBiH smatraju da je potrebno ugraditi dodatne uređaje za pogon i sigurnost sustava u elektrani radi održavanja ili obnove pogona ili sigurnosti sustava, ODS i/ili NOSBiH i proizvođač će se dogovoriti o prikladnom rješenju;
- (8) Najmanja i najveća brzina promjene izlazne djelatne snage je 1% i 20 % P_{max}/min u oba smjera..
- (9) Način uzemljenja zvjezdista na mrežnoj strani blok transformatora mora biti sukladno sa specifikacijama nadležnog operatora.

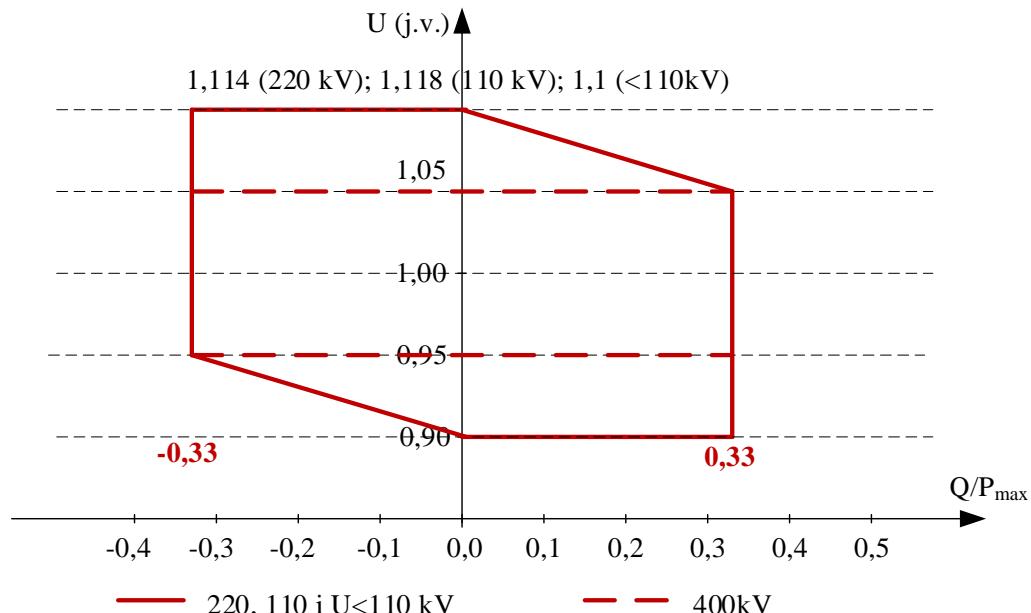
6.3.7. Dodatni zahtjevi za sinkroni proizvodni modul tipa C

Sinkroni proizvodni moduli tipa C moraju ispunjavati utvrđene zahtjeve za tipove A, B i C i dodatne zahtjeve za sinkrone proizvodne module tipa B.

6.3.7.1. Naponska stabilnost

- (1) S obzirom na sposobnost proizvodnje jalove snage, nadležni operator sustava može odrediti dodatnu jalovu snagu koja se osigurava za kompenzaciju jalove snage na priključnom vodu ili kablu od mjesta priključenja na mrežu do višenaponske strane blok transformatora.

- (2) Sinkroni proizvodni modul mora biti sposoban pružati jalovu snagu pri svojoj maksimalnoj djelatnoj snazi sukladno s minimalnim zahtjevima koji su definirani na dijagramu $U-Q/P_{\max}$ koji je prikazan na sljedećoj slici, u ovisnosti od napona na mjestu priključenja. Sposobnost osiguravanja jalove snage primjenjuje se na mjestu priključenja.

Slika 6.10. Karakteristika $U-Q/P_{\max}$ sinkronog proizvodnog modula

- (3) Sinkroni proizvodni modul mora biti sposoban preći na bilo koju radnu točku unutar karakteristike $U-Q/P_{\max}$ na zahtjev nadležnog operatora sustava u periodu koji je definiran u procesu priključenja od strane nadležnog operatora sustava i provjeren u fazi testiranja sukladnosti;
- (4) Pri pogonu u kome je izlazna djelatna snaga manja od maksimalne snage ($P < P_{\max}$) sinkroni proizvodni modul mora biti sposoban proizvoditi jalovu snagu i raditi u svakoj radnoj točki na pogonskom dijagramu proizvodnog modula. Isporuka/preuzimanje jalove snage na mjestu priključenja mora odgovarati pogonskom dijagramu, uzimajući u obzir, snagu napajanja vlastite potrošnje i gubitke djelatne i jalove snage blok transformatora.

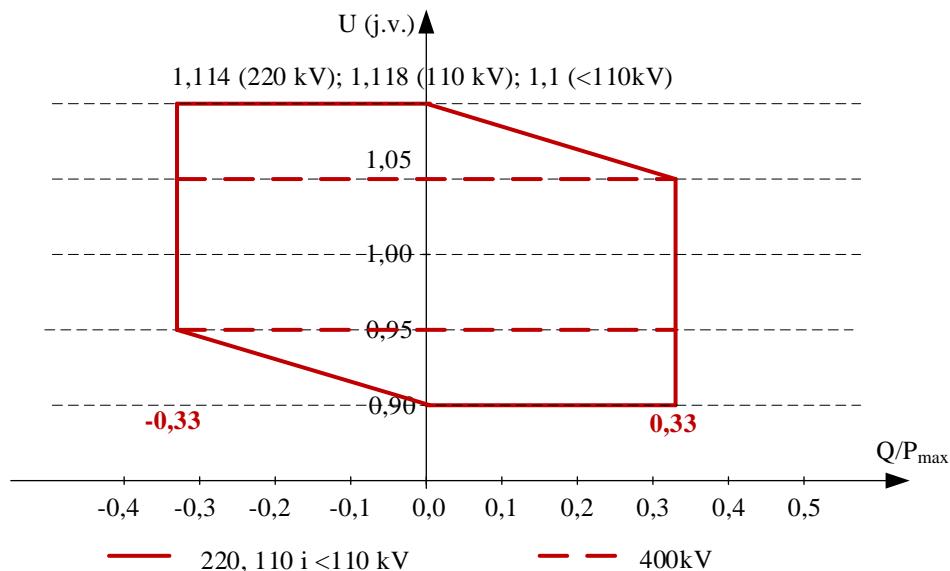
6.3.8. Dodatni zahtjevi za modul elektroenergetskog parka tipa C

- (1) Proizvodni moduli tipa C moraju ispunjavati utvrđene zahtjeve za tipove A, B i C i dodatnim zahtjevima za modul elektroenergetskog parka tipa B.
- (2) Osiguranje virtualne inercije nije obavezno.

6.3.8.1. Naponska stabilnost

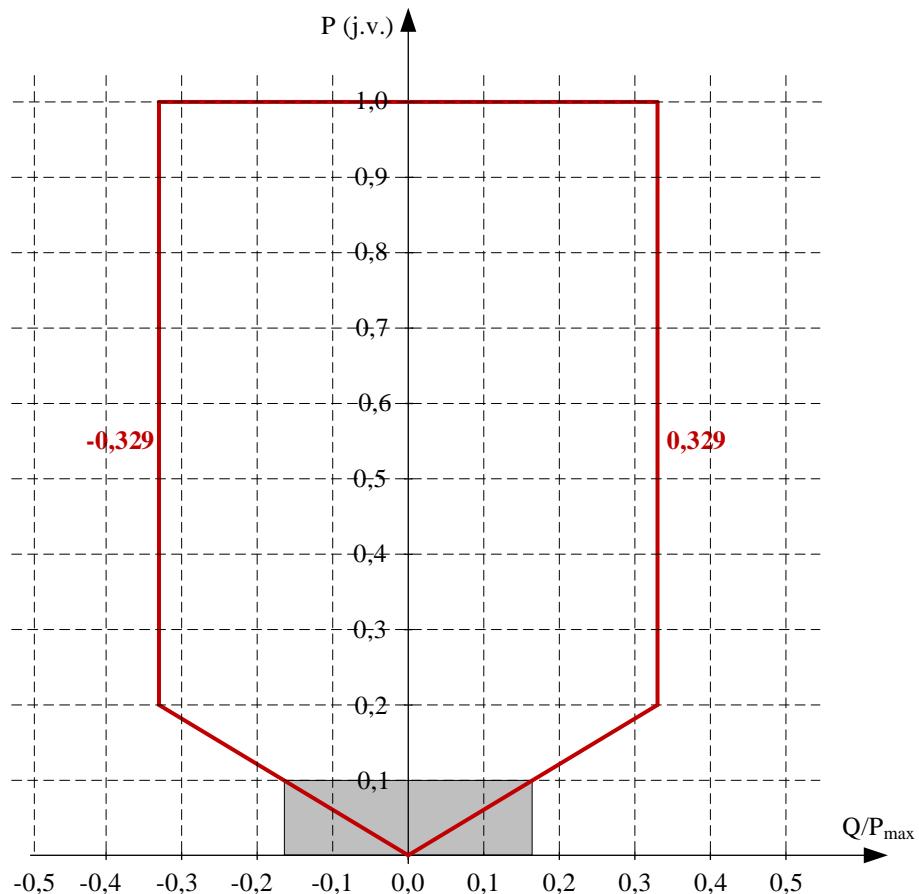
- (1) S obzirom na sposobnost proizvodnje jalove snage, nadležni operator sustava može odrediti dodatnu jalovu snagu koja se osigurava za kompenzaciju jalove snage na priključnom vodu ili kablu od mesta priključenja na mrežu do višenaponske strane blok transformatora.

- (2) Modul elektroenergetskog parka mora biti sposoban pružati jalovu snagu pri svojoj maksimalnoj djelatnoj snazi sukladno s minimalnim zahtjevima koji su definirani na dijagramu U-Q/P_{max} koji je prikazan na sljedećoj slici, u ovisnosti od napona na mjestu priključenja. Sposobnost osiguravanja jalove snage primjenjuje se na mjestu priključenja.

Slika 6.11. Karakteristika U - $Q/P_{\max}$ modula elektroenergetskog parka

- (3) Pri pogonu s izlaznom djelatnom snagom manjom od maksimalne snage ($P < P_{\max}$), modul elektroenergetskog parka mora biti sposoban osigurati jalovu snagu u bilo kojoj radnoj točki karakteristike P - $Q/P_{\max}$ ako su svi generatori modula elektroenergetskog parka tehnički raspoloživi, tj. nisu izvan pogona zbog održavanja ili otkaza, odnosno, proizvodnje jalove snage može biti manja, uzimajući u obzir tehničku raspoloživost generatora parka. Pridržavanje specifikacija nije potrebno u radnom području $P < 0,1 P_{\max}$ (sivo područje na slici).

Slika 6.12. Karakteristika P-Q/P_{max} modula elektroenergetskog parka

- (4) Modul elektroenergetskog parka mora biti sposoban, u vremenskom roku do 10 minuta, preći na bilo koju radnu točku koju odredi nadležni operator sustava unutar svoje karakteristike P-Q/P_{max} u cilju postizanja željene vrijednosti.

6.3.8.2. *Regulacija jalove snage*

- (1) Modul elektroenergetskog parka mora biti u stanju automatski osigurati jalovu snagu na sljedeći način: regulacija napona, regulacija jalove snage ili regulacija faktora snage;
- (2) Za potrebe režima regulacije napona modul elektroenergetskog parka mora biti sposoban doprinijeti regulaciji napona na mjestu priključenja osiguravanjem razmjene jalove snage s mrežom za vrijednost napona u opsegu od od 0,95 do 1,05 Un u koracima od najviše 0,01 j.v., s nagibom opsega najmanje od 2 do 7 % u koracima od najviše 0,5 %. Izlazna jalova snaga mora biti jednaka nuli kad je vrijednost mrežnog napona na mjestu priključenja jednaka zadatoj vrijednosti napona.
- (3) Zadata vrijednost se može upotrijebiti s mrvom zonom ili bez nje. Mrvna zona se može birati u opsegu od 0 do ± 5 % referentnog mrežnog napona od 1 j.v. u koracima od najviše 0,5 %;
- (4) U slučaju skokovite promjene napona modula elektroenergetskog parka mora biti u stanju postići 90 % promjene izlazne jalove snage u vremenu t₁, i stabilizirati se na vrijednosti određenoj nagibom unutar vremena t₂, uz dopušteno odstupanje jalove snage u stacionarnom stanju od najviše 5 % maksimalne jalove snage. Predložene vrijednosti su t₁=1 sekunda i t₂=10 sekundi.

- (5) Za potrebe režima regulacije jalove snage modul elektroenergetskog parka mora biti u stanju da podesi vrijednost jalove snage u bilo koju točku opsega jalove snage, kako je navedeno u točki 6.3.5.1 i točki 6.3.8.1, u koracima koji nisu veći od 5 MVAr ili 5 % pune jalove snage, u ovisnosti šta je manje;
- (6) Za potrebe režima regulacije faktora snage modul elektroenergetskog parka može regulirati faktor snage na mjestu priključenja unutar zahtjevanog opsega jalove snage, sukladno s točkom 6.3.8.1 u koracima od najviše 0,01 ciljnog faktora snage. Predložene su sljedeće vrijednosti:
  - vrijeme postizanja ciljnog faktora snage nakon nagle promjene izlazne djelatne snage: 10 sekundi.
  - dopušteno odstupanje ciljnog faktora snage: 1% maksimalne jalove snage elektroenergetskog parka;
- (7) Nadležni operator sustav u dogovoru s vlasnikom elektroenergetskog parka, određuje koji će se od navedena tri načina regulacije jalove snage i s njima povezane zadate vrijednosti primjenjivati te koja dodatna oprema je potrebna kako bi se odgovarajuće zadate vrijednosti mogle podesiti daljinski;
- (8) S obzirom na određivanje prednosti doprinosa djelatne ili jalove snage, NOSBiH će odrediti da li tokom kvarova za koje je potrebna sposobnost prolaska kroz stanja kvara u mreži, prednost ima doprinos djelatne ili doprinos jalove snage. Ako se prednost daje doprinosu djelatne snage, osiguranje djelatne snage mora se uspostaviti najkasnije 150 ms od početka kvara;
- (9) Modul elektroenergetskog parka mora biti sposoban da doprinese prigušivanju oscilacija snage, ako to odredi NOSBiH. Karakteristike elektroenergetskog parka koje se odnose na regulaciju napona i jalove snage ne smiju štetno uticati na prigušivanje oscilacija snage.

6.3.9. Opći zahtjevi za proizvodne module tipa D

Proizvodni moduli moraju ispunjavati zahtjeve koji se odnose na tip C.

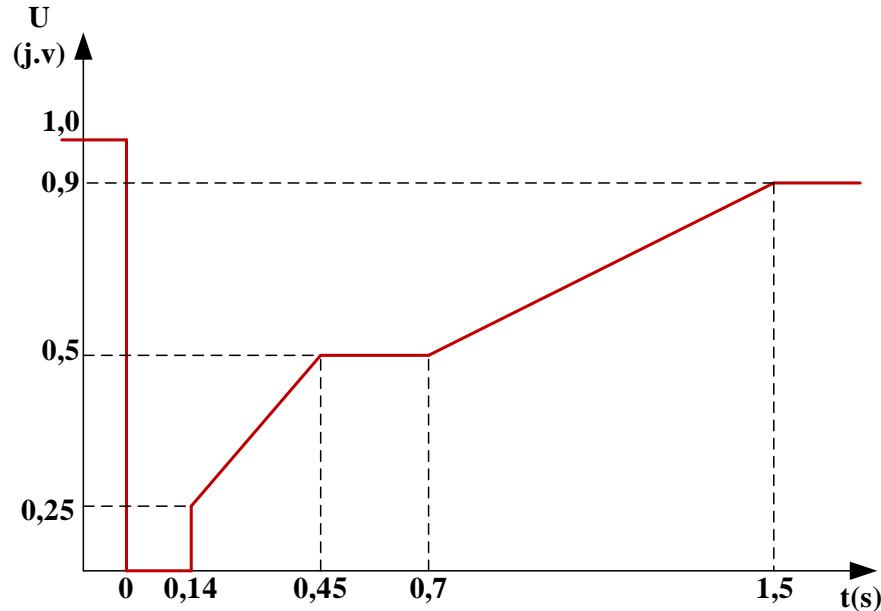
6.3.9.1. Naponska stabilnost

- (1) Proizvodni moduli moraju ispunjavati sljedeće zahtjeve u pogledu naponske stabilnosti:
  - a) proizvodni modul mora biti sposoban ostati priključen na mrežu i raditi unutar naponskih opsega na mjestu priključenja tokom vremena navedenih u Tabeli 2. Priloga 1.
  - b) NOSBiH i Elektroprijenos BiH s proizvođačem mogu definirati šire naponske opsege ili duži najkraći period rada. Ako su širi naponski opsezi ili duži minimalni period rada tehnički i ekonomski izvedivi, proizvođač ne može neutemeljeno uskratiti pristanak;
  - c) NOSBiH i Elektroprijenos BiH s proizvođačem mogu odrediti napone na mjestu priključenja na kojima je proizvodni modul sposoban za automatski isklop s mreže. Uvjeti i postavke za automatski isklop se dogovaraju s proizvođačem.

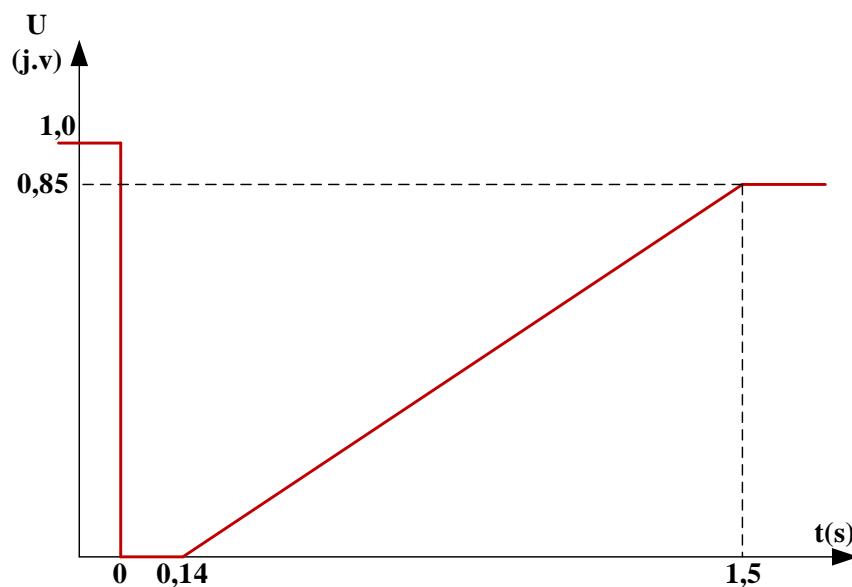
6.3.9.2. Stabilnost proizvodnih modula

- (1) U pogledu stabilnosti proizvodni moduli moraju ispunjavati uvjete sposobnosti prolaska kroz stanje kvara (*Fault ride through – FRT*), tj. moraju biti u stanju ostanu na mreži u toku pojave

kvara i nastave stabilan rad nakon otklonjenih kvarova. FRT kriva izražava donju granicu vrijednosti linijskih napona u točki priključenja u funkciji vremena prije, tokom i nakon kvara (simetrični i nesimetrični). Na sljedećim slikama prikazane su FRT krive za sinkrone proizvodne module i energetske parkove.

Slika 6.13. FRT kriva za sinkrone generatore

Slika 6.14. FRT kriva za modul elektroenergetskog parka

- (2) NOSBiH i Elektroprijenos BiH će Elaboratom odrediti uvjete prije i poslije kvara, koji se odnose na sposobnost prolaska kroz stanje kvara u mreži, za svaku točku priključenja proizvodnog modula u pogledu:

- minimalne dopuštene snage kratkog spoja prije kvara na svakom mjestu priključenja izražene u MVA;
- radne točke proizvodnog modula prije kvara izražene kao izlazna djelatna snaga i izlazna jalova snaga te napon na mjestu priključenja; i
- minimalne dopuštene snage kratkog spoja poslije kvara na svakom mjestu priključenja izražene u MVA;

6.3.9.3. Zahtjevi u pogledu upravljanja

- (1) Proizvodni moduli moraju ispunjavati sljedeće opće zahtjeve u pogledu upravljanja sustavom:
- a) s obzirom na sinkronizaciju, pri pokretanju proizvodnog modula sinkronizaciju obavlja proizvođač tek nakon odobrenja NOSBiH-a;
  - b) proizvodni modul oprema se potrebnim uređajima za sinkronizaciju;
  - c) sinkronizacija proizvodnih modula moguća je na frekvencijama unutar područja utvrđenih u Tablici 2. Priloga 1;
  - d) NOSBiH i proizvođač dogovaraju postavke sinkronizacijskih uređaja prije puštanja u pogon proizvodnog modula. Postavke obuhvaćaju:
    - vrijednosti napona: $U_n \pm 10\%$;
    - vrijednosti frekvencije: $49,5 - 50,2 \text{ Hz}$;
    - odstupanje faznog ugla generatora i mreže $\Delta\phi \leq \pm 10\%$;
    - odstupanje napona generatora i mreže $\Delta U \leq \pm 10\% U_n$;
    - odstupanje frekvencije generatora i mreže $\Delta f \leq \pm 100 \text{ mHz}$;
    - redoslijed faza.

6.3.10. Dodatni zahtjevi za sinkrone proizvodne module tipa D

Sinkroni proizvodni moduli tipa D moraju ispunjavati utvrđene zahtjeve za tipove A, B i C i dodatne zahtjeve za sinkrone proizvodne module tipa B i C.

6.3.10.1. Naponska stabilnost

- (1) Parametri i postavke sustava za regulaciju napona će biti definirani Elaboratom i obuhvaćaju:
- ograničenje opsega izlaznog signala;
  - limiter poduzbude;
  - limiter naduzbude;
  - limiter struje statora; i
  - funkcija stabilizatora elektroenergetskog sustava za prigušivanje oscilacija snage za proizvodne module čija je maksimalna snaga jednaka ili veća od 10 MW.

- (2) Proizvodni modul mora biti sposoban da potpomogne kutnu stabilnost u uvjetima kvara.

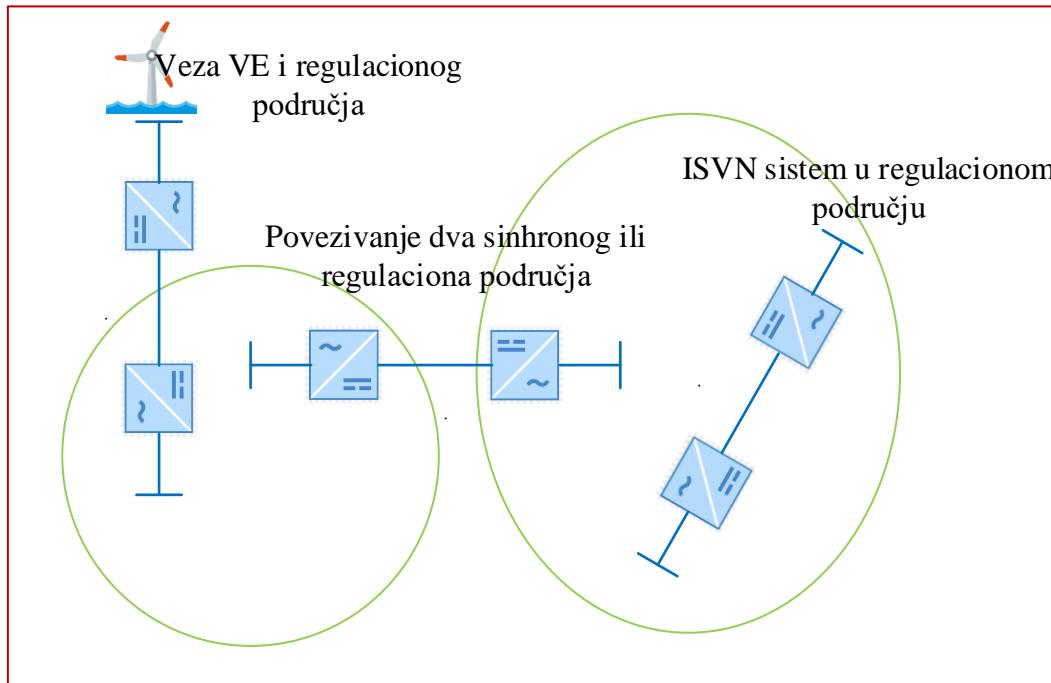
6.3.11. Dodatni zahtjevi za modul elektroenergetskog parka tipa D

Proizvodni moduli tipa D moraju ispunjavati utvrđene zahtjeve za tipove A, B, C i D i dodatne zahtjeve za modul elektroenergetskog parka tipa B i C.

6.4. Zahtjev za priključenje istosmjernih (HVDC) sustava

6.4.1. Područje primjene

- (1) Zahtjevi se odnose za priključenje HVDC sustave na prijenosnu mrežu kojima se povezuju sinkrona područja ili regulacijska područja, uključujući back-to-back priključke

Slika 6.15. Primjeri primjene HVDC modula

6.4.2. Opći zahtjevi za priključenje HVDC sustava

6.4.2.1. Zahtjevi u pogledu regulacije djelatne snage i održavanja frekvencije

- (1) HVDC sustav mora biti sposoban ostati priključen na mrežu i raditi unutar frekvencijskih i vremenskih intervala kako je navedeno u tabeli

Frekvencijsko područje	Dužina trajanja rada
47,0 Hz – 47,5 Hz	60 sekundi
47,5 Hz – 49,0 Hz	90 minuta
49,0 Hz – 51,0 Hz	Neograničeno
51,0 Hz – 51,5 Hz	90 minuta
51,5 Hz – 52,0 Hz	15 minuta

- (2) HVDC sustav mora biti sposoban za automatsko isključenje iz mreže na frekvencijama koje odredi NOSBiH, samo u slučaju ako za to bude bilo potrebe. Vrijednosti će biti usuglašene prije puštanja u pogon.
- (3) Najveće dopušteno smanjenje izlazne djelatne snage od njegove radne točke ako frekvencija sustava padne ispod 49 Hz neće biti veće od 2%.
- (4) HVDC sustav mora biti sposoban ostati priključen na mrežu i raditi ako se mrežna frekvencija mijenja brzinom između –2,5 i +2,5 Hz/s (u svakom trenutku gdje je vrijednost izmjerena kao prosječna vrijednost brzine promjene frekvencije u odnosu na prethodnu 1s).

6.4.2.2. Regulacije djelatne snage, regulacijski opseg i gradijent

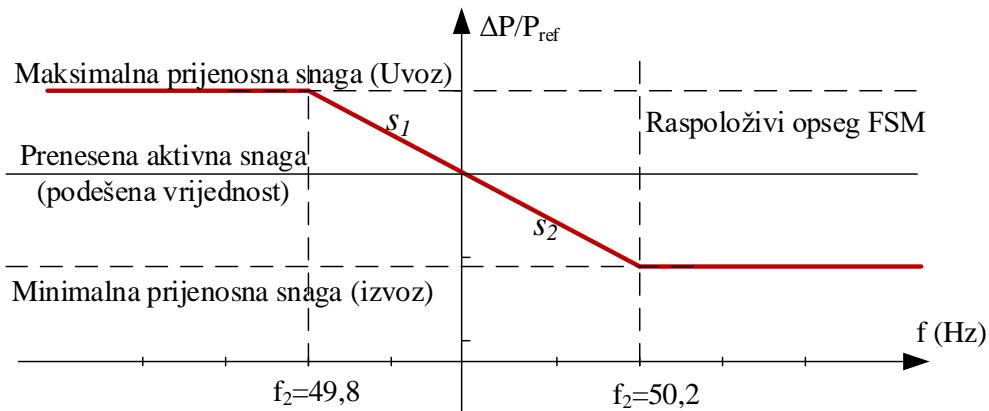
- (1) Regulacija prijenosa djelatne snage:
  - a) HVDC sustav mora biti u stanju regulirati prenesenu djelatnu snagu do svoje maksimalne prijenosne moći u svakom smjeru po nalogu NOSBiH na osnovu karakteristika postrojenja i dogovora s vlasnikom HVDC sustava prije puštanja u pogon. Regulacija može, sukladno s dogовором vlasnika HVDC sustava, da obuhvati:
    - najveći i najmanji korak za prijenos djelatne snage;
    - minimalnu prijenosnu moć djelatne snage HVDC sustava za svaki smjer ispod koje se ne zahtijeva mogućnost prijenosa djelatne snage i
    - najveće kašnjenje unutar kojeg HVDC sustav mora biti sposoban prilagoditi prenesenu djelatnu snagu nakon primanja naloga;
  - b) NOSBiH će dogovoriti s vlasnikom HVDC sustava način na koji HVDC sustav mora mijenjati prenesenu djelatnu snagu u slučaju poremećaja u prijenosnoj mreži na koju je priključen. Početno kašnjenje do početka promjene mora biti ≤ 10 ms od primanja uzbudnog signala koji je posao NOSBiH. U slučaju da nije moguće postići ovo vrijeme, vlasnik HVDC sustava će dostaviti dokaze zašto kašnjenje prelazi ovu vrijednost;
  - c) NOSBiH može odrediti da HVDC sustav mora biti sposoban za brzu promjenu smjera djelatne snage. Promjena smjera snage mora biti moguća od maksimalne prijenosne moći djelatne snage u jednom smjeru do maksimalne prijenosne moći u drugom smjeru onoliko brzo koliko je to tehnički izvodljivo u periodu ≤ 2 s, a ako promjena traje duže od 2 sekunde, vlasnik HVDC sustava mora obrazložiti ovo kašnjenje;
- (2) Ukoliko NOSBiH odredi u koordinaciji sa susjednim operatorom sustava, HVDC sustavi, u okviru svojih regulacijskih funkcija, moraju moći poduzeti automatske popravne mjere koje obuhvaćaju zaustavljanje kontinuiranih promjena i blokiranje frekvencijsko osjetljivog načina rada, LFSM-O-a, LFSM-U-a i regulacije frekvencije. Kriteriji aktiviranja i blokiranja će biti određeni sukladno s karakteristikama postrojenja.

6.4.2.3. Virtualna tromost

- (1) Ukoliko NOSBiH odredi i na osnovu dogovora s vlasnikom, HVDC sustav mora biti sposoban osigurati virtualnu inerciju kao odgovor na promjene frekvencije koja se aktivira u niskofrekvenčnim i/ili visokofrekvenčnim režimima, brzom prilagodbom primopredaje djelatne snage u prijenosnu mrežu

6.4.2.4. Frekvencijski osjetljiv način rada (FSM, LFSM-O i LFSM-U)

- (1) HVDC sustav mora biti sposoban za odziv na frekvencijska odstupanja u prijenosnoj mreži na koju je HVDC sustav priključen regulacijom prijenosa djelatne snage kako je prikazano na sljedećoj slici i sukladno s parametrima u tabeli 6.
- (2) Regulacija frekvencijskog odziva djelatne snage mora biti ograničena minimalnom i maksimalnom prijenosnom moći djelatne snage HVDC sustava (u svakom smjeru).

Slika 6.16: Frekvencijski odziv djelatne snage HVDC sustava

Gdje je:

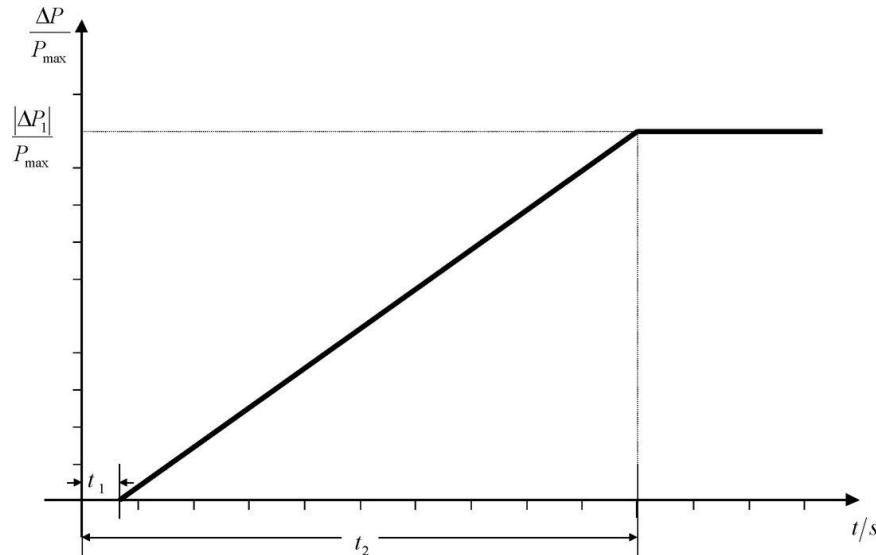
- ΔP je promjena izlazne djelatne snage iz HVDC sustava.
- f_n je nominalna frekvencija mreže
- Δf je frekvencijsko odstupanje

Tabela 6: Parametri za frekvencijski odziv djelatne snage u frekvencijsko osjetljivom načinu rada.

Parametri	Opseg
Mrtva zona frekvencijskog odziva	$0 - \pm 200 \text{ mHz}$
Statizam s_1 (regulacija prema gore)	(2-12)%
Statizam s_2 (regulacija prema dolje)	(2-12)%
Neosjetljivost frekvencijskog odziva	$\pm 10 \text{ mHz}$

- (3) Po primanju naloga NOSBiH-a, HVDC sustav mora biti u stanju da prilagodi statizme za regulaciju prema gore i prema dole, mrvu zonu frekvencijskog odziva i pogonski opseg odstupanja unutar raspoloživog opsega za FSM kako je prikazano na prethodnoj slici i unutar granica definiranih u prethodnoj tabeli.
- (4) U slučaju skokovite promjene frekvencije HVDC sustav mora biti sposoban prilagoditi djelatnu snagu na razini frekvencijskog odziva djelatne snage utvrđenog na prethodnoj slici tako da je taj odziv:

- brz koliko je tehnički moguće; i
- na razini ili iznad pune crte prikazane na sljedećoj slici i sukladno s parametrima unutar opsega iz tabele 3.

Slika 6.17: Sposobnost frekvencijskog odziva djelatne snage HVDC sustava.

Gdje je ΔP je promjena djelatne snage izazvana skokovitom promjenom frekvencije.

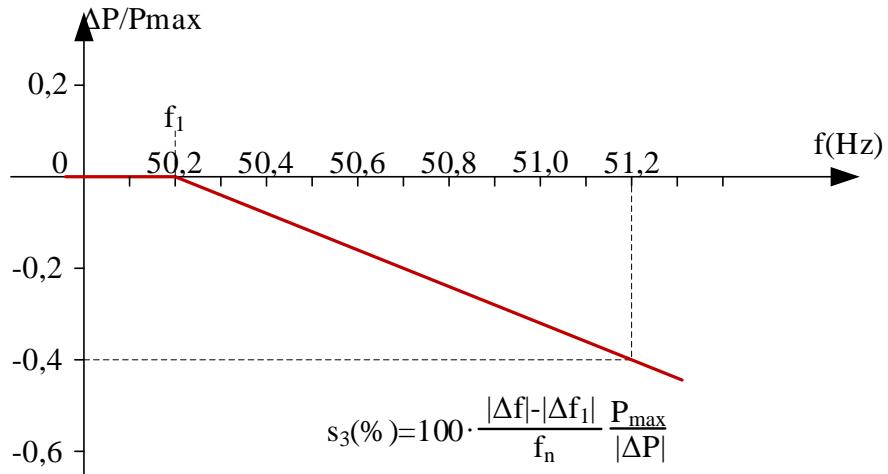
Tabela 7: Parametri za punu aktivaciju frekvencijskog odziva djelatne snage izazvanu skokovitom promjenom frekvencije.

Parametri	Vrijeme (s)
Najveće dopušteno početno kašnjenje t_1	0,5
Najveće dopušteno vrijeme za punu aktivaciju t_2	30

- (5) HVDC sustavi koji povezuju različita regulacijska ili sinkrona područja moraju biti sposobni, u bilo kom trenutku i neprekidno, prilagođavati puni frekvencijski odziv djelatne snage.
- (6) Tokom trajanja frekvencijskog odstupanja, regulacija djelatne snage ne smije imati štetan učinak na frekvencijski odziv djelatne snage.

6.4.2.5. *Ograničeni frekvencijski osjetljiv način rada – nadfrekvencijski (LFSM-O)*

- (1) HVDC sustav mora biti sposoban prilagođavati razmjenu djelatne snage s mrežama izmjenične struje tokom uvoza i izvoza sukladno sa sljedećom slikom pri frekvencijskom pragu $f_1 \geq 50,2$ Hz i statizmu s_3 koji je prilagodljiv u opsegu 2-12%.
- (2) HVDC sustav mora biti sposoban prilagoditi snagu do razine minimalne prijenosne moći djelatne snage.
- (3) HVDC sustav mora biti sposoban prilagođavati frekvencijski odziv djelatne snage što je tehnički brže izvodljivo uz početno kašnjenje i vrijeme pune aktivacije kako je definirano u tabeli 7.

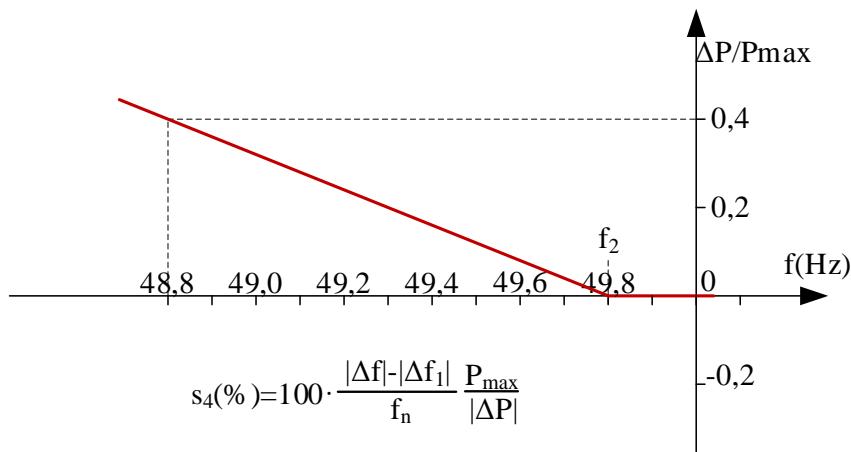
Slika 6.18: Frekvencijski odziv djelatne snage HVDC sustava u LFSM-O-u.

Gdje je:

- $P_{\max}$ je maksimalna prijenosna moć djelatne snage HVDC sustava.

6.4.2.6. Ograničeni frekvencijski osjetljiv način rada – podfrekvencijski (LFSM-U)

- (1) HVDC sustav mora biti sposoban prilagođavati frekvencijski odziv djelatne snage na mreže izmjenične struje tokom uvoza i izvoza sukladno sa sljedećom slikom pri opsegu f_2 od $49,8 \text{ Hz} \leq f_2 \leq 49,5 \text{ Hz}$ i statizmu s_4 koji je prilagodljiv u opsegu 2-12%.
- (2) HVDC sustav mora biti sposoban prilagoditi snagu do razine maksimalne prijenosne moći djelatne snage.
- (3) HVDC sustav mora biti sposoban prilagođavati frekvencijski odziv djelatne snage što je tehnički brže izvodljivo uz početno kašnjenje i vrijeme pune aktivacije kako je definirano u tabeli 7.

Slika 6.19: Sposobnost HVDC sustava za frekvencijski odziv djelatne snage u LFSM-U-u.

6.4.2.7. Regulacija frekvencije

- (1) Ukoliko NOSBiH odredi, u dogovoru s vlasnikom, HVDC sustav mora biti opremljen nezavisnim regulatorom za moduliranje izlazne djelatne snage HVDC sustava ovisno o frekvencijama na svim mjestima priključenja radi održavanja frekvencije sustava. Način rada, parametri i kriteriji aktiviranja regulacije frekvencije biće definirani s vlasnikom HVDC sustava.

6.4.2.8. Maksimalni gubitak djelatne snage

- (1) U ovisnosti od karakteristika HVDC sustava i u dogovoru s vlasnikom, HVDC sustav može biti konfiguriran tako da mu se gubitak djelatne snage injektirane u sinkrano područje ograniči na vrijednost koju odredi NOSBiH. Ako HVDC sustav povezuje dva regulacijska područja, nadležni operatori sustava će usuglasiti vrijednost maksimalnog gubitka injektirane djelatne snage.

6.4.3. Zahtjevi u pogledu regulacije jalove snage i održavanja napona

6.4.3.1. Zahtjevi u pogledu napona

- (1) HVDC sustav mora biti sposobna da ostane priključena na prijenosnu mrežu i radi u naponskim rasponima i vremenskim intervalima navedenim u sljedećoj tabeli.

Nazivni napon (kV)	naponski opseg (kV)	naponski opseg (j.v.)	Dužina trajanja rada
400	340 – 380	0,85 – 0,9	60 minuta
	380 - 420	0,9 - 1,05	neograničeno
	420 - 440	1,05 – 1,1	60 minuta
220	187 - 198	0,85 – 0,9	60 minuta
	198 - 245	0,9 - 1,114	neograničeno
	245 - 253	1,114 - 1,15	60 minuta

110	93,5 - 99	0,85 – 0,9	60 minuta
	99 - 123	0,9 – 1,118	neograničeno
	123 – 126,5	1,118 - 1,15	60 minuta

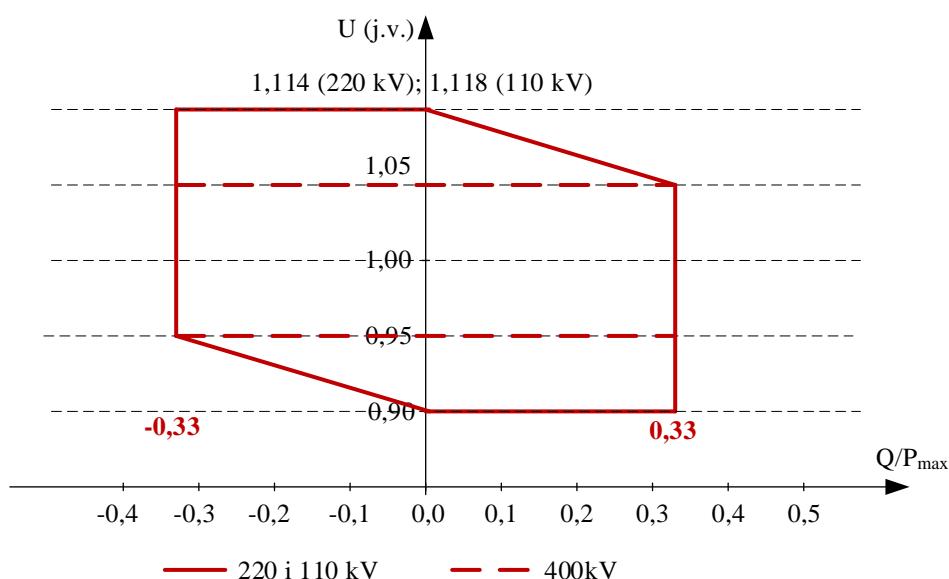
- (2) HVDC sustav mora biti sposobna za automatsko isključenje na mjestu priključenja ukoliko to odredi NOSBiH. Uvjeti i podešenja za automatsko isključenje će dogovoriti NOSBiH i vlasnik HVDC sustava.
- (3) Za mjesta priključenja na referentnim izmjeničnim naponima od 1 pu koja nisu obuhvaćena područjem primjene iz prethodne tabele, NOSBiH u koordinaciji sa susjednim operatorima sustava određuje primjenjive zahtjeve na mjestima priključenja.

6.4.3.2. Doprinos struji kratkog spoja tokom kvarova

- (1) Ukoliko je potrebno, NOSBiH u koordinaciji sa susjednim operatorom sustava može odrediti da HVDC sustav mora imati sposobnost osiguranja brze struje kvara na mjestu priključenja u slučaju simetričnih (tropolnih) kvarova. Zahtjev treba da obuhvati sljedeće:
  - način i vrijeme utvrđivanja odstupanja napona, kao i kraj odstupanja napona;
  - karakteristike brze struje kvara;
  - vrijeme i točnost brze struje kvara, što može imati nekoliko stupnjeva.
- (2) NOSBiH, u koordinaciji s susjednim operatorom sustava, može odrediti zahtjev za injektiranje asimetrične struje u slučaju asimetričnih (jednopolnih ili dvopolnih) kvarova.

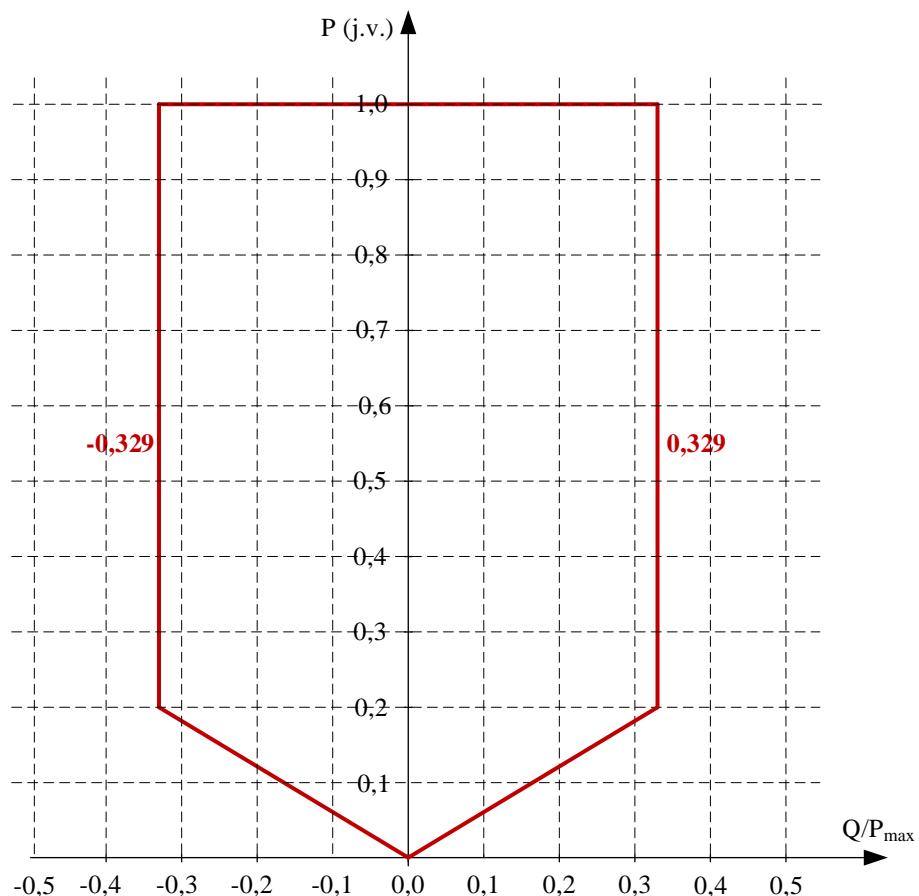
6.4.3.3. Sposobnost proizvodnje jalove snage

- (1) HVDC pretvaračka stanica mora biti sposobna osigurati jalovu snagu pri svojoj maksimalnoj prijenosnoj moći djelatne snage sukladno sa sljedećom slikom.

Slika 6.20. Karakteristika U-Q/P_{max} HVDC sustava na mjestu priključenja na prijenosnu mrežu

- (2) HVDC sustav mora biti sposoban da pređe na bilo koju radnu točku unutar svoje karakteristike U-Q/P_{max} u periodu od 1 minut nakon primanja naloga od NOSBiH.
- (3) Pri radu na izlaznoj djelatnoj snazi ($P < P_{\max}$) HVDC sustava, HVDC pretvaračka stanica mora biti sposobna raditi u svakoj radnoj točki dijagrama na sljedećoj slici.

Slika 6.21. Karakteristika P-Q/Pmax HVDC sustava na mjestu priključenja na prijenosnu mrežu.

6.4.3.4. Razmjena jalove snage s mrežom

- (1) Vlasnik HVDC sustava će osigurati da je jalova snaga njegove HVDC sustava na mjestu priključenja ograničena na vrijednosti koje odredi NOSBiH sukladno s dogovorom s vlasnikom i tehničkim karakteristikama HVDC sustava.
- (2) Promjene jalove snage prouzročene radom HVDC sustava u režimu regulacije jalove snage ne smiju rezultirati naponskim korakom većim od 5% dopuštene vrijednosti na mjestu priključenja.

6.4.3.5. Režim regulacije jalove snage

- (1) HVDC sustav mora biti sposobna raditi u najmanje jednom režimu regulacije, u ovisnosti kako to odredi NOSBiH. Režimi su:

- a) režim regulacije napona;
  - b) režim regulacije jalove snage;
  - c) režim regulacije faktora snage.
- (2) HVDC sustav, u svim režimima iz prethodne točke, mora biti raspoloživa i u režimima bez razmjene djelatne snage.
- (3) Za potrebe režima regulacije napona svaka HVDC sustav mora biti sposobna doprinijeti regulaciji napona na mjestu priključenja iskorištavajući svoje mogućnosti, uz istodobno poštovanje točaka 6.4.3.3 i 6.4.3.4, sukladno sa sljedećim karakteristikama regulacije:
- a) podešenu vrijednost napona na mjestu priključenja određuje NOSBiH;
  - b) regulacija napona može raditi s mrvom zonom od 0 - 5% oko podešene vrijednosti. Mrvna zona mora biti prilagodljiva u koracima od 0,5%;
  - c) nakon skokovite promjene napona, HVDC sustav mora biti sposoban:
    - postići 90 % promjene izlazne jalove snage u vremenu t_1 . Predložena vrijednost $t_1 = 1\text{ s}$.
    - stabilizirati se na vrijednosti određenoj radnim nagibom u vremenu t_2 . Predložena vrijednost $t_2 = 10\text{ s}$. Dopušteno odstupanje statičkog stanja je 5% od maksimalne jalove snage.
- d) regulacija napona promjenom izlazne jalove snage kao kombinacije promijenjene podešene vrijednosti napona i dodatne zadate komponente jalove snage. Nagib je u opsegu 1-50MVar/s sa korakom 1 MVar/s.
- (4) S obzirom na režim regulacije jalove snage, radna točka se mora moći podesiti u bilo koju točku radnog dijagrama (točke 6.4.3.3 i 6.4.3.4 respektivno) u koracima koji nisu viši od 5MVar ili 5 % maksimalne jalove snage, u ovisnosti šta je manje.
- (5) Za potrebe režima regulacije faktora snage HVDC sustav mora biti sposoban regulirati faktor snage do ciljane vrijednosti na mjestu priključenja uz poštovanje točaka 6.4.3.3 i 6.4.3.4. Podešene vrijednosti moraju biti dostupne u koracima 0,01 ciljanog faktora snage.
- (6) NOSBiH će odrediti karakteristike opreme koja je potrebna za daljinsku regulaciju odgovarajućih vrijednosti.

6.4.3.6. Prednost doprinosa djelatne ili jalove snage

- (1) Doprinos jalove snage ima prioritet u toku režima niskih ili visokih napona i tokom kvarova za koje je potrebna sposobnost prolaska kroz stanje kvara.

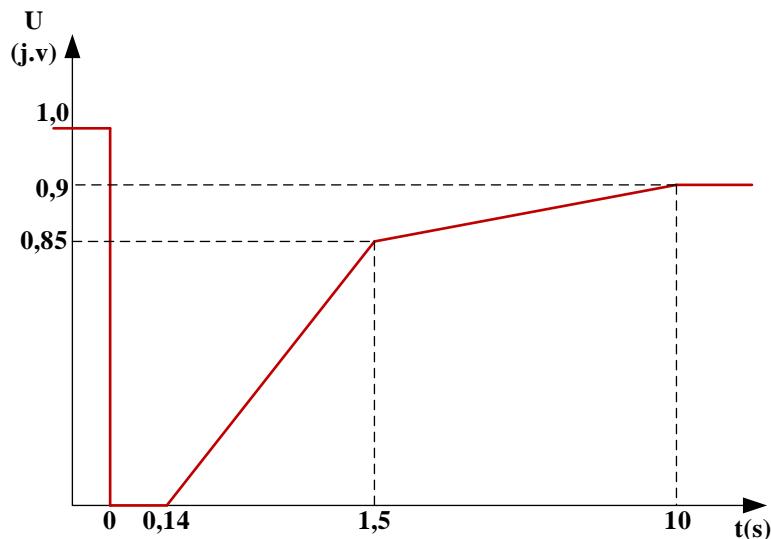
6.4.3.7. Kvaliteta električne energije

- (1) Kvaliteta električne energije treba da bude sukladno s točkom 6.1.1.

6.4.3.8. Sposobnost prolaska kroz stanje kvara

- (1) HVDC sustav mora biti sposoban ostati priključena na mrežu i nastaviti stabilan pogon nakon uspostave elektroenergetskog sustava poslije uklanjanja kvara. FRT kriva, prikazana na sljedećoj

slici, izražava donju granicu linijskih napona na mjestu priključenja tokom simetričnog kvara u funkciji vremena prije, u toku i nakon kvara.

Slika 6.22. FRT za HVDC sustave u točki priključenja na prijenosnu mrežu

- (2) Na zahtjev vlasnika HVDC sustava NOSBiH/Elektroprijenos BiH će u toku izrade Elaborata za priključenje na prijenosnu mrežu osigurati uvjete prije i poslije kvara u vezi s:
  - a) minimalnom dopuštenom snagom kratkog spoja prije kvara na mjestu priključenja;
  - b) radnom točkom HVDC pretvaračke stanice prije kvara koja je izražena kao izlazna djelatna snaga i izlazna jalova snaga na mjestu priključenja te napon na mjestu priključenja; i
  - c) minimalnom dopuštenom snagom kratkog spoja poslije kvara na mjestu priključenja;
- (3) Alternativno, NOSBiH može dati generičke vrijednosti za gore navedene uvjete izvedene iz tipičnih slučajeva.
- (4) NOSBiH, u dogovoru s vlasnikom HVDC sustava i ako je to tehnički izvodivo, može odrediti napone blokiranja (U_{blok}) na mjestima priključenja (preporučena vrijednost je $U_{\text{blok}}=0.7U_n$). Blokiranje znači nastavak priključenosti na mrežu bez doprinosa djelatne i jalove snage u što kraćem vremenskom periodu.
- (5) Vlasnik HVDC sustava će podesiti podnaponsku zaštitu na najveće moguće tehničke sposobnosti HVDC pretvaračke stanice.
- (6) Sposobnosti prolaska kroz stanje kvara u slučaju asimetričnih kvarova mora biti sukladno s prethodnom točkom.

6.4.3.9. *Uspostava djelatne snage poslije kvara*

- (1) HVDC sustav mora biti u stanju, nakon eliminiranja kvara, ponovo uspostaviti djelatnu snagu koja je bila prije kvara u roku od 200 ms.

6.4.4. Zahtjevi u pogledu regulacije

6.4.4.1. Stavljanje pod napon i sinkronizacija HVDC pretvaračkih stanica

- (1) Tokom stavljanja pod napon ili sinkronizacije HVDC sustava s mrežom izmjenične struje ili tokom povezanosti HVDC pretvaračke stanice pod naponom s HVDC sustavom, HVDC pretvaračka stanica mora imati sposobnost ograničenja promjene napona u stacionarnom stanju do 5% napona prije sinkronizacije. NOSBiH će odrediti maksimalnu veličinu, trajanje i mjerni interval tranzijentnih napona u ovisnosti od tehničke izvedbe HVDC sustava.

6.4.4.2. Međudjelovanje HVDC sustava ili drugih postrojenja i opreme

- (1) Ukoliko se nekoliko HVDC pretvaračkih stanica ili drugih postrojenja nalazi na malom električnom razmaku, NOSBiH će, ako je potrebno, pokrenuti izradu studije kojim će se utvrditi eventualni štetni utjecaj međudjelovanja i odrediti mjere za ublažavanje.
- (2) Studiju će izraditi vlasnik HVDC sustava koji se priključuje uz učešće svih strana koje NOSBiH/Elektrhoprijenos BiH smatra relevantne za pojedino mjesto priključenja.
- (3) Sve strane koje nadležni NOSBiH/Elektrhoprijenos BiH prepozna kao relevantne za mjesto priključenja, moraju dati sve odgovarajuće podatke i modele neophodne za izradu studije. Podaci i modeli će biti proslijeđeni odgovornoj strani za izradu studije.
- (4) NOSBiH/Elektrhoprijenos BiH će ocijeniti rezultate studije. Vlasnik HVDC sustava će dostaviti sve odgovarajuće podatke i modele za doradu ili izradu nove studije.
- (5) NOSBiH/Elektrhoprijenos BiH može odrediti prelazne razine radne
- (6) učinkovitosti koji se odnose na događaje za zahvaćene HVDC sustave kako bi se zaštitala cjelovitost opreme Elektroprijenososa i Korisnika sukladno s odredbama Mrežnog kodeksa.

6.4.4.3. Sposobnost prigušivanja oscilacija snage

- (1) HVDC sustav mora biti sposoban pridonositi prigušivanju oscilacija snage u priključenim mrežama izmjenične struje. Frekvencijsko područje oscilacija i regulacijski parametri će biti definirano analizom dinamičke stabilnosti pri izradi Elaborata o priključenju. NOSBiH i vlasnik HVDC sustava će se dogovoriti o izboru regulacijskih parametara.

6.4.4.4. Sposobnost prigušivanja podsinkronog torzijskog međudjelovanja

- (1) Potreban opseg o podsinkronom torzijskom međudjelovanju i potrebni ulazni parametri, koje treba da osigura vlasnik HVDC sustava će biti definirani u Elaboratu o priključenju u ovisnosti od tehničke izvedbe samog HVDC sustava.
NOSBiH/Elektrhoprijenos će izvršiti ocjenu rezultata Elaborata.

6.4.4.5. Karakteristika mreže

- (1) NOSBiH/Elektrhoprijenos BiH će utvrditi proračun najmanje i najveće snage kratkog spoja na mjestima priključenja u toku izrade Elaborata o priključenju.

- (2) HVDC sustav mora biti sposoban raditi unutar opsega snage kratkog spoja i karakteristika mreže koje odredi NOSBiH/Elektrhoprijenos BiH.

6.4.4.6. *Stabilnost HVDC sustava*

- (1) HVDC sustav mora biti u stanju da održava stabilnost u radnim točkama s minimalnom promjenom toka djelatne snage i napona tokom i poslije svake planirane ili neplanirane promjene u HVDC sustavu ili mreži izmjenične struje sukladno s tehničkom izvedbom i dogovorom s vlasnikom HVDC sustava.
- (2) Isključenje iz mreže HVDC pretvaračke stanice ne smije prouzrokovati narušavanje graničnih vrijednosti prelaznih pojava. Prolazni kvarovi na VN vodovima u mreži ne smije prouzrokovati isključenje nijednog elementa opreme HVDC sustava iz mreže zbog djelovanja APU na vodovima u mreži.

6.4.5. Zahtjevi u pogledu zaštitnih uređaja i podešenja

6.4.5.1. *Planovi i postavke električne zaštite*

- (1) NOSBiH/Elektrhoprijenos BiH i vlasnik HVDC sustava će usuglasiti zaštitne planove i podešenja zaštita radi postizanja selektivnosti.
- (2) Električna zaštita HVDC sustava ima prednost pred pogonskom regulacijom uzimajući u obzir sigurnost sustava, zdravlje i sigurnost radnika i javnosti te ublažavanje štete na HVDC sustavu.

6.4.5.2. *Stepen prioriteta zaštite i regulacije*

- (1) Plan regulacije, koji je odredio vlasnik HVDC sustava i koji se sastoje od različitih regulacijskih režima, uključujući podešenja posebnih parametara, mora se iskoordinirati i dogovoriti sa NOSBiH/Elektrhoprijenosom BiH.
- (2) S obzirom na stepen prioriteta zaštite i regulacije, vlasnik HVDC sustava će usuglasiti zaštitne i regulacijske planove sukladno sa prioritetima kao što su:
- zaštita prijenosne mreže i HVDC sustava;
  - regulacija djelatne snage za pružanje pomoći u hitnim slučajevima;
  - virtualna tromost, ako je primjenjivo;
  - automatske korektivne mjere;
  - LFSM;
  - frekvencijski osjetljiv način rada i regulacija frekvencije i
  - ograničenje gradijenta snage.

6.4.6. Zahtjevi u pogledu ponovne uspostave elektroenergetskog sustava

6.4.6.1. *Black start*

- (1) NOSBiH može izabrati da HVDC sustav učestvuje u black startu ukoliko postoje tehničke mogućnosti za to.
- (2) HVDC sustav sa sposobnošću *black* starta mora biti u stanju da stavi pod napon sabirnicu izmjenične TS na koju je druga pretvaračka stanica priključena u roku koji odredi NOSBiH. HVDC sustav mora biti u stanju da se sinkronizira na prijenosnu mrežu u definiranim frekvencijskim i naponskim granicama.
- (3) Kapacitet i raspoloživost i operativni postupak *black* starta će biti predmet dogovora s vlasnikom HVDC sustava.

6.4.7. Zahtjevi za istosmjerno priključene EEP module

- (1) Zahtjevi koji se primjenjuju na HVDC točkama razgraničenja istosmjerno priključenog EEP modula i HVDC sustava nisu primjenljivi za regulacijsko području BiH.

6.4.8. Razmjena informacija i koordinacija

6.4.8.1. Pogon HVDC sustava

- (1) Svaka HVDC pretvaračka jedinica mora biti opremljena automatskim regulatorom koji može primati naloge NOSBiH-a. Automatski regulator mora biti u stanju koordinirano upravljati HVDC pretvaračkim jedinicama HVDC sustava. NOSBiH će odrediti hijerarhiju automatskog regulatora za HVDC pretvaračku jedinicu.
- (2) Automatski regulator HVDC sustava može slati sljedeće vrste signala:
  - a) pogonske signale:
    - signali za pokretanje;
    - mjerena izmjeničnog i istosmjernog napona;
    - mjerena izmjenične i istosmjerne struje;
    - mjerena djelatne i jalove snage na izmjeničnoj strani;
    - mjerena snage istosmjerne struje;
    - pogon na razini HVDC pretvaračke jedinice u HVDC pretvaraču višepolnog tipa;
    - stanje elemenata i topologije i
    - opsezi djelatne snage u frekvencijsko osjetljivom načinu rada, LFSM-O-u i LFSM-U-u;
  - b) alarmne signale:
    - blokiranje u hitnoj situaciji;
    - blokiranje kontinuirane promjene;
    - brza promjena smjera djelatne snage.
- (3) Automatski regulator može primati sljedeće vrste signala:
  - a) pogonske signale kojima se primaju:
    - naredba za pokretanje;

- podešene vrijednosti djelatne snage;
  - postavke frekvencijsko osjetljivog načina rada;
  - podešene vrijednosti jalove snage, napona i sl.;
  - režimi regulacije jalove snage;
  - regulacija prigušivanja oscilacija snage i
  - virtualna tromost;
- b) alarmne signale kojima se primaju:
- naredba za blokiranje u hitnoj situaciji;
  - naredba za blokiranje kontinuirane promjene;
  - smjer toka djelatne snage; i
  - naredba za brzu promjenu smjera djelatne snage.
- (4) NOSBiH može odrediti kvalitetu za svaki od navedenih signala.

6.4.8.2. *Parametri i podešenja*

- (1) Vlasnik HVDC sustava i NOSBiH će dogovoriti parametre, podešenja i hijerarhiju glavnih regulacijskih funkcija HVDC sustava. Glavne regulacijske funkcije obuhvaćaju:
- a) virtualnu inerciju, ako je primjenjivo;
  - b) frekvencijski osjetljivi načini rada (FSM, LFSM-O, LFSM-U);
  - c) regulacija frekvencije, ako je primjenjivo;
  - d) režim regulacije jalove snage;
  - e) sposobnost prigušivanja oscilacija;
  - f) sposobnost prigušivanja podsinkronog torzijskog međudjelovanja.

6.4.8.3. *Registracija i praćenje kvarova*

- (1) HVDC sustav mora raspolagati opremom za registraciju kvarova i praćenje dinamičkog ponašanja sustava. Za ove potrebe mjerit će se:
- a) izmjenični i istosmjerni napon i struja;
  - b) djelatna i jalova snaga;
  - c) frekvencija.
- (2) Karakteristike opreme za registraciju kvarova, uključujući analogne i digitalne kanale, podešenja, kriterije aktivacije i brzine uzorkovanja, dogovaraju vlasnik HVDC sustava i NOSBiH/Elektrhoprijenos BiH.

6.4.8.4. *Simulacijski modeli*

- (1) Simulacijski modeli odražavaju ponašanje HVDC sustava u stacionarnom i dinamičkom stanju i dostavljaju se na zahtjev NOSBiH u definiranom formatu.
- (2) Dinamički model treba da sadrži:
  - a) modele HVDC pretvaračke jedinice;
  - b) modele komponente izmjeničnog sustava;
  - c) modele istosmjerne mreže;
  - d) regulator napona i snage;
  - e) posebne regulacijske zahtjeve, ako je primjenjivo, npr. funkciju prigušivanja oscilacija snage, regulaciju podsinkronog torzijskog međudjelovanja;
  - f) višeterminalnu regulaciju, ako je primjenjivo;
  - g) modele zaštite HVDC sustava kako je dogovorenno između NOSBiH/Elektrhoprijenos BiH i vlasnika HVDC sustava.

7. Operativni kodeks

- (1) Ovaj kodeks se primjenjuje na NOSBiH, Elektroprijenos BiH, ODS i Korisnike prijenosne mreže.

7.1. Planiranje

7.1.1. Predviđanje potrošnje i proizvodnje

- (1) NOSBiH do kraja listopada svake godine izrađuje godišnju bilancu električne energije na prijenosnoj mreži koji sadrži detaljne planirane podatke o količinama po mjesecima za sljedeću godinu. NOSBiH će tokom izrade bilance usuglašavati podatke sa Korisnicima.
- (2) U cilju izrade godišnje bilance na mreži prijenosa Korisnici NOSBiH-u, na način i u vrijeme koji su naznačeni, moraju osigurati sljedeće podatke:
- Svaki ODS i kupac priključen na prijenosnu mrežu do kraja rujna svake godine će NOSBiH-u dostaviti objektivne procjene za minimalnu i maksimalnu razinu snage (MW, MVar) (bruto i sa prijenosne mreže) za svaki mjesec predstojeće godine;
  - Svaki ODS i kupac priključen na prijenosnu mrežu do kraja rujna svake godine će NOSBiH-u dostaviti objektivne procjene za ukupnu potrošnju električne energije (MWh, MVArh), kao i iznos energije koju planira preuzeti sa prijenosne mreže i/ili drugih sustava za svaki mjesec predstojeće godine;
  - Podaci o kojima je riječ u prethodnim alinejama će biti dostavljeni za svako čvorište ODSa i Direktno priključenih kupaca;
  - Svaki ODS će dostaviti zbirne mjesečne podatke o planiranoj proizvodnji jedinica spojenih na distribucijski sustav;
  - U svojim predviđanjima svaki ODS i Direktno priključeni kupac mora naznačiti moguće predviđene promjene potrošnje električne energije do kojih bi moglo doći zbog projekata koji su planirani, ali još nisu izvedeni.
- (3) U cilju izrade godišnje bilance na mreži prijenosa svaki proizvođač će do kraja rujna svake godine dostaviti objektivne procjene proizvodnje električne energije i snage za svaku HE i OIE, te svaki agregat u TE, za svaki mjesec predstojeće godine.
- (4) NOSBiH će za prijenosnu mrežu procjenjivati vrijednosti gubitaka na mjesecnoj osnovi, kao i potrebbni obim rezervi za održavanje frekvencije.
- (5) Prilikom predviđanja opterećenja prijenosne mreže NOSBiH će u obzir uzeti sljedeće faktore:
- historijske podatke potrošnje i podatke od Korisnika;
  - procjenu prijenosnih gubitaka;
  - očekivane tokove na interkonektivnim vodovima;
  - ostale informacije Korisnika;
  - predviđena potrošnja crpno-akumulacijskih jedinica.

7.1.2. Planiranje zastoja

- (1) U ovoj sekciji se izlažu procedure koje NOSBiH-u omogućuju procjenu sigurnosti i raspoloživosti prijenosne mreže u karakterističnim vremenskim intervalima sukladno sa sigurnosnim operativnim standardima ENTSO-E.

7.1.2.1. Godišnji plan zastoja

- (1) Godišnji plan zastoja pravi NOSBiH na osnovu podataka koje mu dostavlja Elektroprijenos BiH (termini zastoja elemenata prijenosne mreže u njegovom vlasništvu) i Korisnici (termini zastoja elemenata prijenosne mreže i proizvodnih jedinica u njihovom vlasništvu). Godišnji plan zastoja sastoji se od točno definiranih termina za dugotrajne prekide i okvirnih termina za kratkotrajne prekide.
- (2) Tokom pripreme godišnjeg plana zastoja NOSBiH će poduzeti potrebne mjere kako bi usuglasio zahtjeve za planskim isključenjima Elektroprijenos BiH i Korisnika. U slučaju kada se iz opravdanih razloga ne može udovoljiti zahtjevima Elektroprijenos BiH i/ili Korisnika, izvršit će se dodatne konsultacije između NOSBiH-a, Elektroprijenos BiH i Korisnika kako bi bio napravljen odgovarajući godišnji plan. U ovim okolnostima NOSBiH ima ovlaštenje za donošenje konačne odluke.
- (3) Kronologija usuglašavanja godišnjeg plana zastoja:
- Kraj kolovoza: Elektroprijenos BiH i Korisnici dostavljaju NOSBiH-u prvi nacrt godišnjeg plana zastoja za predstojeću godinu.
  - Kraj rujna: NOSBiH izrađuje nacrt godišnjeg plana te ga dostavlja Elektroprijenosu BiH i Korisnicima.
  - Kraj listopada: NOSBiH usuglašava nacrt godišnjeg plana zastoja sa planovima operatora susjednih sustava.
  - Kraj studenog: NOSBiH izrađuje konačni godišnji plan zastoja nakon usuglašavanja na regionalnoj razini.
- (4) Termin isključenja definiran godišnjim planom zastoja može biti izmijenjen:
- pravovremenim nalogom NOSBiH-a o promjeni termina početka isključenja kojem je cilj omogućiti pouzdanu opskrbu ili sigurnost rada EES-a;
  - dogовором између NOSBiH-a и subjekta nadležnog за управљање производном јединicom, у случајевима када те промјене утичу само на ту производну јединицу;
  - dogовором између NOSBiH-a и Direktno priključenih kupaca, у случајевима када такве промјене утичу само на тог kupca;
  - dogовором између NOSBiH-a и Elektroprijenos BiH, у случајевима када такве промјене утичу само на Elektroprijenos BiH;
  - dogовором између NOSBiH-a и ODSa, у случајевима када такве промјене утичу само на тог ODSa;
  - dogовором између Korisnika i Elektroprijenos BiH, ukoliko je NOSBiH dao odobrenje za to, uz procjenu utjecaja takvog aranžmana na uvjete u sustavu;

- dogovorom NOSBiH-a sa regionalnim koordinatorom, koordinatorom bloka i operatorima susjednih sustava kada promjena termina isključenja ima utjecaj na te sustave.

7.1.2.2. *Mjesečni plan zastoja*

- (1) Elektroprijenos BiH i Korisnici obavezni su do 20-tog u mjesecu (M) potvrditi termine planiranih zastoja predviđenih godišnjim planom zastoja za dva (2) mjeseca unaprijed (M+2) ili predložiti eventualne izmjene.
- (2) NOSBiH će pri izradi Mjesečnog plana zastoja, definirati vrijeme i trajanje planiranog zastoja.

7.1.2.3. *Zahtjevi za isključenje*

- (1) Elektroprijenos BiH i Korisnici će zatražiti od NOSBiH-a pismenu suglasnost za obavljanje planiranih isključenja u rokovima koje definira NOSBiH. Elektroprijenos BiH je dužan osigurati saglasnost Korisnika ukoliko planirano isključenje uzrokuje prekid napajanja.

7.1.2.4. *Neplanska isključenja*

- (1) Kada, zbog okolnosti koje se ne mogu izbjegći, Elektroprijenos BiH ili Korisnik trebaju obaviti neplansko isključenje, o tome moraju obavijestiti NOSBiH i tražiti suglasnost. Zahtjev za suglasnost mora sadržavati:
  - sve pojedinosti o postrojenjima i uređajima na koje se odnosi traženo isključenje, te moguće posljedice,
  - datum i vrijeme početka i završetka neplanskog isključenja.
- (2) NOSBiH od Elektroprijenososa BiH ili Korisnika može zahtijevati izmjene vezane za neplansko isključenje kada prema mišljenju NOSBiH-a to neplansko isključenje može ozbiljno uticati na sigurnost EES-a. Ako su Elektroprijenos BiH ili Korisnik suglasni s predloženom alternativom, NOSBiH mora poslati pismenu potvrdu s novim datumom i vremenom neplanskog isključenja.

7.1.2.5. *Ispadi*

- (1) U slučaju da dođe do ispada objekta Korisnika ili nekog od elemenata prijenosne mreže, NOSBiH treba biti obaviješten o događaju što je moguće prije. Elektroprijenos BiH ili Korisnik bi trebali procijeniti moguće trajanje ispada i NOSBiH-u predočiti sve potrebne pojedinosti. U slučaju da procjene vremena i datuma povratka na normalni režim ne mogu biti dostavljene zajedno s prvim izvještajem o ispadu, Elektroprijenos BiH ili Korisnik će, što je moguće prije, o tome izvijestiti NOSBiH.
- (2) U slučaju ispada elemenata prijenosne mreže koji za posljedicu imaju prekid isporuke električne energije ODS-u/Korisniku, NOSBiH ili Elektroprijenos BiH tog ODS-a/Korisnika trebaju obavijestiti o razlozima i prvim procjenama trajanja ispada.

7.1.3. Dnevni rasporedi

- (1) Način unosa, izmjena i odobravanje dnevnog rasporeda je definiran u Uputama za dostavljanje i izmjene dnevnih rasporeda (www.nosbih.ba).
- (2) Konačni dnevni raspored ili njegove dijelove NOSBiH može proglašiti nevažećim u sljedećim slučajevima:
  - a) ako dnevni raspored sadrži prekogranične razmjene za koje nije osiguran prekogranični kapacitet,
  - b) ako dnevni raspored sadrži prekogranične razmjene koje nisu usuglašene sa susjednim operatorom sustava,
  - c) ako dnevni raspored sadrži razmjene koje nisu usuglašene unutar regulacijskog područja BiH,
  - d) ako dnevni raspored sadrži internu razmjenu preko objavljenog mrežnog ograničenja unutar BiH,
  - e) ako dnevni raspored sadrži bilo koji podatak koji je tehnički neostvariv ili nije logičan (npr. proizvodnja veća od tehničkog maksimuma),
  - f) ako dnevni raspored nije izbalansiran.
- (3) U slučaju da NOSBiH konačni dnevni raspored ili njegove dijelove proglaši nevažećim, stranu koja je raspored nominirala obavještava o tome i navodi razloge za takvu odluku.

7.1.4. Kratkoročna i srednjoročna prikladnost, D2CF modeli

- (1) NOSBiH na temelju dostavljenih planova izrađuje pojedinačne modele mreže za scenarije sukladno sa ENTSO-E pravilima
- (2) Sukladno s Procedurama za kritične mrežne situacije (www.nosbih.ba) korisnici su obavezni da:
  - svakodnevno dostavljaju 24-satni program proizvodnje i potrošnje za dva dana unaprijed (D-2) zbog izrade 24 individualna modela za dva dana unaprijed (D2CF)
  - svakodnevno dostavljaju 24-satnu prognozu proizvodnje i potrošnje, raspoloživost proizvodnih modula i njihove raspoložive proizvodnje za narednih sedam dana zbog izrade dokumenata o raspoloživoj prikladnosti.

7.1.5. DACF i IDCF modeli

- (1) Sukladno s Procedurama za kritične mrežne situacije (www.nosbih.ba) korisnici su obavezni da:
  - svakodnevno dostavljaju 24-satni program proizvodnje i potrošnje za dan unaprijed (D-1) zbog izrade 24 individualna modela za dana unaprijed (DACP),
  - dostavljaju izmijenjeni program proizvodnje i potrošnje u unutardnevnim djelatnostima (D) zbog izrade individualnih modela za dan D (IDCF).

7.1.6. Upravljanje zagušenjima

- (1) NOSBiH u suradnji sa susjednim operatorima sustava i subjektima za koordinirani proračun prijenosnih kapaciteta utvrđuje i objavljuje vrijednosti raspoloživih prekozonskih kapaciteta.
- (2) Pristup koji se upotrebljava u zajedničkoj metodologiji proračuna kapaciteta može biti pristup baziran na koordiniranom neto prijenosnom kapacitetu ili pristup baziran na tokovima snaga.
- (3) NOSBiH u suradnji sa susjednim operatorima sustava definira pravila za dodjelu i korištenje prekozonskih kapaciteta.
- (4) U slučaju mrežnih zagušenja NOSBiH će osigurati ažurirane vrijednosti ATC-a. NOSBiH će identificirati sve prijenosne linije i dijelove prijenosne mreže koji bi mogli biti pogodjeni ovim zagušenjima.
- (5) Kako bi osigurao integritet i sigurnost EES-a, NOSBiH, uz pravovremeno obavještenje i naknadno pismeno obrazloženje, ima pravo da ograniči ili potpuno prekine sve uvoze/izvoze koji doprinose neočekivanom mrežnom zagušenju.
- (6) U slučaju pojave unutrašnjih zagušenja, u cilju osiguranja integriteta i sigurnosti EES-a, NOSBiH ima pravo da uradi redispēciranje proizvodnje.
- (7) Informacije vezane za upravljanje zagušenjima se objavljuju na www.nosbih.ba.

7.2. Upravljanje prijenosnim sustavom

- (1) U cilju donošenja svrsishodnih odluka vezanih uz siguran i pouzdan pogon EES-a, NOSBiH u svakom trenutku mora znati uklopno stanje prijenosne mreže kao i uklopno stanje u postrojenjima sustava. NOSBiH mora pratiti električne procesne parametre sustava (napone, tokove snaga, snage trenutne proizvodnje elektrana, trenutnu potrošnju, odstupanje snage razmjene prema susjednim sustavima, regulacijske zahtjeve, frekvenciju, djelovanje električnih zaštita i slično), te voditi statistiku pogonskih događaja. Nadzor nad navedenim elementima, odnosno, procesnim veličinama EES-a, operator sustava provodi putem sustava SCADA.
- (2) NOSBiH mora imati i nadzor nad svim radovima koji se odvijaju u mreži, a koji utiču na njenu topološku strukturu i prijenosne mogućnosti.
- (3) NOSBiH obavlja sljedeće funkcije:
  - a) upravlja radom svih visokonaponskih uređaja u BiH naponske razine 110 kV i više koji su u funkciji prijenosa električne energije;
  - b) izdaje upute u procesu upravljanja;
  - c) rukovodi balansnim tržištem;
  - d) održava frekvenciju i snagu razmjene kontrolnog područja;
  - e) održava napon i
  - f) vrši ponovno uspostavljanje napajanja.
- (4) Navedene funkcije NOSBiH realizira izdavanjem dispečerskih naloga za:
  - a) manipulacije komutacijskom opremom na prijenosnoj mreži;
  - b) angažiranje pomoćnih usluga;

- c) uključivanje/isključivanje i regulaciju opreme za jalovu kompenzaciju (kapaciteta/reaktora/SVC-a/promjena postavke preklopke transformatora);
  - d) za održavanje napona promjenom režima proizvodnje jalove snage generatora;
  - e) redispečing u svrhu otklanjanja zagušenja na prijenosnoj mreži.
- (5) Dispečerske naloge koji se odnose na promjenu odobrenog dnevnog rasporeda NOSBiH izdaje samo u slučaju ugroženosti sigurnosti sustava i/ili angažiranja pomoćnih usluga.
- (6) NOSBiH sve dispečerski naloge mora čuvati u odgovarajućoj formi, sukladno sa odredbama zakona koje reguliraju ovu oblast i internim aktima NOSBiH-a. Elektroprijenosu BiH i Korisnicima može se dozvoliti pristup samo informacijama u vezi sa njihovim postrojenjima i uređajima.

7.2.1. Održavanje frekvencije

- (1) Održavanje frekvencije NOSBiH obavlja sukladno s pravilima ENTSO-E i Tržišnim pravilima rabeći FCR, FRR i RR.
- (2) Proračun potrebnog iznosa FRR-a vrši se sukladno s Procedurom za pomoćne usluge (www.nosbih.ba).

7.2.1.1. Primarna regulacija (FCR - Proces održavanja frekvencije)

- (1) Pri pogonu u interkonekciji EES BiH, kao jedinstveno regulacijsko područje, obavezan je u svakom trenutku osigurati zadati FCR sukladno sa udjelom svoje proizvodnje u ukupnoj proizvodnji ENTSO-E.
- (2) Regulacijski opseg definiran je vrijednošću djelatne snage unutar kojeg sustav regulacije brzine pogonskog stroja djeluje automatski u oba smjera pri odstupanju frekvence.
- (3) Pružanje usluge primarne regulacije i monitoring je definiran u Procedurama za pomoćne usluge (www.nosbih.ba).
- (4) Svaka proizvodna jedinica (tj. turbogeneratori i hidroagregati), priključena na prijenosnu mrežu, mora biti opremljena turbinskim regulatorima koji imaju mogućnost automatske regulacije brzine obrtanja.

7.2.1.2. Sekundarna regulacija (aFRR – Automatski proces obnove frekvencije)

- (1) Zadaci obnove frekvencije su:
  - a) ostvarivanje utvrđenog programa razmjene snage između sustava BiH i susjednih sustava u interkonekciji,
  - b) preuzimanje regulacije frekvencije od aktivirane FCR te njeno obnavljanje,
  - c) vraćanje frekvencije sustava na zadatu vrijednost.
- (2) Proces obnove frekvencije je pomoćna usluga na razini EES-a s minutnim odzivom radi održavanja željene snage razmjene i frekvencije u interkonekciji, odnosno samo frekvencije u izoliranom pogonu regulacijskog područja ili dijela EES-a. Ostvaruje se djelovanjem preko sustava regulacije

brzine proizvodnih jedinica i grupnih regulatora djelatne snage elektrane, ako su instalirani u elektranama s više proizvodnih jedinica.

- (3) Angažiranje sekundarne regulacije vrši se sukladno s Procedurom za pomoćne usluge.

7.2.1.3. Tercijarna regulacija (mFRR – Ručni proces obnove frekvencije)

- (1) Ručna FRR se angažira dispečerskim nalogom ili softverskom aktivacijom sukladno s Procedurama za pomoćne usluge.
- (2) U slučaju da se potrebna rezerva ne može osigurati u EES-u BiH, NOSBiH je može osigurati iz drugih kontrolnih područja sukladno s odgovarajućim sporazumima.

7.2.1.4. Zamjenska rezerva (RR)

- (1) Zamjenska rezerva se angažira dispečerskim nalogom za ponovnu uspostavu ili održavanje zahtijevane razine FRR-a radi spremnosti na dodatne neravnoteže u sustavu uključujući proizvodnu rezervu.
- (2) NOSBiH će sukladno sa stanjem na balansnom tržištu donijeti odluku o potrebnom uključenju RR u balansni mehanizam.
- (3) Dimenzioniranje, karakteristike i angažiranje zamjenske rezerve vrši se sukladno s Procedurama za pomoćne usluge (www.nosbih.ba).

7.2.2. Održavanje napona i isporuka jalove snage

- (1) U cilju održavanja sigurnosti i integriteta EES-a BiH, NOSBiH upravlja tokovima jalovih snaga na prijenosnoj mreži radi održavanja napona u granicama koje su definirane u [Prilogu 1. Tabela 2.](#)
- (2) NOSBiH će izdavati dispečerske naloge za upravljanje raspoloživim kapacitivnim i induktivnim jalovim izvorima (generatori, prijenosni vodovi, kompenzatori i sl.), kao i naloge za promjenu položaja regulacijskih preklopki mrežnih transformatora 400 kV i 220 kV u cilju održavanja napona unutar definiranih granica.

7.2.3. Sigurnost rada prijenosnog sustava

- (1) U slučajevima narušavanja sigurnosti opskrbe električnom energijom krajnjih kupaca ili sigurnosti rada prijenosnog sustava, internih zagušenja u EES-u ili nekog drugog poremećaja, NOSBiH može korigirati/limitirati proizvodnju električne energije proizvodnog modula. Vlasnik proizvodnog modula je obavezan da omogući rad proizvodnog modula u bilo kojoj točki pogonskog dijagrama.
- (2) U slučaju korekcije proizvodnje električne energije proizvodnog modula, DC NOSBiH će evidentirati period u kojem je korigirao proizvodnju, iznos korigirane energije, kao i razlog za korekciju. Evidentirana energija obračunava se sukladno sa Tržišnim pravilima.

7.2.4. Dispečerski nalozi, upute i komunikacije

- (1) NOSBiH definira format i sadržaj dispečerskih naloga i uputa koje će izdavati uz konsultacije sa Elektroprijenosom BiH i Korisnicima.

- (2) Osoba koja primi dispečerski nalog ili uputu, mora je ponoviti kako bi osoba koja ju je izdala mogla potvrditi da su nalog ili uputa ispravno shvaćeni. Osoba koja je primila nalog ili uputu izvršit će je tek nakon što primi potvrdu od osobe koja je izdala dispečerski nalog ili uputu.
- (3) Korisnik ili Elektroprijenos BiH, uz odgovarajuće obrazloženje, mogu odbiti dispečerski nalog ili uputu iz sigurnosnih razloga – u vezi sa osobljem ili postrojenjem – ili zbog nevalidnosti dispečerskog naloga ili upute.
- (4) Ni pod kakvim okolnostima važeći dispečerski nalog koji je NOSBiH izdao Korisniku ili Elektroprijenosu BiH ne može biti ignoriran zbog komercijalnih razloga.
- (5) U slučaju da se pri izvršenju dispečerskog naloga ili upute dogodi nepredviđeni problem, koji utječe na sigurnost osoblja ili postrojenja, NOSBiH o tome mora trenutno biti obaviješten.
- (6) U slučaju gubitka svih vidova komunikacija, Elektroprijenos BiH i Korisnik moraju raditi kao odgovorni i oprezni operatori.
- (7) U slučaju gubitka komunikacija neće se upravljati elektronom izvan njenih sigurnosnih granica, odnosno, Korisnik mora održavati frekvenciju sustava i vrijednosti napona u dozvoljenim granicama.
- (8) U slučaju prekida u komunikacijama ili oštećenih komunikacija pogodjene strane će učiniti sve neophodne korake da što prije ponovo uspostave bilo kakvu komunikaciju.
- (9) Detaljni opis se nalazi u Pravilniku o radu DC NOSBiH (www.nosbih.ba).

8. Kodeks mjera u nepredviđenim situacijama

- (1) Ovaj kodeks se primjenjuje na NOSBiH, Elektroprijenos BiH, ODS i Korisnike prijenosne mreže.
- (2) NOSBiH je odgovoran za realizaciju mjera očuvanja sigurnosti sustava u nepredviđenim režimima rada. Uvažavajući tehničke karakteristike prijenosne mreže i Korisnika NOSBiH će u posebnom dokumentu obraditi detaljne mjere i procedure za obranu sustava od poremećaja koji mogu dovesti do djelomičnog ili potpunog raspada, kao i procedure za obnovu sustava.

8.1. Plan odbrane od poremećaja

8.1.1. Kontrola potrošnje

- (1) ODS i kupci priključeni na prijenosnu mrežu pridržavat će se mjera redukcije potrošnje koje NOSBiH može poduzeti u cilju sigurnosti sustava i nesmetanog napajanja prioritetne potrošnje.
- (2) Pri primjeni mjera redukcije potrošnje NOSBiH će imati nediskriminirajući pristup prema kupcima električne energije na prijenosnoj mreži i rabiti ih tek nakon što se iscrpe ostale mjere za očuvanje sigurnosti sustava.

8.1.1.1. Metode kontrole potrošnje

- (1) Kontrola potrošnje uključuje:
  - a) redukciju napona koju inicira NOSBiH
  - b) smanjenje opterećenja koje inicira NOSBiH
  - c) automatsko podfrekvencijsko rasterećenje
  - d) havarijsko ručno rasterećenje.
- (2) NOSBiH će sa ODS i kupcima priključenim na prijenosnu mrežu dogovoriti sve detalje vezane za kontrolirano rasterećenje potrošnje smanjenjem napona i/ili djelomičnim ili potpunim isključenjem Korisnika sa mreže.

8.1.1.2. Redukcija napona Korisnika

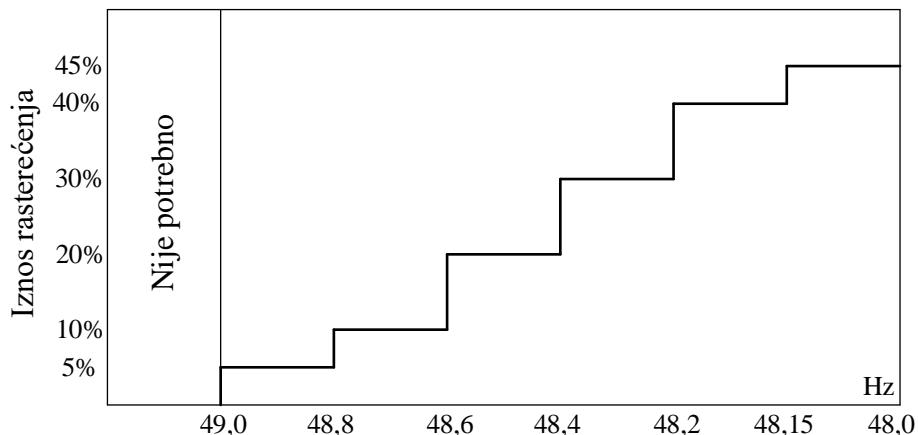
- (1) U slučaju opasnosti od pojave naponskog kolapsa NOSBiH će, zajedno sa Elektroprijenosom BiH, ODS i Korisnicima mreže, aktivirati mjere redukcije napona na naponskim razinama napajanja Korisnika do pet procenata (5%). U takvim slučajevima NOSBiH će Elektroprijenosu BiH davati naloge za promjenu položaja regulacijske sklopke transformatora na određenim točkama sustava
- (2) Ukoliko jalovi resursi nisu dovoljni, NOSBiH će izdati nalog o redukciji potrošnje u cilju prevencije naponskog sloma.

8.1.1.3. Smanjenje opterećenja koje inicira NOSBiH

- (1) U slučajevima poremećaja u EES-u BiH koji ugrožavaju sigurnost sustava i za koje se predviđa da mogu trajati duže vremena, NOSBiH će zahtijevati redukciju opterećenja. U takvim okolnostima, ovisno od veličine poremećaja, NOSBiH će u dogovoru sa ODS pripremiti plan redukcije opterećenja za 45% potrošnje (raspodijeljen u šest koraka po 5 i 10%) na 35 kV, 20 kV i 10 kV distribucijskim odvodima u svim TS 110/x kV.

8.1.1.4. Automatsko podfrekvencijsko rasterećenje

- (1) ODS i kupci priključeni na prijenosnu mrežu obavezni su pripremiti i realizirati planove podfrekvencijske zaštite koji sadrže raspored potrošača prema stepenu njihovog prioriteta, tehnološkim karakteristikama i snazi. Automatsko podfrekvencijsko rasterećenje se postiže upotrebom podfrekvencijskih releja koji moraju imati diferencijalni i vremenski članak. Ukupno rasterećenje sustava iznosi 45% nominalnog opterećenja (u sumi) i ostvaruje se djelovanjem podfrekvencijskih releja u rasponu od 49,0 do 48,0 Hz. Plan podfrekvencijskog rasterećenja EES-a BiH mora biti usklađen sa Općim planom automatskog podfrekvencijskog rasterećenja ENTSO-E u kome se navodi:
- a) Rasterećenje potrošnje je obavezno na 49,0 Hz, a postepeno rasterećenje do 45% nominalnog opterećenja (u sumi) treba da se ostvaruje djelovanjem podfrekvencijskih releja u rasponu od 49,0 do 48,0 Hz.
  - b) Na 49,0 Hz bar 5% ukupne potrošnje treba da se rastereti, što treba da bude dopunjeno gubitkom proizvodnje koji je u ovom stadiju izazvan padom frekvencije uslijed neispunjena zahtjeva mreže.
  - c) Ispod 49,0 Hz, plan rasterećenja po koracima treba da bude dopunjen pojedinačnim ublažavanjem gubitka proizvodnje. Plan podfrekvencijskog rasterećenja treba prilagoditi kako bi se nadoknadili dodatni gubici proizvodnje.
  - d) Koraci frekvencije treba da budu manji od ili jednaki 200 mHz (u ovisnosti od broja koraka i karakteristike podfrekvencijskih releja).
  - e) U svakom koraku automatskog podfrekvencijskog rasterećenja dozvoljeno je isključenje do 10% opterećenja (u ovisnosti od broja koraka i karakteristike podfrekvencijskih releja) osim ako se uzimaju u obzir dodatni gubici proizvodnje.
  - f) Maksimalno vrijeme isključenja je 150 ms nakon pada frekvencije ispod podešene vrijednosti.
  - g) Mjerena frekvencija za rasterećenje treba održavati sa maksimalnom greškom mjerena od 30 mHz.
  - h) Automatsko isključenje pumpi treba da bude aktivirano ispod 49,8 Hz:
    - Ako je $49,2 \text{ Hz} < \text{frekvencija} < 49,8 \text{ Hz}$, onda je kašnjenje $\leq 10 \text{ s}$.
    - Ako je $\text{frekvencija} \leq 49,2 \text{ Hz}$, onda je kašnjenje = 0 s.
    - Ispod 49,2 Hz sve pumpe treba da budu isključene.

Slika 8.1. Opsezi podešenja releja podfrekveničke zaštite

- (2) Postotak automatskog rasterećenja odnosi se na vršnu snagu ODS i kupca priključenog na prijenosnu mrežu u prethodnoj godini. Elektroprijenos BiH, te ODS i kupci priključeni na prijenosnu mrežu, će NOSBiH godišnje izvještavati o lokaciji podfrekveničkog releja te o ukupnom očekivanom smanjenju potrošnje koje je moguće postići za svako distribucijsko čvorište.
- (3) Ažuriranje plana automatskog frekveničkog rasterećenja će se raditi svake dvije (2) godine.

8.1.1.5. Automatsko nadfrekveničko rasterećenje

- (1) Automatsko nadfrekveničko rasterećenje treba da osigura automatsko smanjenje proizvodnje djelatne snage koja se injektira u EES. U dogovoru sa ostalim operatorima prijenosnog sustava, NOSBiH će u Planu obrane EES definirati sljedeće parametre za automatsko djelovanje nadfrekveničke zaštite:
  - (a) frekvenički prag za aktiviranje plana;
  - (b) omjer smanjenja injektirane djelatne snage.

8.1.1.6. Hvarijsko ručno rasterećenje

- (1) U cilju izbjegavanja ugrožavanja sigurnosti EES ili njegovih pojedinih dijelova sa prijetnjom potpunog ili djelomičnog raspada praćenog preopterećenjem elemenata prijenosne mreže, smanjenjem napona i/ili frekvencije ispod dozvoljenih granica, NOSBiH od ODS-a ili Elektroprijenos BiH može zahtijevati hvarijsko ručno isključenje opterećenja u pojedinim dijelovima sustava ili cijelog postrojenja. Elektroprijenos BiH i ODS su odgovorni za realizaciju naloga NOSBiH-a.

8.1.2. Resinkronizacija otoka

- (1) Kada dijelovi sustava prestanu biti međusobno sinkronizirani, ali ne dođe do potpunog ili djelomičnog prekida, NOSBiH će određenim Korisnicima dati upute da reguliraju proizvodnju ili potrošnju, u ovisnosti od slučaja, kako bi se omogućila resinkronizacija. NOSBiH će informirati Korisnike o (ne)uspješnosti sinkronizacije.

8.1.3. Višestruki incidenti u sustavu

- (1) Višestruki incident u sustavu je slučaj čija pojava, po mišljenju NOSBiH-a, Elektroprijenos BiH ili Korisnika, vodi ili može imati ozbiljne i/ili široke posljedice na cijeli sustav. Kada NOSBiH ustanovi da je nastao višestruki incident, NOSBiH će poduzeti sve neophodne mjere da bi se spriječila dalja dezintegracija sustava.

8.2. Obnova rada sustava nakon raspada

8.2.1. Plan obnove rada elektroenergetskog sustava

- (1) NOSBiH je, uz suradnju Elektroprijenos BiH i Korisnika, odgovoran za izradu i ažuriranje plana obnove EES-a. Ovaj plan će uspostaviti opću strategiju obnove EES-a nakon što su cijeli EES BiH ili neki njegovi dijelovi bili isključeni iz sustava Europe.
- (2) Cilj Plana obnove EES-a je dati smjernice za sve subjekte uključene u proces obnove EES-a kako bi se što brže uspostavilo ponovno napajanje. Plan obnove rada EES-a treba biti fleksibilan u ovisnosti od raspoloživosti *black start* elektrana i prijenosnih objekata.
- (3) Opća strategija obnove EES-a koju će slijediti Korisnici biće izložena u Planu obnove EES-a koji će definirati sljedeće korake:
  - a) prioritetno uspostavljanje opskrbe iz susjednih sustava u cilju očuvanja termičkih parametara termoagregata, napajanja prioritetne potrošnje i brže obnove sustava;
  - b) uspostavljanje određenog broja izoliranih otočnih sustava koji se oslanjaju na pokretanje *black start* elektrana;
  - c) napajanje lokalnog opterećenja iz ovih *black start* elektrana;
  - d) sinkronizaciju, korak po korak, i međusobno povezivanje izoliranih EES-a;
  - e) konačnu i potpunu obnovu normalnog rada cijelog EES-a, uključujući i veze prema susjednim sustavima.

8.2.1.2. Ažuriranje plana obnove elektroenergetskog sustava

- (1) NOSBiH je zajedno sa Elektroprijenosom BiH odgovoran za ažuriranje Plana obnove EES-a. Plan obnove će biti ažuriran i revidiran svakih pet (5) godina.
- (2) U razdoblju od 5 godina, NOSBiH će, u suradnji sa Elektroprijenosom BiH, uraditi revizije Plana obnove EES-a kako bi ga uskladio sa promjenama tehničkih parametara koji mogu uticati na izmjene pojedinih procedura obnove (nove elektrane, dalekovodi, prioritetni kupci).

8.2.1.3. Sprovodenje plana obnove elektroenergetskog sustava

- (1) Tokom procesa obnove EES-a Elektroprijenos BiH i Korisnici moraju se pridržavati naloge NOSBiH-a.
- (2) Nakon završetka procesa obnove EES-a i povratka u normalan pogon NOSBiH će Elektroprijenos BiH i Korisnike informirati o normalizaciji stanja u EES-u.

8.3. Obuka

- (1) Osoblju koje će biti uključeno u planove odbrane i obnove EES-a NOSBiH će omogućiti da bude upoznato s tim planovima i bude obučeno za njihovo provođenje, provjere i prilagođavanja.
- (2) Obaveza Elektroprijenos BiH i svih Korisnika navedenih u planovima je da osiguraju prikladnu obuku za svoje osoblje koje će biti uključeno u planove odbrane i obnove EES-a uz uvjet da to osoblje ima primjerene kvalifikacije i iskustvo.

9. Kodeks mjerena

- (1) Kodeks mjerena se primjenjuje na NOSBiH, Elektroprijenos BiH, ODS i Korisnike prijenosne mreže.
- (2) Kodeks mjerena sadrži pravila, prava i obaveze vezane za mjerenu električne energije i raspolaganje odgovarajućim podacima.
- (3) Podaci se arhiviraju u AMR sustav i Obračunsku bazu podataka i predstavljaju osnovu za obračune tokova električne energije u EES-u BiH (isporka, prijam, vršna snaga, pomoćne usluge, debalans,...) za svaki period poravnjanja.
- (4) Svi Korisnici će imati odgovarajuća mjerena kako bi se omogućilo registriranje i prikupljanje podataka o tokovima djelatne i jalove energije za svakih petnaest (15) minuta, te o vršnoj snazi. NOSBiH će prikupljati podatke mjerena za obračun (poravnanje) i plaćanje.

9.1. Opći zahtjevi

- (1) Opći principi Kodeksa mjerena su sljedeći:
  - a) svaka točka mjerena mora biti obuhvaćena jednom instalacijom za mjerenu;
  - b) svaki interkonektivni vod mora imati instalaciju za mjerenu;
  - c) instalacije za mjerena moraju:
    - biti verificirane od strane nadležne institucije;
    - imati mogućnost daljinskog očitavanja;
    - imati mogućnost mjerena djelatne i jalove energije (kWh, kVArh) i vršne snage (kW);
    - čuvati memorirane podatke o izmjerenim vrijednostima najmanje za proteklih četrdeset i pet (45) dana;
    - biti vremenski sinkronizirane;
    - biti zavedene u Registru mjerena;
  - d) svi mjerni podaci se prikupljaju u AMR sustav, a zatim u Obračunsku bazu podataka NOSBiH-u;
  - e) strana odgovorna za mjerenu je i za provjeru instalacija mjerena;
  - f) Elektroprijenos BiH je nadležan za izradu i ažuriranje Registra mjerena kako bi omogućio primjenu Kodeksa mjerena u pogledu:
    - kreiranja novih i ažuriranja postojećih OMM i načina obračuna energetskih veličina u tim OMM;
    - kreiranja novih i ažuriranja postojećih instalacija mjerena i njihovih karakteristika;
  - g) sve instalacije mjerena moraju biti sukladno sa standardima koji su dati u ovom kodeksu;
  - h) mjerni podaci se rabe u obračunima tokova električne energije, debalansa i pomoćnih usluga.

9.2. Definiranje točaka i parametara mjerena

9.2.1. Definiranje točaka mjerena

- (1) Elektroprijenos BiH je odgovoran za instalacije mjerena te za ugradnju i održavanje ovih instalacija sukladno sa važećim tehničkim preporukama za sve točke mjerena na interkonektivnim DV-ima i na mjestima razgraničenja sa ODS ima i za sve točke mjerena između Korisnika i Elektroprijenos BiH koje se nalaze u objektima Elektroprijenos, ukoliko nije drugačije definirano.
- (2) Korisnici su odgovorni za instalacije mjerena te za ugradnju i održavanje ovih instalacija sukladno sa važećim tehničkim preporukama, za sve točke mjerena između Korisnika i Elektroprijenos BiH koji se nalaze u objektu Korisnika, ukoliko nije drugačije definirano
- (3) Odgovorni subjekt mora osigurati da instalacija za mjerjenje bude locirana u točki mjerena.
- (4) U slučaju kada nije moguće ugraditi instalacije za mjerjenje u točki mjerena (npr. udaljena lokacija), tada će se, gdje je to neophodno, osigurati kompenzacija za gubitke u energetskom transformatoru i/ili dalekovodu kako bi se zadovoljili ukupni zahtjevi točnosti.
- (5) Kompenzacija se može raditi lokalno, uz pomoć mjerne opreme ili daljinski, pomoću softvera. U oba slučaja kompenzaciju trebaju odobriti uključene strane. Dogovoren rješenje se dostavlja NOSBiH-u. Konačna formula za kompenzaciju će se nalaziti u registru mjerena zajedno sa ugovornim klauzulama i parametrima.

9.2.2. Parametri mjerena

- (1) Svaka točka mjerena mora imati mogućnost registriranja i daljinskog očitavanja djelatne i jalove energije svakih petnaest (15) minuta, te vršne snage.
- (2) Za svaku točku mjerena zahtijevaju se sljedeća mjerena:
  - a) prijem (kWh),
  - b) isporuka (kWh),
  - c) prijem (kVArh),
  - d) isporuka (kVArh).
- (3) U svakom periodu od petnaest (15) minuta će se osigurati i sljedeća mjerena vršne snage:
  - a) prijem (kW),
  - b) isporuka (kW),
  - c) prijem (kVAr),
  - d) isporuka (kVAr).
- (4) Ovisno od dogovora sa NOSBiH-om, određena mjerena mogu biti izostavljena.

9.2.2.1. Točnost mjerena

- (1) Sva mjerila (brojila) djelatne i jalove energije moraju zadovoljiti standarde BAS EN 62052-11(2016), BAS EN 62053-21(2006), BAS EN 62053-22(2006) i BAS EN 62053-23(2007)
- (2) Klase točnosti instalacija mjerena navedene su u sljedećoj tablci:

Tip	Klasa točnosti mjerne opreme priključne točke	
	400 kV i 220 kV	110 kV
SMT	0.2 S	0.2
NMT	0.2	0.2
Mjerila djelatne (djelatne) energije	0.2	0.2
Mjerila jalove (jalove) energije	2	2

- (3) Ukupna točnost mjerena predstavljena je u sljedećoj tablici:

Struja kao postotak nominalne struje	Faktor snage	Granice greške za krugove na	
		400 kV i 220 kV	110 kV
Djelatna (djelatna) energija			
20% do 120%	1	± 0.5%	± 1.0%
5% do 20%	1	± 0.5%	± 1.0%
1% do 5%	1	± 0.7%	± 1.4%
20% do 120%	0.5 zaost. do 0.8 pred.	± 1.0%	± 1.8%
Jalova (jalova) energija			
10% do 120%	0	± 4.0%	± 4.0%
10% do 120%	0.866 zaos. do 0.866 pred.	± 5.0%	± 5.0%

9.2.2.2. Rezolucija mjerena

- (1) Rezolucija registracije energije u periodu registracije će biti bolja od 0,5 puta k% u odnosu na registrirane energije na nominalnoj razini. Faktor k je klasa točnosti mjerila.

9.3. Instalacija za mjerjenje

- (1) Komponente instalacija za mjerjenje sastavljene su od sljedećih elemenata:
- a) mjerni transformatori,
  - b) mjerilo (brojilo),
  - c) uređaji za pohranjivanje podataka (registrator),
  - d) komunikacijski sustav usklađen sa komunikacijskim sustavom Elektroprijenos BiH,
  - e) spojni provodnici.
- (2) Pojedine komponente mogu biti osigurane i unutar istog dijela opreme.
- (3) Instalacija za mjerjenje treba da je zaštićena od vanjskih utjecaja i utjecaja mreže (udari, nestanak napajanja i sl.).

9.3.1. Mjerni transformatori

- (1) Strujni i naponski mjerni transformatori moraju zadovoljavati važeće standarde.

9.3.2. Mjerila (brojila)

- (1) Mjerila djelatne i jalove energije moraju biti trosistemska, dvosmjerna i zadovoljiti definirane klase točnosti.
- (2) Svako mjerilo će biti obilježeno jedinstvenom oznakom (EIC kod) i ova će informacija zajedno sa tehničkim detaljima i specifikacijama biti dostupna Elektroprijenosu BiH zbog uključivanja u Registar mjerjenja.

9.3.3. Čuvanje podataka

- (1) Kapacitet uređaja za čuvanje petnaestominutnih podataka mora biti u stanju da sačuva sve izmjerene vrijednosti u trajanju od 45 dana.
- (2) NOSBiH će u suradnji sa Elektroprijenosom BiH definirati, odnosno, odabratи format, protokol i vremenski okvir za daljinsko očitanje podataka, a sukladno sa standardima ENTSO-E i zahtjevima Tržišnih pravila.
- (3) NOSBiH ima mogućnost ponovnog daljinskog prikupljanja podataka u bilo kojem trenutku, tokom perioda čuvanja podataka.
- (4) Instalacije za mjerjenje će biti opremljene zaštitom od gubljenja memoriranih podataka.
- (5) Uredaji za čuvanje podataka mjerjenja će osigurati sljedeće:
- a) Nepotpune vrijednosti energije i potrošnje, one u kojima se pojavio prekid i/ili ponovno postignuto napajanje uređaja za čuvanje podataka i nulte vrijednosti energije i potrošnje

nastale zbog problema u napajanju uređaja za čuvanje podataka će biti označene kako bi ih sustav za sakupljanje mjerena mogao identificirati.

- b) Do ponovne opskrbe, sat, kalendar i svi podaci će biti sačuvani u traženom periodu.
- c) Očitavanje podataka ni u jednom slučaju neće izbrisati ili promijeniti sačuvane podatke mjerena.

9.3.4. Zaštita instalacija za mjerjenje

- (1) Nakon puštanja u rad sva oprema instalacije za mjerjenje će biti plombirana sukladno sa odgovarajućom procedurom. Plomba će biti postavljena tako da unutrašnjost uređaja za mjerjenje ne može biti dostupna bez povrede plombe.

9.3.5. Pristup podacima

- (1) Podaci mjerena smješteni u instalaciji za mjerjenje će odgovarajućim šiframa biti zaštićeni od neovlaštenog lokalnog ili daljinskog elektronskog pristupa.
- (2) Elektroprijenos BiH osigurava NOSBiH-u „read“ pristup mernim podacima preko baze u kojoj su smješteni očitani podaci, odnosno direktni pristup na OMM za interkonektivne vodove.
- (3) Korisnici su obavezni NOSBiH-u i Elektroprijenosu BiH osigurati „read“ pristup podacima direktno preko brojila. NOSBiH može, uzimajući u obzir zatečeno stanje i tehničke mogućnosti Korisnika, odobriti prikupljanje podataka preko baze Korisnika.
- (4) Elektroprijenos BiH će korisnicima dozvoliti “read” pristup podacima koji se na njih odnose.

9.4. Testiranje i baždarenje instalacija za mjerjenje

- (1) Instalacije za mjerjenje moraju biti baždarene i testirane sukladno sa važećim standardima i propisima.
- (2) Elektroprijenos BiH će odobravati puštanja u rad instalacije za mjerjenje.
- (3) Svaku promjenu parametara postojećih instalacija za mjerjenje mora odobriti Elektroprijenos BiH.

9.4.1. Mjerila (brojila)

- (1) Sva mjerila (brojila) moraju imati:
  - a) početno baždarenje – Sva mjerila će biti baždarena prije početka komercijalne upotrebe, sukladno sa specifikacijama i zahtjevima nadležne institucije i ovim Kodeksom mjerena.
  - b) periodična testiranja – Sva mjerila će biti redovno testirana i periodično baždarena, a po potrebi i obnovljena.
- (2) Testiranje i baždarenje vrši se sukladno sa odgovarajućim standardima i važećim metrološkim propisima. Datumi i rezultati svih testova moraju se dostaviti Elektroprijenosu BiH. U slučaju potrebe mogu se zahtijevati i posebni testovi.

9.4.2. Mjerni transformatori

- (1) Novi mjerni transformatori moraju biti baždareni prije početka komercijalne upotrebe.

9.4.3. Uredaji za čuvanje podataka

- (1) Novi uređaji za čuvanje podataka moraju biti atestirani prije početka komercijalne upotrebe.

9.5. Greške mjerila (brojila)

- (1) U slučaju da NOSBiH otkrije grešku ili se sumnja na grešku, ili je NOSBiH-u grešku prijavio Korisnik, NOSBiH će inicirati sljedeću proceduru:
  - a) U roku od 24 sata obavijestit će stranu odgovornu za mjerjenje.
  - b) Kada bude neophodno naložiti će lokalno sakupljanje podataka mjerjenja.
  - c) Strani odgovornoj za mjerjenje naložiti će da istraži i otkloni problem.
- (2) NOSBiH će sa Elektroprijenosom BiH, Korisnikom i ODS-om usuglasiti način korekcije greške.

9.6. Registar mjerena

- (1) Svrha Registra mjerena je registracija točaka mjerena sa odgovarajućim formulama za obračun energetskih veličina u OMM za sve ODS-ove i Korisnike priključene na prijenosnu mrežu, kao i odgovarajućih točaka mjerena na interkonektivnim vodovima.
- (2) Registar mjerena izrađuje Elektroprijenos BiH i odgovoran je za njegovo ažuriranje, administraciju i točnost.
- (3) Elektroprijenos BiH definira format dostavljanja svih neophodnih podataka (objavljuje se na internet stranici Elektroprijenosa BiH) za Registar mjerena, koji sadrži sljedeće:
  - a) podatke o točki mjerena (lokacija, odgovorna strana, identifikacijskim kodovi, sheme, obračunske formule preuzimanja/predaje električne energije i ostali relevantni podaci);
  - b) podatke o opremi instalacije za mjerjenje (proizvođač, tip, serijski broj, godina proizvodnje i klasa instalacije za mjerjenje i datume baždarenja);
  - c) informacije o komunikaciji.
- (4) Dokumentaciju potrebnu za izradu Registra mjerena Korisnik je obavezan dostaviti Elektroprijenosu BiH.
- (5) Prije puštanja u pogon Korisnikovog objekta Registar mjerena obostrano potpisuju i ovjeravaju Elektroprijenos BiH i ODS/Korisnik.
- (6) Elektroprijenos BiH na svojoj internet stranici objavljuje potpisani i ovjeren Registar mjerena. Pristup Registru mjerena odobrava Elektroprijenos BiH.
- (7) U slučaju izmjena koje utiču na podatke mjerena, odnosno na Registar mjerena, Korisnik ih je obavezan dostaviti Elektroprijenosu BiH, koji će NOSBiH informirati o izmjenama.

9.7. Obračunska baza podataka

- (1) Obračunska baza podataka sadrži mjerene, izračunate i na drugi način prikupljene podatke za svaki period poravnanja (15/60 min) koji se rabe u obračunu tokova električne energije na prijenosnoj mreži. Ovaj obračun uključuje obračun debalansa, pomoćnih usluga, prijema i isporuke električne energije i dr;
- (2) Za upostavu, ažuriranje, održavanje i administraciju Obračunske baze podataka isključivo je odgovoran NOSBiH, koji je odgovoran i za sigurnost, te čuvanje obračunskih podataka;
- (3) Podaci za svaku točku mjerjenja i za svaki period poravnanja (15/60 min) NOSBiH-u moraju biti na raspolaganju najkasnije do 07:00 sati u danu D+1, za dan D;
- (4) NOSBiH će podatke prikupiti, potvrditi, obraditi, osigurati i smjestiti u bazu podataka AMR sustava i Obračunsku bazu podataka;
- (5) Ukoliko je daljinsko očitavanje podataka onemogućeno, NOSBiH će sa stranom koja je nadležna za problematičnu točku mjerjenja organizirati prikupljanje relevantnih podataka lokalnim očitanjem. Ukoliko ni to nije moguće, NOSBiH će za procjenu potrebnih podataka rabiti ostale načine (npr. SCADA, krivulje opterećenja, ravnomernu raspodjelu i sl.);
- (6) Podaci mjerjenja uključuju:
  - a) originalne, vremenski zavisne vrijednosti djelatne i jalove snage i energije, kako su prikupljene iz instalacija za mjerjenje;
  - b) izračunate vrijednosti iz originalnih podataka, kako ih je obradio NOSBiH;
  - c) procijenjene i izmijenjene ili zamijenjene podatke, u slučaju pogrešnih ili izgubljenih podataka;
  - d) podatke i vrijednosti koji će biti korišteni za obračun;
- (7) Sustav mjerjenja mora biti podešen na srednjoeuropsko vrijeme (CET);
- (8) Svi podaci moraju biti čuvani u bazi podataka mjerena najmanje jednu (1) godinu, odnosno pet (5) godina u arhiviranom obliku;
- (9) Odgovornost za provjeru validnosti podataka i zamjenu podataka u slučaju grešaka ili nestalih podataka preuzima NOSBiH. Elektroprijenos BiH, ODSi i Korisnici obavezni su dati NOSBiH-u sve informacije kojima raspolažu i koje su bitne sa aspekta procjene validnosti i zamjene pogrešnih podataka.

9.7.1. Pristup podacima i prikupljanje podataka u Obračunsku bazu podataka

- (1) NOSBiH će imati pristup mjernim podacima za sve točke mjerena u nadležnosti Elektroprijenos BiH. Prikupljanje podataka sa svih točaka mjerena vrši se putem baza-baza, odnosno direktno sa točaka mjerena interkonektivnih vodova.
- (2) Korisnik je, za sve točke mjerena u svojoj nadležnosti, dužan NOSBiH-u/Elektroprijenosu BiH omogućiti daljinsko prikupljanje podataka za Obračunsku bazu podataka.

9.7.2. Zamjena podataka

- (1) Ukoliko se pojave razlike u podacima mjerjenja ili ukoliko bude neophodno napraviti proces zamjene, NOSBiH će biti odgovoran za zamjenu podataka mjerjenja i mora razviti proces zamjene podataka te odgovarajuće smjernice, uz konsultacije sa ostalim učesnicima na tržištu.

9.7.3. Pristup podacima i sigurnost

- (1) Na pismeni zahtjev bilo kojeg Korisnika, Elektroprijenos BiH će osigurati podatke Registra mjerjenja u svrhu potvrđivanja, testiranja, sporova, baždarenja ili nekog drugog razloga koji Elektroprijenos BiH smatra prihvatljivim. Informacije moraju biti dostavljene elektronski čim to bude moguće.
- (2) NOSBiH će omogućiti da, na osnovu pismenog zahtjeva, svi Korisnici i Elektroprijenos BiH mogu dobiti odgovarajuće podatke iz Obračunske baze podataka koji su za njih relevantni.

10. Opći uvjeti

10.1. ENTSO-E neobavezujuće smjernice

10.1.1. Neobavezujuće smjernice za provedbu

- (1) Neobavezujućim se smjernicama objavljenim od strane ENTSO-E objašnjavaju tehnička pitanja, uvjeti i međuovisnosti koje treba razmotriti pri usklađivanju sa zahtjevima iz ove Uredbe na nacionalnoj razini.

10.1.2. Praćenje

- (1) ENTSO-E prati provedbu Uredbi za Ugovorne strane čiji su OPS-ovi članci ENTSO-E. Praćenje uzima u obzir popis relevantnih informacija koje je razvila Agencija za suradnju energetskih regulatora i njime se obuhvaćaju posebno sljedeća pitanja:

- a) utvrđivanje svih razlika u nacionalnoj provedbi;
  - b) procjena je li izbor vrijednosti i raspona u zahtjevima koji se primjenjuju na Korisnike i dalje valjan.

ENTSO-E izvještava Sekretarijat i Regulatorni odbor Energetske zajednice o svojim nalazima. Sekretarijat i Regulatorni odbor Energetske zajednice stavljuju na raspolaganje nalaze koji proizlaze iz Uredbi.

- (2) NOSBiH će dostaviti Sekretarijatu, Regulatornom odboru Energetske zajednice i ENTSO-E informacije potrebne za obavljanje dužnosti iz stavova 1.
- (3) Na osnovu zahtjeva regulatornog tijela, ODSi dostavljaju NOSBiH-u informacije na osnovu stava 1. osim ako su te informacije već nabavila regulatorna tijela, Sekretarijat, Regulatorni odbor Energetske zajednice ili ENTSO-E u vezi sa svojim dužnostima kako se informacije ne bi slale dvaput.
- (4) Ako ENTSO-E ili Regulatorni odbor Energetske zajednice utvrdi područja koja podliježu Uredbama u kojima je, na osnovu tržišnih kretanja ili iskustva stečenog primjenom Uredbi, preporučljivo daljnje uskladivanje zahtjeva iz Uredbi radi unapređivanja tržišne integracije, mora predložiti nacrt izmjena Uredbi sukladno s člankom 7. stavom 1. Uredbe (EZ) br. 714/2009.

10.2. Izmjene i dopune Mrežnog kodeksa

- (1) NOSBiH će, sukladno sa Zakonom o NOS-u, osnovati Tehničku komisiju za izmjene i dopune Mrežnog kodeksa. NOSBiH će konsultirati Tehničku komisiju kako bi učesnicima na tržištu pružio mogućnost za komentare na predložene izmjene i dopune. Sastanci Komisije će biti otvoreni za javnost.
- (2) Rad Tehničke komisije će se odvijati sukladno sa Pravilnikom o radu Tehničke komisije.
- (3) NOSBiH će osnovati radnu grupu za izmjene i dopune Mrežnog kodeksa i osigurati njen kontinuiran rad. Radnu grupu će činiti zaposlenici NOSBiH-a i Elektroprijenos BiH (u daljem tekstu Radna grupa).
- (4) Radna grupa će:

- a) pratiti i razmatrati Mrežni kodeks i njegovu primjenu;
  - b) razmatrati sve prijedloge o izmjenama i dopunama Mrežnog kodeksa koje NOSBiH-u mogu podnijeti regulatorne komisije, Elektroprijenos BiH ili bilo koji korisnik;
  - c) davati jasne i argumentirane prijedloge za izmjene i dopune Mrežnog kodeksa;
  - d) izdati smjernice za Mrežni kodeks i njegovu primjenu te interpretaciju na osnovu opravdanog zahtjeva bilo kojeg korisnika.
- (5) Radna grupa će Tehničkoj komisiji dostavljati svoja mišljenja o svim prispjelim prijedlozima za izmjenu i dopunu Mrežnog kodeksa.
- (6) Sve predložene izmjene i dopune Mrežnog kodeksa razmatraju se na Tehničkoj komisiji. Konačni prijedlog NOSBiH-a za izmjene i dopune Mrežnog kodeksa, uz obrazloženje i zabilješku sa rasprave na Tehničkoj komisiji, dostavlja se DERK-u na odobrenje.

10.3. Tumačenje Mrežnog kodeksa

- (1) U slučaju da neki Korisnik zahtijeva dodatno tumačenje o namjeri i primjeni bilo kojeg odjeljka Mrežnog kodeksa, on od NOSBiH-a može tražiti takvo tumačenje. NOSBiH Korisniku mora dati tumačenje određenog odjeljka ili više njih te javno staviti na raspolaganje i zahtjev i tumačenje.
- (2) U slučaju da Korisnik smatra da je tumačenje koje je dobio od NOSBiH-a nepotpuno, može od NOSBiH-a tražiti i dodatno pojašnjenje.

10.4. Nezakonitost i djelomična nepravovaljanost

- (1) Ukoliko bilo koja odredba Mrežnog kodeksa postane ili bude proglašena nezakonitom ili djelomično nepravovaljanom, zbog bilo kojeg zakonskog ili statutarnog razloga, to neće uticati na valjanost preostalih odredbi Mrežnog kodeksa.

10.5. Odredbe o sporu

- (1) U slučaju da nastane spor u vezi sa pravilima i procedurama definiranim Mrežnim kodeksom, strane će nastojati da, uz dobru volju, riješe spor u vezi sa pitanjima o kojima se govori u ovom Kodeksu.
- (2) U slučaju da strane dogovorom ne uspiju riješiti nastali spor, on će se rješavati sukladno sa zakonom, podzakonskim aktima i pravilima.

10.6. Procedura pravljenja izuzetaka

- (1) Ukoliko Korisnik, ODS ili Elektroprijenos BiH, nije ili neće biti u mogućnosti da ispuni neku odredbu Mrežnog kodeksa, on će o tome izvijestiti NOSBiH. NOSBiH, Elektroprijenos BiH i Korisnik, u vezi s ovim neispunjnjem, moraju postupiti na način opisan u sljedećim točkama.
- (2) Kada je neslaganje u vezi:
  - a) sa postrojenjem i/ili uređajem koje je priključeno na prijenosnu mrežu, a prouzrokovano je isključivo ili uglavnom izmjenom Mrežnog kodeksa,

- b) sa postrojenjem i/ili uređajem koji su priključeni, odobreni za priključenje, ili čiji se priključenje na prijenosnu mrežu traži,
  - c) sa postrojenjima i/ili uređajima koji su dio, ili se planira da budu dio, prijenosne mreže,
  - d) sa uvjerenjem Korisnika ili ODS da bi bilo nerazumno (uključujući troškove i tehnička razmatranja) zahtijevati ispravku takvog neslaganja ili dozvoliti određeni period da se to ispravi, on će, sukladno sa odredbama sljedeće sekcije, DERK-u odmah podnijeti zahtjev za pravljenje izuzetka od takve odredbe, a NOSBiH-u će dostaviti kopiju ovog zahtjeva.
- (3) Zahtjev za pravljenjem izuzetka od odredbe Mrežnog kodeksa će sadržavati:
- a) broj izdanja i datum odredbe Mrežnog kodeksa za koje je identificirano neslaganje ili se predviđa neslaganje;
  - b) identifikaciju postrojenja i/ili uređaja u odnosu na koji se pravi izuzimanje i, ukoliko je relevantno, prirodu i trajanje izuzimanja;
  - c) identifikaciju odredbe koje se Korisnik ili ODS ne može, ili neće moći, pridržavati;
  - d) razlog nepridržavanja i
  - e) datum kada će se ponovno moći pridržavati.
- (4) Po priјemu zahtjeva za izuzimanje DERK će ga razmotriti sukladno sa zakonom i pravilima.
- (5) Izuzeće od bilo koje odredbe Mrežnog kodeksa će omogućiti NOSBiH i ono će sadržavati:
- a) broj izdanja i datum odredbe Mrežnog kodeksa na koju se odnosi podneseni zahtjev za pravljenje izuzetka;
  - b) identifikaciju odredbe na koju se izuzeće odnosi;
  - c) identifikaciju postrojenja i/ili uređaja na koji se odnosi izuzeće i, ukoliko je potrebno, prirodu i obim izuzeća, uključujući odredbe izmijenjenih suglasnosti;
  - d) razlog nesuglasnosti zbog koje se traži izuzeće;
  - e) datum do kojeg prestaje izuzeće, ako se postigne suglasnost ili do kojeg ističe izuzeće.
- (6) Sukladno sa ovom sekcijom u granicama dozvoljenog izuzeća Korisnik i ODS će biti oslobođen obaveze da djeluje sukladno sa odnosnom odredbom Mrežnog kodeksa i neće biti odgovoran za nemogućnost pridržavanja, ali će se morati pridržavati svih izmijenjenih odredbi, kako je unaprijed definirano u izuzeću.
- (7) NOSBiH će voditi registar svih izuzeća, navodeći ime osobe na čiji je zahtjev napravljeno izuzeće, relevantnu odredbu Mrežnog kodeksa i period izuzeća te, , osigurati kopiju ovog registra izuzeća.

10.7. Nepredviđene okolnosti

- (1) Ukoliko nastanu okolnosti koje odredbama Mrežnog kodeksa nisu predviđene, NOSBiH će, u mjeri u kojoj je to moguće u takvim okolnostima, konsultirati sve Korisnike kojih se to tiče, kako bi se postigao dogovor o poduzimanju prikladnih mjera. Ukoliko NOSBiH i ovi Korisnici ne mogu postići dogovor o mjerama koje treba poduzeti, odluku o tome šta bi trebalo poduzeti donijet će NOSBiH samostalno. Svaki Korisnik se mora pridržavati svih uputa NOSBiH-a. O svim nepredviđenim okolnostima i relevantnim odlukama Radna grupa mora izvijestiti Tehničku komisiju.

10.8. Prijelazne i završne odredbe

- (1) Ovaj Mrežni kodeks stupa na snagu danom donošenja Odluke DERK-a o njegovom odobravanju, a primjenjuje se od osmog dana nakon objave odluke DERK-a u Službenom glasniku BiH.

11. Prilog 1.

Tablica 1. Frekvencijski opseg i dužina trajanja pogona

Frekvencijsko područje	Dužina trajanja rada
47,5 Hz – 48,5 Hz	30 minuta
48,5 Hz – 49,0 Hz	30 minuta
49,0 Hz – 51,0 Hz	Neograničeno
51,0 Hz – 51,5 Hz	30 minuta

Tablica 2. Naponski opseg i dužina trajanja pogona

Nazivni napon (kV)	naponski opseg (kV)	naponski opseg (j.v.)	Dužina trajanja rada
400	340 – 380	0,85 – 0,95	60 minuta
	380 - 420	0,95 - 1,05	neograničeno
	420 - 440	1,05 – 1,1	60 minuta
220	187 - 198	0,85 – 0,9	60 minuta
	198 - 245	0,9 - 1,114	neograničeno
	245 - 253	1,114 - 1,15	60 minuta
110	93,5 - 99	0,85 – 0,9	60 minuta
	99 - 123	0,9 – 1,118	neograničeno
	123 – 126,5	1,118 - 1,15	60 minuta

12. Prilog 2.

12.1. Standardni podaci planiranja

(1) Planirani podaci o mreži Korisnika

- principijelna jednopolna shema Korisnikove mreže (trenutna i planirana), nacrt lokacije, topološka i situacijska karta
- osnovni parametri opreme i energetskih transformatora na naponskoj razini 110 kV i više
- za industrijske mreže priključene na naponskoj razini 110 kV i više treba dati i principijelnu jednopolnu shemu napajanja velikih industrijskih potrošača, energana ili kompenzacijskih uređaja ($>5\text{MVA}$)
- planirana godina priključenja na prijenosnu mrežu

(2) Podaci o potrošnji za potrošačko čvorište na 110 kV i više

- instalirana snaga čvorišta
- maksimalna i minimalna djelatna i jalova snaga za narednih 10 godina
- planirana godišnja potrošnja električne energije za narednih 10 godina
- osjetljivost potrošnje kod pojedinog Korisnika na naponske i frekvencijske varijacije prijenosne mreže
- pojedinosti o cikličnim varijacijama potrošnje djelatne i jalove snage ($>5\text{MVA/min}$)
- gradijent promjene djelatne i jalove snage - povećanje/smanjenje ($>5\text{MVA/min}$)

(3) Podaci o proizvodnim jedinicama i elektranama

- geografska lokacija
- principijelna jednopolna shema
- primarni emergent
- tip proizvodne jedinice
- tip turbine
- broj agregata i instalirana prividna snaga
- nominalni napon proizvodne jedinice (generatora)
- nominalni faktor snage proizvodne jedinice
- maksimalna i minimalna snaga na pragu (MW)
- raspoloživa snaga na pragu (MW)
- planirana godišnja proizvodnja

12.2. Detaljni podaci planiranja

(1) Podaci o mreži Korisnika

a) Osnovne karakteristike

- detaljne jednopolne sheme
- tip i raspored sabirnica
- karakteristike energetskih transformatora, regulacijskih preklopki i načina regulacije
- dispozicija postrojenja
- raspored faza
- sustav uzemljenja
- komutacijski aparati, mjerni transformatori, mjerne garniture i zaštita
- oprema za kompenzaciju jalove snage: tip kompenzatora jalove snage, nominalni napon, regulacijski opseg i način regulacije.

b) Zračni i kablovski odvodi

- tip, presjek i dužina odvoda, uključujući i podatke o zaštitnom vodiču za zračne odvode;
- nazivni napon (kV)
- direktna reaktansa
- direktni otpor
- direktna susceptanca
- nulta reaktansa
- nulti otpor
- nulta susceptanca.

c) Transformatori

- nazivna snaga (MVA)
- nazivni naponske razine (kV)
- grupa spoja
- napone kratkog spoja u_{k12} , u_{k13} , u_{k23}
- snagu djelatnih gubitaka na otporima namotaja i magnetnom kolu transformatora svedenu na primar
- struju praznog hoda izraženu u procentima nazivne struje
- opseg regulacijske preklopke
- veličina koraka regulacijske preklopke
- vrsta regulacijske preklopke (pod opterećenjem ili u praznom hodu).

- Podaci o prekidačima i rastavljačima: nazivni napon (kV)
- nazivna prekidna struja tropolnog kratkog spoja (kA)
- nazivna prekidna struja jednopolnog kratkog spoja (kA).

(2) Podaci o zaštiti

Cjelovit opis koji uključuje mogućnost podešavanja za sve zaštite (releje) i zaštitne sustave koji su instalirani ili će biti instalirani u postrojenju Korisnika

(3) Sustav uzemljenja

Sve pojedinosti o sustavu uzemljenja zvjezdišta transformatora 110 kV i više, uključujući vrijednosti impedanse uzemljenja.

(4) Procjene tranzijentnog prenapona

Kada NOSBiH ili Elektroprijenos BiH zatraži, svaki Korisnik je dužan dostaviti procjene prenapona iz domena koordinacije izolacije.

(5) Harmonici i flikeri

Prilikom proučavanja harmonika i flikera NOSBiH treba procijeniti proizvodnju/porast harmonika i flikera na naponskoj razini 110 kV i više. Na zahtjev NOSBiH-a svaki Korisnik i Elektroprijenos BiH trebaju dostaviti i dodatne tehničke podatke.

(6) Napomske promjene

Prilikom proučavanja napona NOSBiH treba ispitati potencijalnu nestabilnost napona ili koordinaciju regulacije napona. Na zahtjev NOSBiH-a svaki Korisnik i Elektroprijenos BiH trebaju dostaviti i dodatne podatke koje definira NOSBiH.

(7) Podaci o potrošnji

Korisnik je obavezan dostaviti:

- podatke o trenutnoj i predviđenoj potrošnji kao što je navedeno u (12.1);
- podatke o mogućoj redukciji potrošnje (MW i MVar), trajanju u satima, kao i dopušteni broj redukcija u godini.

(8) Podaci o elektranama

Svi Proizvođači električne energije priključeni na prijenosnu mrežu NOSBiH-u moraju dostaviti tražene podatke ((9)-(14)) o svojim proizvodnim kapacitetima, uključujući podatke vezane za nadzor sustava i osiguranje pomoćnih usluga.

(9) Vlastita potrošnja

Za svaku proizvodnu jedinicu potrebno je dostaviti osnovne podatke o njenoj uobičajenoj vlastitoj potrošnji i to potrebnu djelatnu i jalovu snagu za pokretanje jednog agregata (bloka), vrstu i snagu najvećeg potrošača u fazi pokretanja.

Za svaku elektranu potrebno je dostaviti principijelu jednopolnu shemu vlastite potrošnje sa opisom osnovnog i rezervnog napajanja.

(10) Parametri elektrana:

- primarni energet
- tip elektrane

- tip turbine, proizvođač
- broj agregata i instalirana prividna snaga, proizvođač
- nazivni napon na stezaljkama
- nominalni faktor snage
- instalirana djelatna snaga (MW)
- tehnički minimum (MW)
- opseg regulacije napona
- nominalni broj okretaja
- maksimalni i minimalni broj okretaja (frekvencija), vrijeme rada na graničnim vrijednostima
- odnos kratkog spoja
- sinkrona reaktansa (d i q-osa)
- tranzijentna reaktansa (d i q-osa)
- subtranzijentna reaktansa d-osa
- vremenska konstanta uzbudnog namotaja T' do
- vremenska konstanta prigušnog namotaja d-osa T'' do
- vremenska konstanta prigušnog namotaja q-osa T'qo
- vremenska konstanta prigušnog namotaja q-osa T''qo
- vremenska konstanta istosmjerne komponente struje kratkog spoja statorskog namotaja, Ta
- otpor statora
- statorska rasipna reaktansa
- konstanta inercije rotirajućih masa (MWs/MVA)
- nazivna struja uzbude
- nominalni napon uzbude
- pogonski dijagram generatora
- krivulja zasićenja struje magnetiziranja.

(11) Parametri blok transformatora:

- nazivna snaga (MVA)
- nazivne napomske razine
- naponi kratkog spoja u_{k12} , u_{k13} , u_{k23}
- snaga djelatnih gubitaka na otporima namotaja i magnetnom kolu transformatora svedene na primar
- struja praznog hoda izražena u procentima nazivne struje

- opseg regulacijske preklopke
- veličina stepena regulacijske preklopke
- vrsta regulacijske preklopke.

(12) Parametri sustava upravljanja uzbudom:

- tip uzbudnog sustava i regulatora napona, proizvođač
- blok dijagram sustava regulacije napona
- vrijednosti koeficijenata pojačanja i vremenskih konstanti karakterističnih za izabrani tip regulatora i uzbudnog sustava
- nazivni napon uzbude
- najmanji napon uzbude
- najveći napon uzbude
- gradijent promjene napona uzbude (u porastu)
- gradijent promjene napona uzbude (u padu)
- pojedinosti o krivulji uzbude opisani u blok dijagramu (vremenski odzivi)
- dinamičke karakteristike ograničavača maksimalne uzbude
- dinamičke karakteristike poduzbudnog ograničavača
- tip i karakteristike stabilizatora sustava sa blok dijagramom.

(13) Parametri regulatora turbina i kotlova

- tip turbinskog regulatora, proizvođač
- tip kotlovnog regulatora, proizvođač (samo za TE)
- detaljan blok dijagram sa definiranim koeficijentima pojačanja, vremenskim konstantama i limiterima
- vrijeme potrebno za ulazak jedinice na mrežu
- gradijent povećanja snage (MW/min.)
- opseg regulacije u odnosu na radnu točku
- mrtva zona regulatora.

(14) Dodatni podaci.

Ne odstupajući od Standardnih i Detaljnih podataka planiranja, NOSBiH i Elektroprijenos BiH od Korisnika mogu zahtijevati i dodatne informacije u slučaju kada NOSBiH ili Elektroprijenos BiH zaključe da su dostavljeni podaci nedovoljni za izradu cjelovitih studija sustava.